

Harjumaa

tervishoiuline kirjeldus.

Description sanitaire de l'arrondissement de Harju.

**Beschreibung der sanitären Verhältnisse des
Kreises Harju.**

Toimetaja — Rédacteur

Prof. A. Rammul.

Tartus, 1937.

**E. V. Tervishoiuvalitsuse ja Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituudi
väljaanne.**

**Edition de l'Administration d'Hygiène de la République d'Estonie et de
l'Institut d'Hygiène de l'Université de Tartu.**

**Herausgegeben von der Sanitätsverwaltung der Republik Estland und
dem Hygienischen Institute der Universität Tartu.**

Harjuma

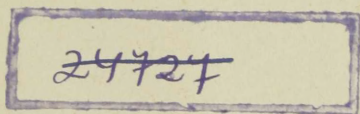
tervishoiuline kirjeldus.

Description sanitaire de l'arrondissement de Harju.

Beschreibung der sanitären Verhältnisse des
Kreises Harju.

Toimetaja — Rédacteur

Prof. A. Rammul.

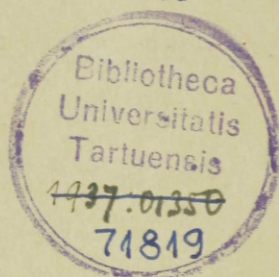
T a r t u s , 1 9 3 7.

E. V. Tervishoiuvalitsuse ja Tartu Ülikooli Tervishoiu Instituudi
väljaanne.

Edition de l'Administration d'Hygiène de la République d'Estonie et de
l'Institut d'Hygiène de l'Université de Tartu.

Herausgegeben von der Sanitätsverwaltung der Republik Estland und
dem Hygienischen Institute der Universität Tartu.

2

A-10631

Sisukord.

Table des matières. Inhaltsverzeichnis.

		lk. pg. Seite
Maateaduslik ülevaade	Aperçu géographique Geographische Übersicht	7
Kliima	Climat Klima	9
Elumajad, saunad jne.	Maisons d'habitation, maisons de bain etc. Wohnhäuser, Badestuben usw.	18
Joogivesi	Eau potable Trinkwasser	26
Koolid, ühingud ja muud	Ecoles, sociétés et autres Schulen, Organisationen usw.	28
Keila alev	Bourg de Keila Flecken Keila	34
Alevikud ja suvituskohad	Petits bourgs et stations de villé- giature. Kleine Flecken und Sommer- frischen	37
Elanikud	Habitants Einwohner	45
Rahvatervishoid	Hygiène publique Öffentliches Gesundheitswesen	51
Loomatervishoid	Hygiène vétérinaire Veterinär-Hygiene	67
Nõmme linn	La ville de Nõmme Stadt Nõmme	71
Paldiski linn	La ville de Paldiski Stadt Paldiski	79
Tallinna linn	La ville de Tallinn Stadt Tallinn	83
Kirjandus	Bibliographie Literatur	103
Prantsuskeelne kokkuvõte	Résumé français Französische Zusammenfassung	105
Saksakeelne kokkuvõte	Résumé allemand Deutsche Zusammenfassung	109
Joogivee uurimise tulemused	Analyses des eaux potables Trinkwasseruntersuchungen.	113

Kaastöölised.

Collaborateurs. — Mitarbeiter.

Harjumaa uurimisest või kirjeldusest on osa võtnud: Dr. med. M. Kask [elumajad, elanikud, rahvatervishoid (osal.), suvituskohad, alevid ja alevikud, Nõmme linn (osal.), Paldiski linn], prof. K. Kirde (kliima), T. Koppel (tabelid osal.), dr. H. Kurba, dr. ing. E. Leppik (vesivarustus ja kanalisats., osal.), dr. A. Lüsi, dr. O. Palu, dr. Artur Paumes, dr. vet. F. Peppik (loomatervish.), maa-arst dr. E. Pihlak (rahvaterv. osal.), dr. H. Piirako, prof. A. Rammul [elumajad (osal.), joogivesi, rahvaterv. (osal.), Tallinn (osal.), prantsus- ja saksa-keelne kokkuvõte], Tallinna linnaarst dr. N. Sarv, Tall. stat. büroo juhat. V. Smetanin, prof. A. Tammekann (maateadusl. osa), Nõmme linnaarst dr. A. Trusa, M. Tulp, lektor dr. phil. h. c. J. V. Veski (keel. korrektuur) ja dr. J. Vorman.

Tänu kõikidele isikutele ja asutistele, kes kaasa aidanud, iseäranis Tallinna ja Nõmme linnavalitsusele ka ainelise kaasabi eest, maa- ja linnade tervishoiuarstidele.

Maateaduslik ülevaade.

Aperçu géographique. Geographische Übersicht.

Harjumaa on Põhja-Eesti keskne maakond. Ta ulatub oma laia põhjapoolse servaga Soome lahe rannikule, ahenev lõunaots tungib aga Lääne-, Pärnu- ja Järvamaa vahele. Lisaks piirdub Harjumaa kirdes lühemal ulatusel Virumaaga. Ühes naabrusmaakondadega moodustab Harjumaa osa Põhja-Eesti paese aluspõhjaga lavast. Peaaegu täiesti rõhtsalt ja tasaselt, kerge kaldevusega lõuna suunas, lasuvad paelademed on kaetud vaid õhukese ja kohati täiesti puuduva lahise pinnakatte-kihiga. Seeläbi pääseb paene aluspõhi nii Harjumaa pinnamoes kui ka maastiku üldilmes selgesti mõjule. Eriti on seda näha Harjumaa merepoolses põhjaosas, kus paas-aluspõhi kerkib kõrgemale ja piirdub mere lähedal järsu astanguga — paekaldaga. Paekallas kerkib kohati otse mere äärest järsu paljandatud seinamina, mille jalga uuristab mere lainetus. Nii on lugu Pakri saarte ja neeme põhjapoolses otsas, Türisalul, Rannamõisas ja Tiskrel. Enamalt jaolt aga taganeb paekallas merest mõnevõrra eemale sisemaale, omades seejuures lamedama, osaliselt rohtunud või metsastunud nõlva kuju — Laulasmaal, Suurupil, Harkus, Tallinna Lasnamäel ja siit edasi ida poole kuni Harjumaa idapiirini. Paekalda jalale jääb siis kitsam või laiem rannamadalik, mis sirutub pikkade neemedena mere poole, nagu näeme eriti Harjumaa idaosas, Tallinnast ida pool. Neemedega selt-sib rannikumeres rida madalaid liivaseid ja metsastunud saari — Naissaar, Äigna, Prangli, Aksi jt. Paekalda-eelsel rannamadalikul reastuvad piki mereranda enamasti kalurikülad — Tiskre, Kakumäe ja Viimsi, Maardu, Jõelähtme ning Kolga rannakülad. Siin asetseb ka Harjumaa maakonnalinn ning Eesti Vabariigi pealinn Tallinn.

Paekalda perval, mis kerkib 25—50 m kõrgusele üle merepinna, levivad osalt paese pinnaga ja kehva taimkattega karjamaad, nn. loopealsed, osalt aga põllumaad. Ühes paekihtide kaldumisega lõuna suunas muutub ka maapind paekalda pervelt eemaldumisel peagi madalamaks ning niiskeks. Siin levivad põldude ja kõrgete kuivade laopealsete asemel niisked niidud, mättalised karjamaad ja koguni sood ning rabad peaaegu pideva läbikäiva vöötmena läänest itta. Eriti laialdane soode ja rabade kogumik on Harjumaa lääneosas, Nõva vallas, samuti idas, Kuusalu kihelkonnas. Sellest madalamate niis-

kete maade vöötimest lõunas kerkib paene aluspõhi taas lameda astanguna kõrgemale. Paepind on siin kaetud juba paksemalt savika kruusaga, mis moodustab lamedaid põllustatud maakühmi rohkete külade ja asundustega. Säärane tihedalt asustatud ja põllustatud lainjas maastik võtab oma alla tervelt Nissi ja Hageri kihelkonna ning osa Juuru ja Kose kihelkonnast. Tähtsamad asustuskeskused on kujunenud siin alevikkude näol kirikute ja raudteejaamade juurde — Rapla, Juuru, Kose, Hageri, Kohila. Maapind kerkib pikkamööda ida ja kagu suunas Põhja-Eesti kõrgustiku keskme poole — Nissi kihelkonnas 40—50 m, Kose ja Juuru kihelkonna idaosas üle 75 m merepinnast. Harjumaa kaguserval tõuseb maapind veel kõrgemale ning muutub maastikuilme. Lamedate põllustatud pae- või kruusakühmade asemele astuvad siin enamasti metsaga kaetud liivased ja kruusased seljakute ja kuplite rühmad (Ohekatku, Paluküla, Paunküla ja Voose mäed), mille vahel levivad soo- ja rabatasandikud. Paene aluspõhi on siin juba sügavamal liiv- ja kruuskatte all.

Maapinna üldise kaldevuse kohaselt voolab läbi Harjumaa kagust loodesse rida jõgesid: Vihterpalu, Padise, Vasalemma, Keila, Vääna, Pirita ja Jägala. Kõik need jõed voolavad ülemjooksul laiades ebamääraseis moldorgudes, keskjooksul juba sügavamais selgekujulisis lammorgudes ja alamjooksul enamasti sügavais järsuveerulisis kanjon-orgudes. Paekaldalt alla langedes moodustavad jõed osalt järske jugasid (Keila, Jägala), osalt kiire vooluga kärestikke (Pirita, Jõe-lähtme). Harjumaa lõunapoolseim sopp ja edelaserv saadavad oma veed edela suunas Kasari jõkke. Järved on koondunud osalt paekalda serva lähedusse (Klooga, Harku, Ülemiste, Kahala), osalt moodustavad nad omaette rühma Harjumaa madalas ning tasases lääneosas (Nõva järved).

Kliima.

Climat. — Klima.

Harjumaa kuulub ilmastuoludelt parasjahedasse kliimavöötmesse, nagu kogu Eesti ja ka suurem osa Põhja- ja Kesk-Euroopast. Eesti maa-ala võib jaotada kahte kliimavaldkonda. Esimesse, enam-vähem merekliima iseloomuga valdkonda kuuluvad saared, rannikud ja teataval määral Harju- ning Läänemaa, ja teisse valdkonda kagupoolsed maakonnad.

Thornwaite kliimaliigestuse järgi kuulub Eesti niiskesse mikrotermaalsesse kliimavaldkonda, sademetega kõigil aastaegadel. Kliima tüüpide eristamiseks on Thornwaite järgi võetud aluseks kuu keskmised õhutemperatuurid, keskmine auramine ja sademete hulgad. Nende andmete põhjal on tuletatud valemid, mis võimaldavad määrata kliima tüübi, millisesse kuulub vaadeldav maaala. Samasse valdkonda kuuluvad veel naabermaad Lõuna-Soome, Lõuna-Skandinaavia ja Läti. Siinjuures olgu tähendatud, et kokkukõlas pidevalt vahelduvate õhumassidega, võib märgata Eesti ilmastikus sageli mõne nädala kestvusega perioode puht mere (maritiim) kui ka mandrilise (kontinentaalse) kliima tunnustega, vastavalt sellele, kas Eesti maa-alal asetseb Atlandi või Ida-Euroopa päritoluga õhumass.

Oma geograafilise asendi tõttu kuulub Harjumaa ülemineku- piirkonda Lääne-Eesti ja Ida-Eesti vahel, mille tõttu siin suved on vähe jahedamad, talved aga vähe soojemad kui idapoolsetel Eesti maaaladel.

Õhutemperatuuri olude üldiseks iseloomustamiseks on antud tabel 1. Vilsandi, Tallinna, Pakri, Kuusiku, Narva-Jõesuu ja Tartu kuu ja aastaste temperatuuridega, mis taandatud 65 aastasele ajavahe- mikule 1866—1930.

Tabel 1.

Keskmised õhutemperatuurid 65 a. kohta (1866—1930).

Temper. moy. gener. de 65 an. — Mittlere Lufttemperatur.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Aasta Année Jahr
Vilsandi	—2,4	—3,2	—1,5	3,0	7,8	12,6	16,4	16,2	12,6	7,7	3,4	—0,8	6,0
$\psi = 58^{\circ}23'$; $\lambda = 21^{\circ}49'$													
Pakri	—4,5	—5,1	—2,6	2,0	7,1	12,1	15,9	15,3	11,7	6,5	1,7	—3,1	4,8
$\psi = 59^{\circ}23'$; $\lambda = 24^{\circ}02'$													
Tallinna	—5,4	—5,8	—3,1	2,3	8,3	13,1	16,3	15,0	11,0	5,7	0,8	—3,9	4,5
$\psi = 59^{\circ}26'$; $\lambda = 24^{\circ}48'$													
Kuusiku	—5,9	—6,6	—3,4	3,0	9,3	14,6	17,0	15,0	10,3	4,9	—0,2	—3,8	4,5
$\psi = 58^{\circ}58'$; $\lambda = 24^{\circ}44'$													
Narva-Jõesuu	—6,7	—7,2	—3,7	2,9	9,3	14,4	17,4	15,9	11,5	5,4	0,2	—4,7	4,6
$\psi = 59^{\circ}28'$; $\lambda = 28^{\circ}02'$													
Tartu	—6,4	—6,6	—3,0	3,6	10,0	14,7	17,0	15,2	10,6	4,9	—0,2	—4,7	4,6
$\psi = 58^{\circ}23'$; $\lambda = 26^{\circ}43'$													

Võrreldes tabelis 1. antud õhutemperatuure, näeme väikseid lahkuminekuid nii üksikute kuude kui aastate keskmiste vahel, mis peamiselt on tingitud Läänemere pehmendavast mõjust kliimale. Õhutemperatuuri üksikasju Harjumaal iseloomustab tabel 2., mis koostatud Tallinna meteoroloogia jaama andmete järgi. Lisaks keskmistele ja äärmustemperatuuridele on antud keskmised pakas-, külma- ja suvepäevade arvud.

Tabel 2.

Õhutemperatuur Tallinnas.

Température. — Lufttemperatur in Tallinn.

	I	II	III	IV	V	VI	VII
1. Kuu ja aasta keskm. taandat. 65., 1866—1930. — <i>Temp. moy. mens. et ann. — Mon.- u. Jahr.-mittel</i>	—5,4	—5,8	—3,1	2,3	8,3	13,1	16,3
2. Kõige kõrgem kuu ja aasta keskm. — <i>Moy. max. mens. et ann. — Höchste Monats- u. Jahresmittel</i>	1,3	0,1	1,9	6,3	11,8	16,8	20,2
3. Kõige madalam kuu ja aasta keskm. — <i>Moy. min. mens. et ann. — Niederste Monats- u. Jahresmittel</i>	—13,9	—14,7	—10,0	—1,2	5,6	9,2	12,9
4. Absol. maksim. — <i>Maxim. absolus.</i>	6,2	6,9	8,7	19,4	27,9	26,2	31,0
5. Absol. minim. — <i>Min. absol.</i> —27,3	—27,3	—28,1	—27,0	—11,5	—5,6	—0,1	6,2
6. Kuu ja aasta keskm. maksim. — <i>Maxim. moy. mens. et ann. — Mon.- u. Jahr.-mittl. Maxim.</i>	—2,8	—4,5	—0,1	5,3	13,3	16,2	20,8
7. Kuu ja aasta keskm. miinim. — <i>Minim. moy. mens. et ann. — Monats- u. Jahresmittl. Minim.</i>	—7,9	—10,0	—6,4	—1,4	4,6	8,3	12,5
8. Keskmise pakaspäevade arv (temp. maksim. = 0°). — <i>Nombre moy. de jours gelée. — Eistage</i>	19,2	21,4	13,6	2,6	—	—	—
9. Keskmise külmapäevade arv (temp. miinim. = 0°). — <i>Nombre de jours froids. — Frosttage</i>	27,1	26,6	28,4	18,6	2,4	0,2	—
10. Keskmise suvepäevade arv (temp. maksim. $\geq$ 25°). — <i>Jours d'été. — Sommertage</i>	—	—	—	—	0,4	0,4	3,5

	VIII	IX	X	XI	XII	Aasta Année Jahr
1. Kuu ja aasta keskm. taandat. 65., 1866—1930. — <i>Temp. moy. mens. et ann. — Mon.- u. Jahr.-mittel</i>	15,0	11,0	5,7	0,8	—3,9	4,5
2. Kõige kõrgem kuu ja aasta keskm. — <i>Moy. max. mens. et ann. — Höchste Monats- u. Jahresmittel</i>	17,6	13,3	8,4	3,7	1,6	6,1
3. Kõige madalam kuu ja aasta keskm. — <i>Moy. min. mens. et ann. — Niederste Monats- u. Jahresmittel</i>	12,9	8,5	2,8	—3,6	—6,8	2,9
4. Abs. maksim. — <i>Max. absol.</i>	27,5	21,8	17,9	11,9	8,0	31,0
5. Abs. minim. — <i>Min. absolus.</i>	4,0	—2,1	—11,6	—16,6	—22,3	—28,1
6. Kuu ja aasta keskm. maksim. — <i>Maxim. moy. mens. et ann. — Mon.- u. Jahr.-mittel Maxim.</i>	18,8	14,0	8,0	3,3	—0,7	7,6
7. Kuu ja aasta keskm. miinim. — <i>Minim. moy. mens. et ann. Monats- u. Jahresmittl. Min.</i>	11,5	7,7	3,0	—0,4	—5,2	1,4
8. Keskmise pakaspäevade arv (temp. maksim. = 0°). — <i>Nombre moy. de jours gelée. — Eistage</i>	—	—	0,9	5,5	15,1	78,3
9. Keskmise külmapäevade arv (temp. miinim. = 0°). — <i>Nombre de jours froids. — Frosttage</i>	—	0,4	7,1	14,5	24,8	150,1
10. Keskmise suvepäevade arv (temp. maksim. > 25°). — <i>Jours d'été. — Sommertage</i>	1,4	—	—	—	—	5,7

Järgnevas tabelis on antud keskmine absoluutne niiskus (veeauru pinge mm) ja keskmine relatiivne niiskus protsentides Tallinna kohta kuude järgi kolme tähtajalise vaatluse kohta: kell 7, 13 ja 21. Kokkukõlas õhutemperatuuriga langeb suurim niiskus külmale aastapoolele, vähem niiskus aga soojale aastapoolele.

Tabel 3.

Õhuniiskus. — *Humidité.* — *Luftfeuchtigkeit.*

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Aasta <i>Année</i> <i>Jahr</i>
Absol. niiskus	3,2	2,7	3,2	4,5	7,1	8,7	11,7	11,2	8,5	6,1	4,8	3,7	6,3
Relat. niiskus	88,0	86,7	84,0	83,1	80,1	76,6	77,3	84,2	85,1	86,7	90,0	88,9	84,1

Pilvituse rohkuse keskmised on antud Tallinna ja Kuusiku jaamade vaatluste järgi tabelis 4.

Tabel 4.

Keskmine pilvitus.

Nébulosité moy. — *Mittlere Bewölkung.*

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Aasta <i>Année</i> <i>Jahr</i>
Tallinn	8,0	7,7	6,4	6,6	6,1	6,2	5,6	6,6	7,0	8,0	8,7	8,7	7,1
Kuusiku	8,1	7,6	6,3	7,0	7,1	6,6	6,2	6,9	7,1	8,2	8,8	8,6	7,4

Pilvituse rohkus hinnatakse meteoroloogiajaama vaatleja poolt silma järgi kümnendikkudes kogu taevast: kui pool taevast kaetud pilvedega, märgitakse pilvituse rohkusena 5, kui on 0,7 taevast pilvekatte all — 7 jne. Keskmine pilvespäevade arv aastas oli 162, selgete päevade arv 44. Pilvespäevadeks on loetud need päevad, kunas pilvituse rohkuse summa kolmest tähtajalisest vaatlusest ületab 24, selgeteks aga need, millel see summa on alla 6. Pilvituse aastases jaotuses on selgelt märgata aastast muutust maksimumiga sügiskuudel ja miinimumiga suvekuudel. Järgmine tabel 5. sisaldab üksikasju sademete jaotusest Tallinnas.

Tabel 5.

Sademed (mm) Tallinnas.

Hauteurs d'eau tombée à Tallinn. — Niederschläge in Tallinn.

	I	II	III	IV	V	VI	VII
1. Sademete kuu ja aasta keskmise. — <i>Moy. mens et annuel. — Mon.-u. Jahresmittel der Niederschläge</i>	30,8	27,1	26,1	28,4	39,4	50,9	49,8
2. Maksimaalne kuuhulk. — <i>Max. mensuels. — Max. Niederschlagsmenge im Monat</i>	74,7	94,9	60,5	74,7	92,6	124,2	137,6
3. Minimaalne kuuhulk. — <i>Min. mensuels. — Min. Niederschlagsmenge im Monat</i>	6,9	5,1	1,6	3,1	2,2	11,4	8,8
4. Sajupäevade arv. — <i>Nombre de jours pluvieux (plus de 0,5 mm). — Anzahl der Tage mit Niederschlägen</i>	15,8	13,7	12,2	12,5	12,5	13,1	12,4
5. Kõuepäevade arv. — <i>Nombre de jours orageux. — Gewittertage</i> .	—	—	—	0,1	0,9	1,4	1,9
	VIII	IX	X	XI	XII	Aasta Année Jahr	
1. Sademete kuu ja aasta keskmise. — <i>Moy. mens et annuel. — Mon.-u. Jahresmittel der Niederschläge</i>	65,2	56,2	46,7	45,1	38,3	504,0	
2. Maksimaalne kuuhulk. — <i>Max. mensuels. — Max. Niederschlagsmenge im Monat</i>	166,4	140,5	109,4	153,3	95,0	794,0	
3. Minimaalne kuuhulk. — <i>Min. mensuels. — Min. Niederschlagsmenge im Monat</i>	6,2	12,0	7,9	17,3	6,2	326,3	
4. Sajupäevade arv. — <i>Nombre de jours pluvieux (plus de 0,5 mm). — Anzahl der Tage mit Niederschlägen</i>	16,9	15,5	19,3	16,8	17,1	177,8	
5. Kõuepäevade arv. — <i>Nombre de jours orageux. — Gewittertage</i> .	1,4	0,6	0,1	0,0	0,1	6,5	

Kõik tabelis antud sademete hulgad väljendavad veekihi kõrgust millimeetrites, mis kuu või aasta kestel vihmana või lumena alla sadanud. Aastases sademete käigus näeme tugevat rütmi maksimumiga soojal aastapoolel, miinimumiga talvel.

Lisaks sademete jaotusele Tallinnas on alljärgnevas tabelis (nr. 6) antud kuu ja aasta keskmised sademete hulgad 4 jaamast Harjumaal.

Tabel 6.

Sademed (mm) Harjumaal (1886—1915. a.).

Eau tombée dans l'arrond. Harju. — Niederschläge in Harjumaal.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Aasta Année Jahr
Pakri	14,7	14,2	13,9	20,8	31,5	40,2	51,3	70,0	52,8	53,0	35,8	26,1	424,3
$\varphi = 59^{\circ}23'$; $\lambda = 24^{\circ}02'$													
Nissi	32,5	27,3	27,3	30,1	38,9	50,1	65,2	81,5	61,0	50,6	46,0	38,3	548,8
$\varphi = 59^{\circ}06'$; $\lambda = 24^{\circ}18'$													
Kehtna	28,2	27,7	26,8	36,0	47,3	53,2	74,7	93,4	65,0	60,7	46,9	41,3	601,2
$\varphi = 58^{\circ}55'$; $\lambda = 24^{\circ}53'$													
Kohila	28,7	30,7	31,8	36,7	48,8	59,6	76,3	102,2	61,9	49,7	46,0	37,0	609,4
$\varphi = 59^{\circ}12'$; $\lambda = 24^{\circ}44'$													

Peale sademete kuu ja aasta keskmiste hulkade on tabelis nr. 7. esitatud keskmine lumikatte kõrgus sentimeetrites dekaadide (10 a. periood) järgi 10 aasta kestel toimetatud vaatlustest 4 lumikatte jaa-
mast Harjumaal.

Tabel 7.

Lumikatte kõrgus (sm) Harjumaal.

Hauteurs de neige dans l'arr. Harju. — Höhe der Schneedecke im Kreise Harju.

Kuud — mois — Monate	X		XI			XII			I		
	11—20		1—10			11—20			1—10		
	11—20	21—31	1—10	11—20	21—30	1—10	11—20	21—31	1—10	11—20	21—31
Tallinn	0,1	0,9	1,1	2,2	3,1	1,7	5,5	9,3	13,7	11,1	11,9
$\varphi = 59^{\circ}26'$; $\lambda = 24^{\circ}48'$											
Palivere	0,6	1,4	0,6	2,6	3,7	2,6	8,7	13,7	18,4	15,6	18,0
$\varphi = 59^{\circ}12'$; $\lambda = 25^{\circ}17'$											
Kuusiku	0,3	0,3	0,6	2,7	3,4	2,7	8,2	12,7	16,6	16,3	19,9
$\varphi = 58^{\circ}58'$; $\lambda = 24^{\circ}44'$											
Pakri	0,0	1,0	0,2	0,9	2,1	2,0	4,4	8,5	9,2	5,9	6,2
$\varphi = 59^{\circ}23'$; $\lambda = 24^{\circ}02'$											

Kuu — mois — Monate	II			III			IV			V
	1—10	11—20	21—28	1—10	11—20	21—31	1—10	11—20	21—30	1—10
Tallinn $\varphi = 59^{\circ}26'$; $\lambda = 24^{\circ}48'$	14,9	18,2	18,8	20,9	19,5	10,4	5,5	2,4	0,1	0,4
Palivere $\varphi = 59^{\circ}12'$; $\lambda = 25^{\circ}17'$	23,8	23,2	23,2	27,2	26,2	17,6	10,4	6,1	0,7	—
Kuusiku $\varphi = 58^{\circ}58'$; $\lambda = 24^{\circ}44'$	25,7	28,8	32,2	33,6	33,8	26,4	16,9	9,5	0,8	—
Pakri $\varphi = 59^{\circ}23'$; $\lambda = 24^{\circ}02'$	9,2	11,7	12,5	12,8	14,8	11,1	4,6	1,4	0,2	0,2

Tuule kiiruse ja suuna jaotust Tallinnas iseloomustavad tabelid 8. ja 9. Tabel 8. esimeses reas on märgitud kuu ja aastane keskmine tuule kiirus m/sek, teises reas aga keskmine tormipäevade arv, s. o. päevad, kunas tuule kiirus on paisunud või ületanud 15 meetrit sekundis.

Tabel 8.

Keskmine tuulekiirus Tallinnas. — *Vitesse du vent.* — *Windstärke.*

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Aasta Année Jahr
Tuule kiirus m/sek. <i>Moy. vitesse.</i> <i>Mittel.</i>	7,1	6,2	5,9	5,4	5,3	5,2	4,8	5,0	5,9	6,9	6,2	6,9	5,9
Tormipäevade arv ≥ 15 m/sek. <i>Nombre de jours avec vit. ≥ 15 m/sec. Sturm- tage (≥ 15 m sec.)</i>	3,9	2,8	2,1	1,3	0,4	0,9	0,6	1,2	1,8	3,5	2,1	4,4	25,0

Tabel 9. sisaldab tuulesuundade keskmist sagedust protsentides Tallinna vaatluste järgi. Ka Tallinnas esineb tunduv edelatuulte ülekaal, võrreldes teiste tuulesuundadega, mis kokkukõlas teiste Eesti meteoroloogiajaamade tuulesuundade jaotusega.

Tabel 9.

Keskmine tuulesuundade jaotus (%) Tallinnas.

Directions moy. en % du vent. — Mittlere Windrichtungen.

N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	O
6,7	12,0	8,4	14,3	15,9	16,3	12,5	12,1	1,8

Alljärgnevas 10. tabelis on antud keskmine päevane päikesepaiste kestus tundides kuude järgi Tallinnas 10 aasta kestel töötanud päikesepaiste isemärkija järgi. Kokkukõlas pilvituse jaotusega on suvekuudel tunduvalt rohkem päikesepaistet kui talvekuudel.

Tabel 10.

Keskmine päevane päikesepaiste kestus tundides Tallinnas.

*Insolat. moy. de la joarn. en heur. à Tallinn.**Sonnenscheindauer, Mittel pro Tag, in Stund. in Tallinn.*

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
0,65	1,48	4,45	5,47	7,25	8,49	9,34	6,10	4,07	1,70	0,50	0,27

Elumajad, saunad jne.

Maisons d'habitation, maisons de bain etc. Wohnhäuser, Badestuben usw.

Harjumaa valdades ühes alevikkudega oli 1922. a. 15 298 elumaja 19 240 korteriga; kogu maakonnas oli 22 968 elumaja 53 313 korteriga. 1934. a. oli elumajade arv tunduvalt tõusnud, nii oli Harjumaa valdades siis 18 053 elumaja 21 419 korteri ja 56 772 eluruumiga; kogu maakonnas 29 457 elumaja 70 078 korteri ja 177 259 eluruumiga. Seega elumajade juurdekasv valdades 15,3% (2 755) ja kogu maakonnas 28,3% (6 489).

Elumajade tihedus on elumajade arvu suurenemisega tunduvalt tõusnud. Iga km² üldise pindala peale (5 683 km²) tuli 1922. a. 4,04 maja, 1934. a. aga 5,18. Aleveid ja linnu arvestamata oli elumajade tihedus 1922. a. 2,69 ja 1934. a. 3,18 maja km² peale.

Et elanikkude arv (vt. Elanikud) samas ajavahemikus pole suurenenud samas proportsioonis kui elumajade arv — Harjumaa valdades on elanikkude arv isegi vähenenud, siis on korteriolud arvude järgi otsustades paranenud. 1922. a. tuli elanikke ühe maja peale Tallinnas 18,1, Paldiskis 8,4, Nõmmel 6,7 ja valdades 6,0; 1934. a. Tallinnas 16,0; Paldiskis 6,5, Nõmmel 6,1 ja valdades 4,9. Iga korteri peale tuli elanikke 1922. a. Tallinnas 3,8, Paldiskis 3,3, Nõmmel 3,9 ja valdades 4,7; 1934. a. Tallinnas 3,1, Paldiskis 2,9, Nõmmel 3,2 ja valdades 4,1. Maal, s. o. valdades on korteriolud siiski kitsamad kui linnades; seda näitab ühe eluruumi kohta tulev elanikkude arv, mis oli 1934. a. Tallinnas 1,3, Paldiskis 1,2, Nõmmel 1,0, valdades aga 1,5.

Tihedama asulastikuga (Hageri, Kernu, Pakri, Prangli ja Viimsi v. kohta puuduvad andmed) oli 1934. a. Harku v. 11,6 elumajaga 1 km²-l, Naissaare 5,9; Kabala 4,1; Kodasuu 4,2; Kõnnu 4,5; Raasiku 4,3 ja Rapla vald 4,5 majaga 1 km²-l. Hõredama asulastikuga olid Kohila 1,3; Nõva 1,7; Vihterpalu 1,9; Kuivajõe 1,9; Järvakandi 2,1 ja Triigi vald 2,1 elumajaga 1 km²-l.

Seega osutuvad hõredamalt asustatud valdadeks peaaegu kõik Harjumaa lõuna- ja loodeosa vallad.

Eluruumide kõrgus Harjumaal oli järgmine:

Eluruumide kõrgus meetrites		Elumajad — maisons, Wohnhäuser	
Hauteur du logement		arv — nombre, Zahl	%
Höhe d. Wohnräume			
1,5—2,0		66	7,8
2,0—2,5		514	60,5
2,5 ja rohkem et plus u. mehr		269	31,7

Seega olid tervishoiunõuetele vastava — 2,5 ja rohkema kõrgusega ligi $\frac{1}{3}$ Harjumaal uuritud eluruumidest. Eluruumide kõrguse poolest omab Harjumaal vahelmist seisukohta teiste maakondadega võrreldes. Väga madalaid, s. o. kõrgusega 1,5—2,0 m-ni elumaju leidis rohkem Petseri- (45,9%), Pärnu- (21,6%), Saare- (13,6%) ja Läänemaal (9,1%). 2,5 ja suurema kõrgusega eluruumid leidis rohkem Saare- (66,9%), Valga- (59,5%), Tartu- (46,7%), Pärnu- (43,0%); Viljandi- (39,4%) ja Võrumaal (35,8%).

Et Harjumaal elumajade mõõtmisi on toimetatud vähem kui pooltes valdades, siis ei saa olemasolevaist andmeist kindlat pilti, missugustes maakonna osades esineb enam madalaid, missugustes kõrgemaid eluruumid. Näib siiski, et maakonna lõunaosas esineb väga madalaid eluruumid vähem kui rannäärsetes valdades; see on ka arusaadav, sest et rannäärseis ja rannalähedais valdades on põllupind kehvem ning seetõttu ka majanduslikud olud viletsamad. Huvitav on ära märkida, et Tallinna lähedus ei ole linnaäärsete valdade ehituslikku ilmet kuigi palju mõjutanud paremuse poole: üsna linna külje all leidub rohkesti viletsaid, tervishoiunõuetele mittevastavaid elumaju.

Eluruumide avarus oli Harjumaal järgmine:

1 elaniku kohta tulev õhuhulk kantmeetrites (m³)

Cube d'air par homme Luftkubus pro Mensch		Elumajad — maisons, — Wohnhäuser	
		arv — nombre, Zahl	%
kuni, moins de, bis 10		106	12,5
10—20		295	34,9
20—30		206	24,3
30—50		173	20,4
50 ja rohkem, et plus, u. mehr		67	7,9

Seega oli uuritud elumajade seas kitsaste elumajade (alla 10 m³ õhku 1 elaniku kohta) hulk Harjumaal võrdlemisi suur — 12,5%. Ainult kahes Eesti maakonnas leidis kitsaid elumaju veelgi enam, nimelt Petserimaal (25,2%) ja Järvamaal (13,3%); Võrumaal (12,0%) ja Läänemaal (10,3%) oli kitsaste elumajade hulk ligikaudu niisama suur kui Harjumaal; muude maakondade arvud kõikusid 3,9 (Saaremaa) ja 9,3% (Tartumaa) vahel. Kitsaid elumaju leidis peamiselt popsnikel ja saunikuil, rannäärsetes valdades ka kaluritel, kus tihti elas võrdlemisi suur perekond ühes toas.

Elumajade valgustusest saame ülevaate järgmisest kokkuvõttest:

1 m ² akna klaasipinna kohta tuli põranda- pinda m ²	Elumajad — maisons, Wohnhäuser arv — nombre, Zahl	%
Surface du logement par mètre carré de fenêtre		
Fussbodenfläche auf 1 m ² Fensterfläche		
kuni, <i>moins de, bis</i> 10	81	9,6
10—12	65	7,7
12—20	273	32,3
20—40	314	37,1
40—60	85	10,0
60 ja rohkem, <i>et plus, u. mehr</i>	28	3,3

Siit näeme, et rahuldava suhtega, s. o. suhtega kuni $\frac{1}{10}$, elumaju oli üsna vähe, nimelt 81 (9,6%). Rahuldava valgustussuhtega elumaju oli enam Järva- (23,0%), Viru- (23,0%), Võru- (19,8%), Tartu- (15,1%) ja Viljandimaal (9,7%); muudes maakondades kõikusid vastavad arvud 2,0 (Petserimaa) ja 8,8% (Pärnumaa) vahel. Suur enamik Harjumaa uuritud elumaju omas valgustussuhet $\frac{1}{12}$ ja $\frac{1}{40}$ vahel (69,4%), 13,3% elumaju omas aga veelgi väiksemat valgustussuhet.

Puuduliku valgustussuhtega elumajade rohkuse poolest torkavad eriti silma Kaiu, Kloostri, Kuimetsa ja Nabala vald, kus peaaegu kõikides uuritud elumajades oli valgustussuhe alla $\frac{1}{20}$.

Tegelik olukord ruumide valgustuses on tihti veelgi halvem, kui seda näitavad eeltoodud arvud; sest sageli leidub akende läheduses viljapuid ja ka ilupuid, mis takistavad valguse juurdepääsu akendele; ka akendele asetatud toalilled varjavad suurel määral valgust, samuti, tihti läbipaistmatud aknaeesriided. Kõige selle tõttu on paljudes elumajades ka päikesepaistelise ilmaga võrdlemisi hämar. Viimaseil aastail püstitatud elumajades arvestatakse rohkem ruumide valgustamist ning ehitatakse suuremad aknad, aga sageli ei anna needki vajalikku valgustussuhet.

Mis puutub kunstlikku valgustusse, siis valgustatakse ruume pimedal ajal enamasti petroolilampidega, mis enamasti omavad puudulikku valgustamisvõimet.

Harjumaa valdades ühes alevikkudega oli 1922. a. 91 032 elanikku (faktiline elan. arv), 15 298 elumaja ja neis kortereid 19 240. Kõigist elanikest elas maal 41,5%, elumajadest asus maal 66,6%. Elumajade tihedus oli 1 km² peale keskmiselt 2,69, mis oli üleriiklikust vastavast arvust 0,12 võrra vähem. Üksikuis valdades kõikus elumajade tihedus 1 km² kohta 1,44 ja 10,56 vahel.

Iga maja kohta tuli kortereid valdades 1,3 ja elanikke 5,9, iga korteri peale 4,7 elanikku. Üksikute valdade elanikkude arvud ühe elumaja kohta kõikusid 4,9 (Kuimetsa) ja 7,8 (Kohila) vahel.

1934. a. rahvaloenduse andmed näitavad mõningaid erinevusi; nii oli elanikkude arv valdades ühes alevikkudega langenud 88 405-le (faktiline elan. arv), elumajade arv aga tõusnud 18 053-le ja korterite

arv 21 419-le; eluruume (tubasid) oli kokku 56 772. Elumajade tihe-
dus tõusis 2,69-lt 3,20-le 1 km² kohta.

1934. a. tuli iga maja kohta kortereid valdades 1,2 ja elanikke 4,9,
kuna iga korteri peale tuli 4,1 elanikku (iga toa peale 1,5 elan.). Seega
on kahe rahvaloenduse vahelisel ajavahemikul korteriolud Harjumaa
valdades muutunud märksa lahedamaks.

Tabel 11.

Elumajad. — *Maisons d'habitation.* — *Wohnhäuser.*

Nr. Nr.	Valla nimetus <i>Comunes rurales</i> <i>Gemeinde</i>	Elumajade üldarv vallas <i>Nombre total des maisons</i>	Uuritud elumajade arv <i>Nombre des maisons inspectées</i>	Eluruumide kõr- gus meetrites. <i>Hauteur du loge- ment en mètres.</i> <i>Höhe der Wohn- räume</i>			Ühe elaniku peale tulev õhu- hulk kantmeetrites. <i>Cube d'air par homme</i> <i>(en m³).</i> <i>Luftkubus</i>				
				1,5—2,0	2,0—2,5	2,5 ja rohkem <i>et plus</i>	kuni 10 <i>moins de</i>	10—20	20—30	30—50	50 ja rohkem <i>et plus</i>
1.	Järvakandi	279	58	—	39	19	5	15	7	17	11
2.	Kaiu	280	39	3	32	4	1	7	13	15	3
3.	Kehtna	344	22	4	12	6	8	4	3	5	2
4.	Kernu *)	274	216	—	9	71	1	26	26	20	7
5.	Kloostri *)	851	28	—	19	—	1	7	7	2	2
6.	Kuimetsa	196	31	7	20	4	2	1	11	16	1
7.	Kuivajõe	403	52	4	30	18	8	20	8	12	4
8.	Kurna	264	30	—	24	6	4	16	9	1	—
9.	Nabala	149	21	—	16	5	4	11	5	1	—
10.	Nehatu	438	58	7	42	9	4	11	12	25	6
11.	Nõva *)	189	38	—	9	17	1	10	8	4	1
12.	Peningi	398	105	10	65	30	24	40	26	9	6
13.	Rae	595	55	—	37	7	4	24	11	3	2
14.	Raiküla	265	47	1	36	10	2	6	7	19	13
15.	Ravila	333	56	10	32	14	17	24	11	3	1
16.	Triigi	525	43	10	22	11	10	22	3	8	—
17.	Varbola	314	116	1	15	31	1	20	16	9	1
18.	Vihterpalu *)	181	28	1	13	6	—	11	5	2	2
19.	Viimsi	220	51	8	42	1	9	20	18	2	2
Kokku <i>Total</i>		6498	1094	66	514	269	106	295	206	173	67
% %			16,8	7,8	60,5	31,7	12,5	34,9	24,3	20,4	7,9

Nr. Nr.	Valla nimetus <i>Comunes rurales</i> <i>Gemeinde</i>	Elumajade üldarv vallas <i>Nombre total des maisons</i>	Uuritud elumajade arv <i>Nombre des maisons inspectées</i>	Põranda pinda 1 m ² aknaklaasi pinna kohta m ² -tes. <i>Surface du logement par mètre carré de fenêtres.</i>					
				kuni 10 <i>moins de</i>	10—12	12—20	20—40	40—60	60 ja rohkem <i>et plus</i>
1.	Järvakandi	279	58	1	1	22	23	11	—
2.	Kaiu	280	39	—	—	—	17	15	7
3.	Kehtna	344	22	2	2	6	10	2	—
4.	Kernu *)	274	216	32	10	22	16	—	—
5.	Kloostri *)	851	28	—	1	2	11	2	—
6.	Kuimetsa	196	31	—	—	—	6	16	9
7.	Kuivajõe	403	52	4	4	24	20	—	—
8.	Kurna	264	30	3	2	10	14	—	1
9.	Nabala	149	21	—	1	—	14	6	—
10.	Nehatu	438	58	—	4	8	43	2	1
11.	Nõva *)	189	38	4	3	12	6	1	1
12.	Peningi	398	105	17	12	38	34	4	—
13.	Rae	595	55	1	4	14	23	2	—
14.	Raiküla	265	47	—	2	4	21	16	4
15.	Ravila	333	56	10	8	29	9	—	—
16.	Triigi	525	43	2	7	20	9	2	3
17.	Varbola	314	116	4	—	37	3	2	1
18.	Vihterpalu *)	181	28	—	1	3	11	4	—
19.	Viimsi	220	51	1	3	22	24	—	1
Kokku <i>Total</i>		6498	1094	81	65	273	314	85	28
% %			16,8	9,6	7,7	32,3	37,1	10,0	3,3

Harjumaal uuritud 1 809-st elumajast olid uurimise ajal 78 ehk 4,3% suitsutared. Suitsutarede olemasolu tuleb suurel määral seletada kehvade majanduslikkude oludega, kuna Harjumaal põllupind on üldiselt parem kui Lõuna-Eesti ja Ida-Eesti maakondades. Teiseks põhjuseks võib olla vast ka see, et telliskivide saamine Harjumaal on üldiselt raskem kui mitmes muus Eesti maakonnas, seda väidet aitab

*) Osa uuritud elumajade kohta puuduvad mõned andmed.

kinnitada ka asiolu, et Loksa aleviku lähedastes valdades (Kõnnu, Kolga, Kiiu, Kodasu, Anija, Raasiku vald) ei leidunud suitsutaresid, sest Loksas töötas telliskivivabrik.

Suitsutared on peamiselt vaeseimate inimeste — saunikute ja popsnikkude — elumajadeks ja nende arv kahaneb aast-aastalt isenesest, nii et suitsutarede küsimus elamutervishoiulist tähtsust ei oma. Tähtsam on see, et paljud Harjumaa korstnatega varustatud majadest ei ole oluliselt paremad suitsutaredest.

Eriti torkab silma Harjumaa oma väheste saunade arvuga, nimelt leidis 1 809 uuritud elumaja kohta vaid 463 sauna, s. o. saunu omasid 25,6% elumajadest. Ainult Järvamaal leidis veel vähem (13,2%) saunu. Saunadest olid 237 ehk 51,2% korstnaga ja 226 ehk 48,8% korstnata. Saunade vähene arv oleneb ühest küljest ehitusmaterjali puudusest, kuid vististi suuremal määral kohapealsetest harjumustest. Lõuna-Pärnumaa on näiteks, kus metsade rohkus käib rööbiti saunade rohkusega. Harjumaa saunad on enamasti ühe perekonna jaoks vastandina Petserimaale, kus hulk peresid kasutavad ühiselt ehitatud sauna.

Saunade vähesus kahtlematult ei jäta oma mõju avaldamata ihupuhtuse eest hoolitsemisse. Teravalt silmatorkavat erinevust selles Harjumaal teiste Eesti maakondadega küll ei ole, rannaribal elavad inimesed on omas elus üsna rahuldavalt puhtad, sisemaa valdade elanikkude kohta seda alati ütelda ei saa.

Saunade puudumisel pestakse end sageli rehetubades, millised saunapäevadel hästi soojaks köetakse. Rehetoas igal ajal ja igal aastajal ei ole küll võimalik pesta, sest rehetuba peab täitma omi tavalisi ülesandeid ja talvel osutub raskeks rehetuba vajalikult soojaks kütta, eriti kui kütmist peab toimetama hagudega. Üksikutes taludes on ehitatud rehetoa ahju taha tilluke ruum, mis täidab sauna aset ja milles pesemine on märksa sobivam. Üksikud pesevad end vannis või toobrites. On soovitatav, et propageeritakse Harjumaal kas saunade ehitamist (ühissaunade või külasaunade süsteem osutub vististi läbiviidamatuks) või jällegi uute elumajade püstitamisel vannitoa ehitamist. Praegust seisukorda saunade alal tuleb pidada mitte-rahuldavaks.

Samuti kui Harjumaa seisab teiste maakondade seas viimaste seas oma saunade arvuga, on lugu ka väljakäigukohtadega, nimelt leidis 1 809 elumaja kohta ainult 987 väljakäigukohta või 54,6%-il elumajast. Väljakäigukohtade arvu poolest ületavad Harjumaa tunduvalt Viljandi- (73,8%), Tartu- (71,1%) ja Pärnumaa (70,1%), kuna muudes maakondades väljakäigukohtade arv Harjumaa arvust oluliselt ei erine.

Uuritud 987-st väljakäigukohast osutusid ilmselt puudulikuks 276 või 28,0%. Väljakäigukohtadest oli 800 või 81,1% elumajadest

Tabel 12.

Saunad ja väljakäigukohad.

Maisons de bain et lieux d'aisance. — Badestuben und Abtritte.

Nr. Nr.	Valla nimetus <i>Communes rurales</i> Gemeinde	Valla elumajade üldarv <i>Nombre total des maisons</i> Gesamtzahl der Wohnhäuser	Uuritud elumajade arv <i>Nombre des maisons inspectées</i> Wohnhäuser untersucht	Neist suitsutaresid <i>Dont sans cheminée</i> Davon ohne Schornstein	Saunad Bains <i>Badestuben</i>			Väljakäigukohad <i>Abtritte Lieux d'aisance</i>			
					arv <i>nombre</i> Zahl	Korsten <i>Cheminée</i> Schornstein		arv <i>nombre</i> Zahl	neist puudulikke <i>dont insuffisantes</i> davon unbefriedigend	elumajast lahus <i>separés des maisons</i> séparé v. d. Hause	ühe katuse all <i>sous le même toit que la maison</i> unter einem Dache
						on <i>avec</i> mit	ei <i>sans</i> ohne				
1.	Anija	297	17	—	8	5	3	23	10	18	5
2.	Hageri	442	39	1	3	3	—	34	—	25	9
3.	Harku	560	135	1	42	16	26	89	57	67	22
4.	Inglise	213	24	—	—	—	—	14	—	14	—
5.	Joa	...	11	—	1	1	—	2	—	2	—
6.	Juuru	502	69	—	6	5	1	81	—	59	22
7.	Järvakandi	279	58	1	32	25	7	23	19	23	—
8.	Jõeletme	390	33	2	9	8	1	25	6	6	19
9.	Kaiu	280	39	3	2	1	1	13	7	13	—
10.	Kehtna	344	22	4	2	2	—	15	4	14	1
11.	Keila	886	13	—	1	1	—	5	—	4	1
12.	Kernu	274	216	35	22	—	22	49	11	40	9
13.	Kiiu	267	22	—	14	8	6	16	9	14	2
14.	Kloostri	851	28	—	23	2	21	1	—	1	—
15.	Kodasoo	196	17	—	3	3	—	14	9	8	6
16.	Kohila	460	51	1	3	1	2	34	—	34	—
17.	Kolga	721	29	—	19	7	12	21	4	13	8
18.	Kuimetsa	196	31	8	—	—	—	5	3	5	—
19.	Kuivajõe	403	52	1	5	4	1	34	7	24	10
20.	Kurna	264	30	1	9	9	—	19	4	16	3
21.	Kõnnu	749	17	—	14	8	6	10	1	8	2
22.	Laitse	142	14	1	2	1	1	5	3	4	1
23.	Nabala	149	21	2	3	3	—	7	3	6	1
24.	Nehatu	438	63	1	6	6	—	32	11	25	7
25.	Nõva	189	38	1	30	8	22	22	12	22	—
26.	Peningi	398	105	2	26	8	18	49	—	40	9

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
27.	Raasiku	278	20	—	3	3	—	20	6	19	1
28.	Rae	595	55	2	12	9	3	24	6	22	2
29.	Raiküla	265	47	—	2	2	—	37	19	34	3
30.	Rapla	925	47	—	3	3	—	54	—	34	20
31.	Ravila	333	56	—	30	20	10	35	—	25	10
32.	Riisipere	402	29	—	6	5	1	16	8	8	8
33.	Saku	151	41	—	15	9	6	29	1	27	2
34.	Triigi	525	43	—	13	10	3	35	1	32	3
35.	Varbola	314	116	8	15	—	15	18	10	18	—
36.	Vihterpalu	181	28	2	27	—	27	7	6	6	1
37.	Viimsi	220	75	1	41	30	11	42	28	42	—
38.	Vääna	249	58	—	11	11	—	28	11	28	—
Kokku Total		14328	1809*)	78	463	237	226	987	276	800	187
% %			12,5	4,3	25,6	51,2	48,8	54,6	28,0	81,1	18,9

lahus ja 187 või 18,9% elumajaga ühe katuse all. Ligikaudu samasugune jaotus ilmnes ka mujal.

Väljakäigukohtade puudumist tuleb panna eeskätt teadmatuse, harjumuse, või lihtsalt lohakuse arvele. Majanduslikud kaalutlused saavad vaevalt arvesse tulla, sest lihtsa väljakäigukoha ehitamine on väheste rahaliste väljaminekutega seotud.

Väljakäigukohtade ehitamist iga elumaja juurde tuleb läbiviia riigi või omavalitsuse seadusandlike sammudega. Sellega koos peab käima ka vastav propaganda, samuti peab soovijatele tasuta jagama tervishoiu nõuetele vastavate väljakäigukohtade plaane. On mõeldav väljakäigukohtade ehitamist läbi viia hoogtöö näol.

*) välja arvatud Joa vald.

Joogivesi.

Eau potable. Trinkwasser.

Harjumaa valdades ühes alevikkudega on uuritud 175 joogiveeproovi, peale selle Keila alevis 7, Nõmme linnas 13 ja Paldiskis 8, kokku 203 (vt. vastav tabel). Harjumaa valdade ja alevikkude uuritud 175 veevõtmiskohast olid 106 (60,6%) raketega ehk salvkaevu, 18 (10,3%) pumpkaevu, 35 (20,0%) puurkaevu, 2 (1,1%) allikat ja 14 (8,0%) jõgi, oja või auk. Heaks hinnati neist 40 (22,9%), kahtlaseks 54 (30,9%) ja halvaks 81 (46,2%). 106 raketega kaevust andsid head vett ainult 17 (16,0%), kahtlast 37 (34,9%) ja halba 52 (49,1%). 18 pumpkaevust andsid head vett 4, kahtlast 2 ja halba 12. 35 puurkaevust andsid head vett 19 (54,3%), kahtlast 6 (17,1%) ja halba 10 (28,6%). Teiste veevõtmiskohtade vetest ei võinud ühtegi heaks nimetada. Joogivee olude parandamisele tuleks palju rohkem tähelepanu pöörata ka omavalitsuste poolt.

Tabel 13.

Veevõtmiskohad ja vee omadus.

Provenance et qualité des eaux potables. — Trinkwasser.

Nr. Nr.	Valla nimetus <i>Communes rurales</i> <i>Gemeinde</i>	Veevõtmise koht <i>Proven. de l'eau. Entnahmestelle</i>					Vee omadus <i>Qualité de l'eau. Beschaffenheit</i>			Kokku <i>Total</i>
		Salvkaev <i>Puits à margelle Schachbrunnen</i>	Pumpkaev <i>Font. à pompe Pumpbrunnen</i>	Puurkaev <i>Puits tubulaire Bohrbrunnen</i>	Allik <i>Source Quelle</i>	Jõgi, oja, auk ma- dal, kohal. <i>Rivière etc. Fluss, See</i>	hea <i>bonne gut</i>	kahtlane <i>suspecte verdächtig</i>	halb <i>mauvais schlecht</i>	
1.	Anija	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
2.	Harku	3	—	—	—	1	—	1	3	4
3.	Ingliste	5	2	7	1	—	6	1	8	15
4.	Jõeleftme	1	—	—	—	—	—	1	—	1
5.	Keila	8	—	1	—	—	—	2	7	9
		5	1	7	—	1	7	3	4	14

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
6.	Kernu	—	—	1	—	—	—	1	—	1
7.	Kiiu	—	1	—	—	—	—	—	1	1
8.	Kodasoo	1	—	—	—	1	—	1	1	2
9.	Kohila	—	—	3	—	1	2	1	1	4
10.	Kolga	5	1	—	—	1	—	—	7	7
11.	Kuivajõe	6	3	—	—	1	7	3	—	10
12.	Kurna	9	—	—	—	—	5	4	—	9
13.	Kõnnu	6	3	—	—	1	1	4	5	10
14.	Laitse	5	2	—	—	—	—	4	3	7
15.	Nabala	6	—	—	—	—	2	3	1	6
16.	Peningi	8	2	—	—	—	—	2	8	10
17.	Raasiku	1	—	3	—	—	3	1	—	4
18.	Rae	6	1	1	—	3	3	3	5	11
19.	Rapla	—	1	7	—	—	3	1	4	8
20.	Ravila	7	—	—	—	—	—	6	1	7
21.	Riisipere	7	1	2	—	1	1	2	8	11
22.	Triigi	10	—	1	—	—	—	8	3	11
23.	Varbola	—	—	1	—	—	—	1	—	1
24.	Viimsi	7	—	—	—	1	—	—	8	8
25.	Vääna	—	—	1	1	2	—	1	3	4
Kokku Total		106	18	35	2	14	40	54	81	175
% %		60,6	10,3	20,0	1,1	8,0	22,9	30,9	46,2	100,0
Hea <i>Bonne, gut</i> abs.		17	4	19	—	—				
% %		16,0	22,2	54,3	—	—				
Kahtlane, <i>Suspecte,</i>										
<i>verdächtig, mit-</i>										
<i>telmässig</i> abs.		37	2	6	1	8				
% %		34,9	11,1	17,1	—	57,1				
Halb <i>Mauvaise,</i>										
<i>schlecht</i> abs.		52	12	10	1	6				
% %		49,1	66,7	28,6	—	42,9				

Koolid, ühingud ja muud.

Ecoles, sociétés et autres. — Schulen, Organisationen usw.

Maa-alkkoolide arv oli 1922./23. õ.-a. 109, 1933./34. õ.-a. 118 — seega tõusnud 9 võrra, ka klasside arv on tõusnud 15 võrra, peamiselt koolikohustuse laiendamise tõttu; klassikomplektide¹⁾ arv on jäänud peaaegu muutumatuks; nii tuli 1922./23. õ.-a. iga kooli kohta 2,5 klassikomplekti ja 1933./34. õ.-a. 2,4.

Klassikomplektide arv on rohkem kui kaks korda vähem klasside arvust, sest sageli saavad ühes klassiruumis õpetust mitmesse klassi kuuluvad õpilased. 1933./34. õ.-a. õppisid 5 koolis 4 klassi õpilased ühes klassiruumis, 67 koolis 3 klassi, 178 koolis 2 klassi ja ainult 33 koolis ühe klassi õpilased ühes klassiruumis. Säärane olukord pole mitte soovitav, sest kahtlemata kannatab õppetöö edukus, kui õpetaja peab korraga õpetust andma mitme klassi õpilastele, peale selle koormatakse klassiruumi üle. Tallinnas on alkkoolide arv viimaseil aastail püsinud suuremate muutusteta, samuti klasside arv; klassikomplektide arv on ainult pisut vähem klasside arvust.

Vaatamata koolikohustuse laiendamisele näitas õpilaste arv maakonnas pidevat langust alates 1924./25. õ.-a. kuni 1927./28. õ.-a.; Tallinnas algas langus 1923./24. õ.-a. ja kestis kuni 1930./31. õ.-a., mil järgnes enam-vähem pidev tõus. See õpilaste arvu vähenemine oles sõja-aastail vähenenud sündivusest.

Kooliolude püsivamaks muutumisega on õpetajate arv püsinud rida aastaid enam-vähem ühel tasemel, ainult Nõmme linnas on arv pidevalt suurenenud. Ühe klassi peale tulev õpilaste arv on maa-alkkooles langenud 19-lt 15-le, Tallinnas on ta püsinud enam-vähem ühel tasemel, Nõmmel aga pidevalt tõusnud, sest et klasside arvu suurendamine ei ole suutnud sammu pidada õpilaste arvu kasvamisega. Ühe klassikomplekti peale tulev õpilaste arv on maal kõikunud 28 ja 33 vahel, Tallinnas 33 ja 37 vahel, Nõmmel aga tõusnud 29-lt 40-le. Õpetajate koormus on olnud vähim Tallinna linna alkkoolides. 1 õpilase peale tuli kulusid maa-alkkooles 1933./34. õ.-a. kr. 49.—, Tallinnas kr. 75,3, Nõmmel kr. 55,5 ja Paldiski alkkoolis kr. 68,6 aastas.

1) Klassikomplekti all mõistetakse mitmesse klassi kuuluvate õpilaste kogu, keda õpetaja õpetab ühes ruumis ja ühel ajal. E. Statist. nr. 123, 1932, lk. 69.

1933./34. õ.-a. teotses Harjumaal kokku 24 keskkooli, neist 22 Tallinnas, 1 Nõmmel ja 1 Paldiskis (viimane on kustutatud keskkoolide võrgust); 1935. a. otsustati avada uus keskkool Rapla alevikus. Keskkoolides on õpilaste arv 1922./23. õ.-a. — 1933./34. õ.-a, langenud 8 211-lt 4 667-le, koos sellega on vähenenud ka klasside ja õpetajate arv.

Andmeid koolimajade kohta on ainult 1922./23. ja 1930./31. õ.-a. kohta, kuigi viimaseil aastail on koolimajade seisukord paranenud (uute koolimajade ehitamine jne.), saab neist andmeist siiski teatud ülevaate. Vaatleme üksikasjalisemalt algkoolide ruume maal, Tallinna ja Nõmme linnas. Algkoolide klassitubade suurus oli järgmine:

	Õppeaasta Année scol. Schuljahr	Algkoolide klassitubade suurus m ² Étendue des salles des leçons en m ² Fussboden der Klassen in m ²				
		< 24,9	25,0—44,9	45,0—64,9	65 <	
		abs.				
Maakond	1922./23.	abs. 17	121	94	40	
Arrond., Kreis		% 6,2	44,5	34,6	14,7	
	1930./31.	abs. 10	114	120	32	
		% 3,6	41,3	43,5	11,6	
Tallinn	1922./23.	abs. 13	63	96	37	
Ville de Tallinn,		% 6,2	30,2	45,9	17,7	
Stadt Tallinn	1930./31.	abs. 10	77	124	27	
		% 4,2	32,4	52,1	11,3	
Nõmme	1930./31.	abs. 2	11	7	—	
Ville de Nõmme,		% 10,0	55,0	35,0		
Stadt Nõmme						

	Õppeaasta Année scol., Schuljahr	Õhumaht m ³ Quantité de l'air en m ³ Luftkubus in m ³				
		< 74,9	75,0—99,9	100,0—149,9	150,0—199,9	200 <
		abs.				
Maakond	1922./23.	abs. 16	42	87	63	64
		% 5,9	15,4	32,0	23,2	23,5
	1930./31.	abs. 8	29	94	90	55
		% 2,9	10,5	34,1	32,6	19,9
Tallinn	1922./23.	abs. 11	18	48	63	69
		% 5,3	8,6	23,0	30,1	33,0
	1930./31.	abs. 6	17	56	100	59
		% 2,5	7,2	23,5	42,0	24,8
Nõmme	1930./31.	abs. 2	2	8	4	4
		% 10,0	10,0	40,0	20,0	20,0

Siit näeme, et väikese õhumahuga klassiruumide hulk on maal ja Tallinnas poole võrra vähenenud; ka järgmine rühm 75—100 m³ — näitab vähenemist. Tunduvat suurenemist näitab klassiruumide

hulk 150—200 m³ õhumahuga, mis 1930. a. 15. II normi järgi (3—4 m³ iga õpilase kohta) võiks mahutada 40—65 õpilast. Kui aga arvesse võtta meie koolides valitsevaid puudulikke ventilatsiooniolusid, siis tuleks minimaalseks õhuhulgaks õpilase kohta arvata 5—6 m³ ja sel juhul võiks 150—200 m³ õhumahuga klassiruumi mahutada 25—40 õpilast. Selgema ning ülevaatlikuma pildi saame, kui vaatleme ühe õpilase kohta tulevat õhuhulka (arvud on toodud ainult esimese vahetuse kohta):

	Õppeaasta Année scol., Schuljahr	Õhumahtu algkoolide klassitoas 1 õpilase kohta m ³ Quantité de l'air pour 1 élève Luftkubus pro Schüler			
		< 3,0	3,0—3,9	4,0—4,9	5 <
Maakond	1922./23. abs.	32	59	52	128
	%	11,7	21,8	19,3	52,8
	1930./31. abs.	19	61	85	111
	%	6,9	22,1	30,8	40,2
Tallinn	1922./23. abs.	12	49	62	86
	%	5,7	23,5	29,7	41,1
	1930./31. abs.	15	48	80	95
	%	6,3	20,2	33,6	39,9
Nõmme	1930./31. abs.	2	13	5	—
	%	10,0	65,0	25,0	

Toodud arvudest näeme, et õige väikesi, kuni 20 õpilasele kohaseid klassitube on nii maal kui linnades võrdlemisi vähe ja nende arv näitab maa-alkkooles ja Tallinna alkkooles vähenemist. Keskmise — 25,0—45,0 m² — põrandapinnaga klassitubade arv on püsinud enam-vähem samas suuruses (Nõmmel esineb enamik selliseid); suurte klassitubade — 45,0—65,0 m², 40—50 õpilasele — hulk on maal ja Tallinnas tunduvalt tõusnud, peamiselt väikeste ja ülisuurte arvel. Sellise suurusega klassitoad ongi kõige kohasemad lähedalt mahutama klassikomplekti peale tulevat õpilaste arvu (30—40), sest vastava ehitusmääruse minimaalnõue 1—1,2 m² põrandapinda õpilase kohta on siiski osutunud väikeseks.

Seega ei ole puuduliku — kuni 3 m³ vastava ehitusmääruse järgi — õhunormiga klassitubade arv Harjumaa alkkooles kuigi suur, ent maa-alkkooles on nende arv vähenenud 1922./23. õ.-a. saadik 11,7-lt protsendilt 6,9-le. Aga kui arvestada puudulikke ventilatsiooniolusid, siis võib puuduliku õhuhulgaga klassitubadeks pidada kõiki klassitube, kus 1 õpilase kohta tuleb alla 5 m³ õhumahtu. Klassitubade hulk õhumahuga üle 5 m³ on aga kahjuks vähenenud (Tallinna alkkooles küll arvuliselt suurenenud). Klassitubade hea ventilatsiooni olemasolemisel poleks olukord just halb, kahjuks jätab aga klassitubade ventilatsioon paljugi soovida, nagu nähtub järgmisest kokkuvõttest:

Klassitubade ventilatsioon.

Aération des salles des leçons. Ventilation in Klassen.

	Õppeaasta Année scol., Schuljahr	ukse kaudu par la porte, durch die Tür	akna kaudu par la fenêtre, durch die Fenster	seinaventil. kaudu ventilateur à l'air, durch d. Ventil.	akna ja seinavent. kaudu par la fenêtre et à l'air, durch die Fenster u. Ventilat.	ukse ja akna kaudu par la porte et par la fenêtre, durch die Fenster u. d. Türen	elektivventil. ventil. électrique electr. Ventil.
Maakond	1922./23. abs.	8	225	12	27	—	—
	%	2,9	82,7	4,4	10,0	—	—
	1930./31. abs.	8	165	24	34	44	1
	%	2,9	59,8	8,7	12,3	15,9	0,4
Tallinn	1922./23. abs.	—	110	25	68	—	1
	%	—	53,9	12,3	33,3	—	0,5
	1930./31. abs.	—	104	12	87	13	22
	%	—	43,7	5,0	36,6	5,5	9,2
Nõmme	1930./31. abs.	—	3	9	—	2	6
	%	—	15,0	45,0	—	10,0	30,0

Kokkuvõttest nähtub, et maa-alkkoolest on 2,9% praktiliselt ventilatsioonita — ukse kaudu ventileeritavad. Aknaventilatsioon maa-alkkoolest on ikka veel esikohal 59,8%-iga (siia tuleks küll juurde arvata ventilatsioon akna ja ukse kaudu, 15,9%), kuid seda viisi ei saa pidada küllaldaseks, sest aknaid saab ikkagi avada ainult vahetundidel — seda ei tehta aga sageli küllaldase järjekindlusega — ja tundide lõpu poole on klassitoa õhk tunduvalt rikutud. Ka Tallinna algkoolidest on ligi pooled ventileeritavad akna (ja ukse) kaudu. Seinaventilatsioon moodustab võrdlemisi väikese rühma ja ka see viis ei ole enamasti küllaldane, sest vähe leidub selliseid seinaventilaatoreid, mis suudaksid võimaldada 2—3-kordset õhuvahetust tunni jooksul. Parem on juba kombineeritud akna- ja seinaventilatsioon, kui neid mõlemaid kasustatakse, kuid siin jäädakse mõnigi kord ekslikult lootma seinaventilaatoreile ja ei avata aknaid. Elektriventilaatoreid tundide ajal vististi sageli ei kasutata, sest et nad müra tekitavad. Arvestades seda, et hulk klassiruumi on puuduliku õhumahuga ja et kasustatavad ventilatsiooniviisid ei anna enamikul juhtudel vajalikke tulemusi, tuleb arvata, et enamik õpilasi ja õpetajaid peavad töötama eriti koolitundide lõpu poole halvas õhus. Ventilatsiooniolud tuleb täpsama uurimise alla võtta ja neid uurimistulemuste kohaselt parandada.

Klassiruumide valgustuse kohta annab ülevaate järgmine kokkuvõte:

1 m² akna klaasipinna kohta tuli põrandapinda m². — Salles des leçons répartées d'après la surface des planchers pour 1 m² de vitrage. — Auf 1 m² Fensterfläche kommt Fussboden in m²

Õppeaasta			< 5	5—7,5	7,5—10	10 <
Année scol., Schuljahr						
Maakond	1922./23. abs.	17		60	55	140
	%	6,3		22,1	20,2	51,4
	1930./31. abs.	13		70	96	97
	%	4,7		25,4	34,8	35,1
Tallinn	1922./23. abs.	23		69	62	55
	%	11,0		33,0	29,7	26,3
	1930./31. abs.	32		81	78	47
	%	13,4		34,0	32,8	19,8
Nõmme	1930./31. abs.	3		4	6	7
	%	15,0		20,0	30,0	35,0

Seega on üsna hea valgustussuhtega klasse (üle 1:5) maa-alkkoolides üsna vähe, Tallinna alkkoolides siiski 13,4% (1930./31. õ.-a.). Meil nõutavaks minimaalseks valgustussuhteks on 1:7, seda normi täidavad maa-alkkoolidest aga vähem kui $\frac{1}{3}$, Tallinna alkkooldest siiski ligi pooled. Maa-alkkoolidest on üle $\frac{2}{3}$ ja Tallinna alkkooldest üle $\frac{1}{2}$ klassiruumest puudulikult valgustatud. Valgustuseolude parandamise soovi on küll märgata, aga oluliselt pole 1922./23.—1930./31. õ.-a. asi siiski paranenud. Kunstlikest valgusallikaist tarvitatakse maa-alkkooles peamiselt petroolilampe ja linnade alkkooles elektrilampe. Koolide valgustusolud tuleb lähemale uurimisele võtta ja vajalikult parandada.

Harjumaa maa-alkkooldest omasid 1930./31. õ.-a. 47,5% ühiseluruumi, mida kasustasid 1 187 õpilast (13,1% õpil. üldarvust). Ühiseluruumidega koolides olid need 1-toalised 25,0%-il, 2-toal. 57,1%-l ja 3 ning enamatoalised 17,9%-l. 4,4%-l ühiseluruumidest tuli ööbija õpilase kohta alla 7 m³ õhuruumi. Neid ruume kasustavatest õpilastest omasid omaette voodit 54,7%, magasid mitmekesi ühes voodis 41,1% ja 4,2% magasid põrandal. Kuigi ühiseluruumid on võrreldes 1922./23. õ.-a. andmetega tunduvalt paranenud, jätavad nad praegugi veel palju soovida.

1930./31. õ.-a. oli 118 maa-alkkoolil klosetid olemas, neist soojad 28 (viimaseist 3 veega); koolimajast eraldi oli 64 klosetti. Tallinna 40 alkkoolist oli 38-l veeklosett, 1-s oli klosett koolimajast eraldi ja 1 kohta puuduvad täpsemad andmed. Nõmme 5-st alkkoolist omasid

2 veeklosetti. Maa-alkkoolide klosetid, eriti need, mis koolimajast eraldi asetsevad, jätavad palju soovida.

Joogivett said 1930./31. õ.-a. maa-alkkoollest 3 veevärgist, 28 puurkaevust, 11 pumpkaevust, 73 raketega kaevust, 1 allikast ja 2 jõest. Ainult 16 kaevu vesi on analüüsitud. Tallinna alkkoolid saavad oma vee linna veevärgist. Nõmmel võtavad 2 alkkooli vee veevärgist, 3 pumpkaevust; vett ei ole analüüsitud. Et maa-alkkoolide ja Nõmme alkkoolide joogivett pole lähemalt uuritud, siis võib oletada, et paljude kaevude vesi ei vasta tervishoiunõuetele, nagu see selgus ka Tartumaa alkkoolide kaevuvete uurimisel.

Alkkoolimaju uurinud jaoskonna-arstide aruannete järgi olid maa-alkkoolide majadest 1934. a. heas seisukorras 25 (20,3%), rahuldavas 70 (56,9%) ja halvast seisukorras 27 (22,8%).

Keskoolide ruumid jätavad üldiselt vähem soovida, samuti on neis koolimööbel korralikum kui alkkoolides, eriti maa-alkkoolides.

Maa-alkkoolide õpilaste tervisliku seisukorra kohta saab ülevaate 1930.—1934. a. keskmistest (üksikute aastate arvud ei erine oluliselt), mis on võetud jaoskonnaarstide sellekohaseist aruandest. Toitlus oli hea 35,6%-il, rahuldav 57,2%-il ja halb 7,2%-il; kehaehitus oli tugev 36,9%-il keskmine 55,1%-il ja nõrk 8,0%-il. Nägemine oli puudulik 13,7%-il; vigaseid hambaid leidis 53,6%-il ja 2,5% õpilasist oli puuduliku kuulmisega, 1,4-il leidis selgrookõverdusi, kehvvereuse all kannatas 6,4%, sügelisi ja nahahaigusi leidis 2,5%-il, kopsuhaigusi 6,1-1, südamehaigusi 1,2-1, rahhiiti 2,4-1 ja muid terviserikkeid 8,9%-il.

Vaimse kultuuri alal registreeritud seltse ja muid organisatsioone oli Harjumaal 1921. a. 83 (neist Tallinnas 36), 1924. a. 208 (neist Tallinnas 133) ja 1930. a. 337 (neist Tallinnas 178). 1930. a. tuli Tallinnas iga 10 000 elaniku kohta 13 ja maakonnas 18 seltsi. Seltsidest on otseselt tervishoiulistest küsimustest huvitatud mõned üksikud, kuid kaudselt aitavad seltsid siiski palju kaasa tervishoiulise taseme tõstmisel.

Keila alev.

Bourg de Keila. — Flecken Keila.

Keila alev asetseb Harjumaa loodeosas. Keila areng aleviks on olenenud suurel määral tema soodsast asendist maantee ja raudteede sõlmpunktis. Esimestel iseseisvus-aastatel võis märgata eriti intensiivset ehitamist, nii et 1925. a. 1. jaanuariks võidi teostada Keila alevi eraldamist Keila vallast (Siseministri määrus 11. okt. 1924. a. RT. nr. 125/126, 1924. a.), samaks ajaks määrati kindlaks alevi piirid.

Alevi asukoht on võrdlemisi soodus; ta on ümbritsetud peamiselt kultuurmaistuist ja teda läbivad Tallinna-Haapsalu laiarööpmeline raudtee, millest hargneb Keilast alates Keila-Paldiski laiarööpmeline tee (Tallinn-Keila 26,9 km, Keila-Paldiski 20,8 km, Keila-Haapsalu 77,5 km), ja Tallinn-Paldiski maantee.

Alev võtab enda alla 92,633-hektaarilise maa-ala, millest on suur osa riigimaad (riigimaadel on 184 krunti, eramaadel 80). Maa-alast on 51,531 hektaari määratud ehituskruntide alla, parkide alla 23,695 ha, tänavateks 14,783 ha, 1,275 ha on veekogude all (Keila jõgi), erikruntidena on koolimaja jaoks jäetud 1,025 ha ja tuletõrje ühingule on antud 0,254 ha suurune krunt.

Keilas oli 1922. a. rahvaloenduse andmete järgi 124 elumaja 234 korteriga; 1934. a. 1. III olid need arvud tõusnud vastavalt 180-le ja 314-le. Seega oli elumajade arv 11 aasta jooksul suurenenud 45,2% võrra ja korterite arv 34,2% võrra; sama aja jooksul suurenes elanikkude arv ainult 22,8% võrra — seega on korteriolud muutunud märksa lähedamaiks. Nii tuli 1922. a. ühe elumaja kohta 6,4 ja ühe korteri kohta 3,4 elanikku, 1934. a. aga vastavalt 5,4 ja 3,0. Eluruume oli 1934. a. 822, s. o. 1 eluruum 1,2 elaniku kohta (kõikide alevite ja kõikide linnade keskmised olid ka 1,2, valdades aga 1,6). Majadest olid 114 ühe-, 33 poolteise-, 32 kahekordsed ja 1 kolmekordne. Puuehitisi oli 162, tulekindlaid 12 ja segamaterjalist 6. Katusematerjaliks oli peamiselt puu, vähemal määral papp ja plekk.

Korteriolud olid võrdlemisi lähedad, enamikus puudusid aga seesugused korteri-tervishoiuliselt soovitavad mõnusused, nagu vannituba, veeklosett ja omaette klosett üldse ning keskküte, ja ligi 40% kortereist omasid mittesoovitavat petroolivalgustust.

Elanikkude arv oli Keilas 1922. a. 789, neist 367 meest ja 422 naist; 1934. a. oli elanikkude arv tõusnud 969-le (434 meest ja 535 naist); seega juurdekasvu 22,8%. Praegust elanikkude arvu võib lugeda püsivaks, sest viimaseil aastail ei ole enam juurdekasvu märgata. Rahvuse järgi elas 1934. a. Keila alevis 939 eestlast, 14 vene- last, 8 sakslast, 5 lätlast ja 3 muust rahvusest isikut.

Enamik väljakäigukohtadest on oma ehituselt lihtsad, elumajast eraldi ehitatud laudonnid, ilma kindlate seinteta mustuseaukudega. Vähem osa väljakäigukohtadest on ehitatud elumajaga ühe katuse alla. Mustus veetakse peamiselt aedadesse, samuti sõnnik.

Väljakäigukohtade ehitusviiside kohta tuleb püstitada kindlad nõuded, eriti tuleb nõuda veekindlate mustusaukude ehitamist; mustuse vedamist aedadesse ei tohi lubada. Ka prügikastide ja solgi- aukude kohta peab püstitama kindlamad nõuded; praeguse sundmää- ruse kohaselt nõutakse ainult, et need peavad kindla kaanega kaetud olema. Solgiaugud ja kindlate seinteta mustuseaugud võimaldavad tunduvat maapinna reostumist.

Keila alevi elanikud saavad oma joogivee erakaevudest, mida lei- dub peaaegu iga elumaja juures. Kaevutüüpidest esinevad peamiselt puurkaevud ja raketega kaevud. Et maapinna ehitus ei võimalda ma- dalal asetseva põhjaveekihi tekkimist, siis on raketega kaevud ena- masti veevaesed ja annavad küllaldaselt vett peamiselt niiskemal aastaaegadel. Raketega kaevud on ka võrdlemisi madalad (kuni 5 m), sest paekihtidesse on raske sügavamaid kaevuaukusid ehitada. And- metega puurkaevude järgi võib arvata, et veerikkam põhjaveekiht asetseb 20—40 m sügavusel. Kuigi see sügavus on näilikult küllal- dane, et tagada hea vee saamist, ei anna seesuguse sügavusega puur- kaevud siiski head vett, sest maapinnalt imbuv reostatud vesi võib paekihtides leiduvate pragude ja lõhede kaudu hõlpsasti sattuda ot- seselt puuraukudesse, ilma et maakihid oluliselt oma filtritoimet saaksid avaldada. Uuritud 7 kaevust andis ainult 1 head vett, ühe vesi ei vastanud füüsikaliste omaduste ning küllalt suure kloorisisal- duse poolest tervishoiunõuetele ja viis kaevu andsid täitsa halba vett. Tähtis on, et hoidutaks maapinna reostamisest ja et ehitataks kül- laldase sügavusega üleni manteltorudega varustatud puurkaevud.

Ihupuhastamise võimalused on alevi elanikel võrdlemisi puudu- likud. Alevis on üks kaunis vilets avalik saun, mida köetakse kord nädalas, ja mõned väikesed erasaunad. Suvel käiakse Keila jões sup- lemas.

Alevis on kuus nimetamisväärtset väiketööstust. Turgu peetakse kord nädalas; turuväljal peetakse ka laatu (7 laata aastas). Toidu- ainetega kauplemise kohta senini määrusi pole.

Alevis on 1 restoran öömajaga, ka tuletõrje-ühingu rahvamajas on toad öömajalistele.

Tervishoiupersonaalist töötab alevis (1935. a.) 2 arsti, üks neist jaoskonna-arst, 1 hambaarst, 1 ämmaemand ja 1 looma-arst. Siin asub üks II järgu apteek. Et haiglat Keilas pole, saadetakse haiged Tallinna. Keilas teotseb alates 1930. a. Harju lastekaitse-ühingu emade- ja laste-nõuandekoht arsti juhatusel (1930. a. oli ka 1 õde ametis). Nõuandla on leidnud rohket kasustamist; nii tõusis nõuandlas registreeritud laste arv kuni 31. XII 1934. a. 690-le 94 vastu 31. XII 1930. a. Peale selle käidi lastega juhuslikult nõuandlas 124 korda. 1930. a. anti nõu 5-le rasedale, 1934. a. 144-le. Kokku konsulteeriti 1934. a. 1 505 k. laste ja 496 k. emadega; arst tegi koduseid visiite 519 korda. Nõuandlas reg. lastest olid 91 0—1 a. vanused ja 570 1—8 a. vanused. Nõuandlat kasustavad töölised, taluinimesed ja ametnikud (1934. a. reg. lastest olid 339 tööliste, 213 taluinimeste ja 109 ametnikkude lapsed).

Alevis tegutsevad lastekaitse ühingu Keila osak., lasteaed umb. 10 lapsega ja baptisti koguduse lastekodu umbes 10 lapsel.

Alevis on kaks surnuaeda, üks neist kiriku juures, teine kesk alevit. Asutistest oleks mainida tuletõrje rahvamaja, luteriusuliste ja baptistiusuliste kirikut, vennastekoguduse palvemaja, postkontorit, raudteejaama ja 6 kl. algkooli.

Seltskondliku elu organiseerijaks on kohalik haridusselts, sportlased on koondunud spordiseltsi ümber.

Habersti ja Tiskre suvituskoht.

Stations de villégiature Habersti et Tiskre. — Sommerfrischen Habersti und Tiskre.

Habersti (4 km Tallinnast läänes) ja Tiskre (11 km Tallinnast lääne pool) rand on võetud küll suvituskohtade nimekirja ja 25. nov. 1925. a. Vabariigi Valitsuse otsusel ka tervishoiukaitse alla (RT. nr. 7, lk. 61, 1926. a.), kuid suvituskohtadena ei tule nad oluliselt arvesse. Kummaski neist veedavad oma suvepuhkuse 20—30 isikut.

Hageri alevik.

Petit bourg de Hageri. — Kleiner Flecken Hageri.

Hageri alevik asetseb ligikaudu Harjumaa keskosas, Tallinnast umbes 35 km lõuna pool (maanteed kaudu 40,5 km), Hageri valla pii-rides. Hageri alevik võtab enda alla ligi 200-hektaarilise maa-ala. Alevik, mis on tekkinud kihelkonnakiriku juurde, on kujunenud tähtsaks keskuseks ümbruskonnale. Siin asuvad ev.-luteri usu kirik, Hageri vallavalitsus, 6-kl. algkool, Hageri ühispank, apteek. Siin teotsevad jaoskonnaarst, ämmaemand ja loomavelsker. Ka on alevik kujunenud seltskondliku elu keskuseks: siin asuvad haridusselts, tu-letõrje-ühing, maanaiste-selts, valla kindlustusselts jne. Ärisid on siin 5. Aastas peetakse 3 laata.

Kihelkonna keskusena omab Hageri rida ühendusteid; tähtsaim neist on Hageri-Kohila maantee (6,5 km), mis ühendab Hagerit Kohila raudteejaama ja jõudsasti kasvava Kohila alevikuga ning Tallinna-Rapla maanteega; muudest teedest oleksid mainida Hageri-Saku (18 km), Hageri-Kernu (10 km; Kernut läbib Tallinna-Pärnu maantee), Hageri-Keila (23 km) ja Hagerist Rapla poole viiv tee. Need teed on ühtlasi aleviku tänavateks.

Hageris oli 1. III 1934. a. 41 elumaja 78 korteri ja 164 toaga; elanikke oli 220 (97 m. ja 123 n.).

Elumajad on enamasti ühekordsed puumajad. Väljakäigukohad asetsevad elumajadest eraldi, õuel. Need on lihtsad laudehitised, kindlate seinteta, mustuseauguta. Mustus veetakse aedadesse ja põldudele. Kaevud on enamasti lahtised, madalad raketega kaevud, mis on pinnavete sissetungimise eest puudulikult kaitstud. Saunu on 2 erasauna, mida kasustavad ka naabermajade elanikud; osa elanikke käib naabruse talude saunades.

Keila-Joa suvituskoht.

Station de villégiature de Keila-Joa. — Sommerfrische Keila-Joa.

Keila-Joa ei ole suvituskoht tavalises mõttes, tänini on ta tallinnlastele olnud armastatuimaks väljasõidukohaks, sest siin on ümbrus loodusliku ilu poolest võrratu. Ilusa ilmaga võib siin leida suurt hulka autosid, mootorrattaid, jalgrattaid ja omnibusi, mis on kohale toonud sadu ühepäevasuvitajaid. Suurepärast vaatepilti pakub Joa lossi kohal olev Keila juga, kus Keila jõe vesi 70 m laiuselt sakiliselt paekaldalt 5,5 m kõrguselt alla langeb.

Kavatsus on välja ehitada Tallinna-Vääna kitsarööpmeline raudtee kuni Keila-Joani ja muuta kogu rand Keila jõesuudme läheduses suvitusrannaks. Tervishoiukaitse alla ongi võetud Vabariigi Valitsuse otsusel 23. okt. 1929. a. (RT. nr. 88, lk. 1093, 1929. a.) maa-alad merekaldal Türisalust kuni Lahepere lahe lõunapoolse osani, ainult Lohusalu küla jääb välja.

Praegu leiavad vähenõudlikud suvitajad korterit Keila-Joa lähedal asetsevais taludes.

Klooga suvituskoht.

Stations de villégiature Klooga. — Sommerfrische Klooga.

Klooga suvituskoht asetseb Lahepere lahe lõunarannal Keila valla piirides, 37 km Tallinnast ja 4 km lähemast Klooga jaamast; ranna ja jaama vahel sõidab autobus. Suvilad asetsevad mööda randa umbes 5 km pikkuselt, suvitajaid oli 1935. a. üle 200. Lähem apteek ja arstid on Keila alevis, 12 km rannast. Toiduainetekauplusi on suvituskohas 3, pagariärisid, mis ühtlasi ka kohvikud — 2.

Laulasmaa suvituskoht.

Station de villégiature de Laulasmaa. — Sommerfrische Laulasmaa.

Laulasmaa suvituskoht asetseb Lahepere lahe idapoolsel liivasel, peamiselt männimetsaga kaetud rannikul, Keila valla piirides. Ühendust Tallinnaga peetakse Tallinna-Paldiski maanteed kaudu (umbes 38 km), mis on võrdlemisi heaks autoteeks, ja ka Tallinn-Paldiski laiarööpmelisel raudteel Klooga jaama kaudu. Klooga jaama ja Laulasmaa vahel on omnibuseühendus (5—6 km).

Laulasmaa rand on mitme km ulatusel puhas liivarand, mis kaetud jändrikkude mändidega, osalt aga poolmetsiku segametsaga. Metsaalune on puhas. Mererand on kaitstud tugevate tuulte eest, ainult loodetuuled pääsevad lahesuust takistamatult sisse.

Laulasmaal leidub üle 20 suvila. Suvilatest on osa võrdlemisi suured ja nägusad, osa tavalised 2—3 suvituskorteriga kerged ehitised. Suvitajaid on Laulasmaal 100 ümber (E. Statistika umbkaudselt

arvatud andmetel suvitab Laulasmaal ja Keila-Joal kokku 150—200 inimest).

Toiduaineid saadakse ümbruskonna taludest ja kahest kauplustest, osa toiduaineid tuuakse Tallinnast. Joogivett saadakse iga maja juures olevast raketega või pumpkaevust, mis annavad, vaatamata vähestele sügavusele, võrdlemisi head vett (A. Malter'i kaevuvesi on hinnatud kõlbmatuks füüsikaliste omaduste tõttu).

Laulasmaa on vaiksemaid ja rahulikumaid suvituskohti Harjumaal.

Loksa alevik ja suvituskoht.

Petit bourg et station de villégiature de Loksa. — Kleiner Flecken und Sommerfrische Loksa.

Loksa asetseb Harjumaa kirdesopis Hara lahe ääres. Looduslikult on Loksal palju ühist Võsu suvituskohaga: mõlemad asetsevad lahe sopis ja on kaitstud tugevate tuulte eest, mõlemad varjab männimets ja mõlemad omavad laialdast liivaranda ning pikkamööda sügavamaks mineva liivase põhjaga merd. Loksa suvitajaspere moodustavad Tallinna elanikud, kes armastavad vaikselt veeta suvepuhkust. Et siin teotes kuni 1929. a. Loksa telliskivitehas suurearvulise tööliskonnaga ja et juurdepääs pole just lihtne, siis pole Loksa suvituskohana suutnud kuigi suurel määral esile tungida. Loksa on tervishoiukaitse alla võetud Vabariigi Valitsuse otsusel 23. okt. 1929. a. (RT. nr. 88, lk. 1093, 1929. a.).

Ühendust peetakse Tallinnaga maanteed kaudu (71 km Tallinna) omnibusega, mis suvekuudel ühendust peab 2 korda päevas. Peale selle peatub Loksal ka G. Sergo ja Ko laev, mis ühendust peab Tallinna-Loksa-Käsmu-Võsu-N.-Jõesuu-Narva liinil, 1 kord nädalas.

Loksa kohal merre suubuv Valgejõgi jagab Loksa kahte erinevasse ossa: jõe paremale kaldale jääb aleviku osa ühes telliskivitehasega, kuna jõe vasemale kaldale, Loksa-Hara tee äärde männimetsa, on rajatud suvituskoht. Suvituskohas on planeeritud kokku 84 suvituskrunti.

Loksa on 1922.—34. a. arenenud üsna jõudsasti. 1922. a. oli seal 41 elumaja 75 korteriga ja neis elas 276 elanikku, 1931. a. aga oli elumajade arv tõusnud 55-le (20 suvilat, 35 maja alevikuosas) ja elanikkude arv umbes 600-ni. Seda hoogsat arengut võib suurel määral panna telliskivitehase arvele, mis tootis aastas 7—8 miljonit telliskivi. 1. III 1934. a. oli Loksal elumajade arv tõusnud 108-le (157 korteri ja 446 toaga), elanikkude arv aga oli vähe tagasi läinud: neid oli 537 (248 meest ja 289 naist); see on ka arusaadav, sest et telliskivitehas 1929. a. seisma jäi ja hulk töölisi alevikust lahkus (tööliste arv oli 200—300).

Loksa majad on kolmesugused: turuväljaku läheduses on tavalised alevikkude majad, telliskivitehase töölismajad on väikesed neljakandilised või pikemad kasarmutüüpi, ent suvitusrajoonist leiame võrdlemisi lihtsaid suvilaid.

Tänavastiku moodustavad kruusaga sillutatud maanteed ja teed.

Loksa alevik on kujunenud küllaltki tähtsaks tulunduslikuks ja seltskondlikuks keskuseks Harjumaa kirdesopis; siin on rida kauplusi, teemaja, postkontor, algkool, Kuusalu abikirik („Loksa kabel“), apteek; samuti elavad siin Loksa jaoskonna-arst ja -ämmaemand. Seltsidest on siin haridusselts, tuletõrje-ühing ja maanaiste selts.

Aleviku alatised elanikud ja suvitajad saavad toiduaineid toiduainete-kauplusist ja turult (suvitajad lasevad siiski sageli mitmesuguseid toiduaineid saata omnibusega Tallinnast). Joogivett saadakse võrdlemisi madalaist, 2—4 m sügavustest, raketega ja pumpkaevudest, mille vesi on suurelt jaolt enam-vähem reostatud (vt. tabel raamatu lõpus); paljud tarvitavad Valgejõe vett, mis osutus küll keemiliselt ja füüsikaliselt laitmatuks, kuid mis, arvestades reostusvõimalusi (lahtine veekogu), on tunnistatud kahtlaseks.

Suvitusolude korraldajaks on Kõnnu vallavalitsuse poolt loodud heakorra-komisjon, mis suuremat pole suutnud korda saata.

Pirita suvituskoht.

Station de villégiature de Pirita. — Sommerfrische Pirita.

Jõudsasti kasvav suvitus-, mere- ja jõesupluskoht Pirita asetseb Tallinnast 8 km idas, Pirita jõe liivasel suudmealal. Mõlemaid jõekaldaid ühendab raudbetoonsild. Pirital asuvad ajaloolised Pirita kloostri varemed, säilinud 1577. aastast, millal venelased hävitasid 1407—36. a. Brigitta ordu poolt ehitatud kloostri, Pirita kloostrimuuseum ja Kloostrimetsa kalmistu. Ehitusel on jõesuus sadam. Pirita laialdases ümbruses on paljude Eesti tähtsamate tegelaste mõisad, talud ja suvilad. Valmimas on K. Pätsu nimeline Eesti Punase Risti vabaõhukool. Muudest asutistest võiks nimetada s/s. „Kalevi“ seltsimaja, ajakirjanikkude puhkekodu, postiteenijate puhkekodu, telefonikeskjaam, postiagentuurid, apteek, restoranid, söögimajad ja toiduainetekauplused. Puuduvad esialgu veel võõrastemajad. Pirita kaunistamise seltsi andmeil on käesoleval aastal asutamisel rahvapark, „Kloostrimetsa“ vabaõhumuuseum ja zoo-botaaniline aed. Lähemas tulevikus on teoks saamas Pirita üldplaneerimine. Pirital ja tema laialdasel ümbrusel (Merivälja, Kose-Kallaste, Varsaallika ja Vabrikusauna nimeline maa-ala) on kõikjal elektrivalgustus. Maju on Pirital kuni 250, elanikke talvel kuni 600, suvel kuni 2 000. Autobuseühendus Pirita-Tallinna vahel on eeskujulikumaid; ühendust peetakse talvel 25 korda päevas, suvel vahetpidamatult. Peale selle on Tallinnaga veel laevaihendus.

Rannamõisa suvituskoht.

Station de villégiature de Rannamõisa. — Sommerfrische Rannamõisa.

Rannamõisa suvituskoht asetseb 15 km Tallinnast lääne pool, Harku valla piirides. Suvituskoht on 15—20 m kõrgusel järsul pae-kaldal, suvilad on rajatud kuiva pinnaga kuusemetsas, eemalt vaada-tes pole suvilaid märgatagi. Rannamõisa suvituskoht võeti tervis-hoiukaitse alla Vabariigi Valitsuse otsusel 19. jaanuarist 1927. a. (RT. nr. 11, lk. 117, 1927. a.). Maa-ala on planeeritud kruntideks, enamik suvituskruntidest asetseb Rannamõisast Tallinna pool, väike osa tei-sel pool Rannamõisat.

Kruntidevahelised tänavad on osalt hästi sillutatud ja korras hoitud.

Rannamõisas suvitavad peamiselt võrdlemisi jõukad Tallinna inimesed, kes ka suvisel ajal on kuidagiviisi Tallinnaga seotud (tööstu-rid, ärimehed jne.). Tallinnasse pääs on ka lühikese vahemaa tõttu hõlpus. Tallinna, Habersti, Kallaste, Rannamõisa, Muraste ja Suu-rupi vahel on sage omnibuseühendus, peale selle omab rida suvitajaid oma autot. Rannamõisa pääseb hõlpsasti ka Tallinna Väike — Vääna kitsarööpmelist raudteed kaudu (14,5 km).

Toiduaineid saadakse osalt kohapealseilt elanikelt (ümbruskonna külanaised käivad 2 korda nädalas Rannamõisas toiduaineid müüta-mas) osalt tuuakse Tallinnast. Joogivett võetakse enamasti võrdle-misi sügavaist puurkaevudest, mille vesi on enamasti hea. 4-st uuri-tud kaevust andsid 3 head, 1 halba vett. Ka Rannamõisa allika vesi tunnistati halvaks.

1934. a. 1. III oli Rannamõisas 34 elumaja 44 korteri ja 116 elu-ruumiga; seega tuli iga korteri kohta 2,6 tuba. Erasisikuile kuuluvad suvilad on võrdlemisi suured, hästi ehitatud, varustatud vajalikkude kõrvalehitistega; krundid on hästi korraldatud (kõnniteed, lillepeen-rad jne.).

Alalisi elanikke oli 1934. a. 171, (72 meest ja 99 naist), suvitajaid 100 ümber.

Rannamõisa on suvepuhkuse veetmiseks väga kohane neile, kes armastavad vaikust. Meelelahutuseks on jalutuskäigud metsas ja eriti kõrgel paekaldal, kuhu on paigutatud istepingid.

Suvituskoha korraldamine on Rannamõisa suvituskoha heakorraseltsi käes, kes sel alal on palju korda saatnud.

Rapla alevik.

Petit bourg de Rapla. — Kleiner Flecken Rapla.

Rapla alevik asetseb Harjumaa lõunapoolses sopis Rapla valla piirides. See alevik on suuruselt neljandal kohal Harjumaa asulate suuruse järjekorras Tallinna, Nõmme ja Keila järel. Et Rapla aset-

seb mitme tähtsa liiklemistee sõlmpunktis, on ümbritsetud võrdlemisi tihedalt asustatud kultuurmaistutega ja lähemadki suuremad asulad on võrdlemisi kaugel, siis võib Raplast kujuneda juba lähemate aastate jooksul linn.

Seda kindlat võimalust arvestades tuleks Raplale anda võimalikult peagi omavalitsus ja juhtida asula areng algusest peale õiget rada; muidu võib juhtuda, et ka Rapla areng linnaks toimub niisama juhuslikult ja plaanikindluseta, nagu see on toimunud mitme teise Eesti linnaga, pärast aga on raske tehtud vigu parandada.

Kõigepealt tuleb valmistada planeerimiskava, juhtida ehitustegevus soovitatavates suunades, algusest peale mõelda kanalisatsiooni, joogiveekaevude kaitse peale jne.

Alevikust hargneb rida maanteid: põhja poole Rapla-Tallinna tee (55 km), kagusse Rapla-Lelle (24 km), Türi (55 km), Rapla-Järvakandi-Kärgu-Jakobi (57 km) ja paar vähema tähtsusega teed. Tallinna-Viljandi-Pärnu kitsarööpmeline raudtee möödub 3 km kauguselt, kus Rapla jaam on Rapla-Virtsu kitsarööpmelise raudteeliini ehitamisega võrdlemisi suure tähtsuse omandanud. Aleviku ehitusuund ongi peamiselt kaldunud raudteejaama sihis ja raudteejaama juurde on tekkinud ka alevik.

Rapla tänavastiku moodustavad alevikku läbivad teed, millest on Tallinna-Pärnu maantee osa sillutatud munakividega 2 km ulatuses ja Rapla jaama tee kogu ulatuses.

Elumaju oli 1922. a. 40 kokku 96 korteriga; alalisi elanikke 302. 1. III 1934. a. oli nii elumajade kui ka elanikkude arv kolmekordistunud, elumaju oli 137, nimelt 305 korteri ja 748 eluruumiga; elanikke oli 887, neist 391 meest ja 496 naist. Peale selle Rapla raudteejaama juurde tekkinud alevikus 12 elumaja 39 korteri ja 85 toaga ning 107 elanikuga.

Rapla elanikud saavad oma joogivee peamiselt puurkaevudest. 7-st uuritud puurkaevust andsid head vett 3, kahtlase veega oli 1 ja 3 kaevu vesi oli halb. Miks üle poole kaevudest andis halba või kahtlast vett, on seletatav sellega, et puurkaevud ei ulatu kuigi sügavale ja et reostusained võivad võrdlemisi hõlpsasti pääseda läbi lõhnenud paekihtide kaevusid toitvate põhjaveekihtideni. Täitsa laitmatut vett võiks saada suurema sügavusega puurkaevudest, mis ulatuksid mõnest veekindlast kihitusest läbi.

1935. a. teotsesid Raplas 3 arsti, üks neist jaoskonna-arst, üks emade- ja laste-nõuandepunkti arst. Peale selle teotsesid siin 1 hambaarst, 1 ämmaemand ja 1 loomaarst.

Tervishoiulistest asutistest töötab siin 1930. a. lõpust alates Rapla emade- ja laste-nõuandekoht, mida ülal peab Harju Lastekaitse Ühing riigi toetusel. Nõuandekoht, mis töötab naisarsti juhatusel, on leidnud ümbruskonna elanikkude seas suure poolehoidu. 31. XII 1934. a. oli nõuandlas registreeritud 639 last, juhuslikult käisid nõuandlas 1934. a. 83 last ja raseduse puhul käidi 1934. a. 160 korral. Arst-

likku nõu anti emadele 532 ja lastele 941 korral. Nõuandla arst tegi koduseid visiite 105-1 ja õde 650-1 korral. Nõuandlas registreeritud lastest olid 0—1 a. vanused 94, 1—8 a. v. 545. 546 last olid tööliste lapsed, ülejäänud ametnikkude ja põllupidajate omad. Rapla ja Keila emade ja laste-nõuandepunktide võrdlemisi lühike tegevusaeg näitab küllaldase selgusega, kuivõrt olulise tähtsusega need on ja kuivõrt ruttu nad suudavad rahva poolehoidu leida; seepärast tuleks samme astuda uute nõuandlate asutamiseks mõnedesse muudessegi maakeskustesse.

Kuigi Raplal on võrdlemisi hea ühendus Tallinnaga, tundub ometi tarvidust kohapealse haigla järele. Alevikus on 1 apteek.

Raplasse on koondunud rida mitmesuguseid asutisi, millest võiks mainida: luteriusuliste kirikut, tuletõrje-ühingu ja hariduseltsi seltsimaju (tuletõrje-ühingu seltsimajas antakse kord nädalas kinoetendusi), ühispanka, postkontorit ja 6-klassilist algkooli; 1935. a. sügisest hakkas Raplas teotsema keskkool, millega hakkas Rapla omama ka haridusliku elu keskuse tähtsust. Siin teotseb ka rahukohus.

Elanikud saavad oma toiduained osalt turult, mida peetakse 1 kord nädalas, osalt toiduainete-kauplustest; viimaseid (enamikus segakauplused) on üle 20; suuremaks äriks on Rapla Majandusühingu oma. Jaama tänaval on 1 öömaja-söögimaja. Toiduainete-kaupluste kohta erilist kohalikku sundmäärust ei ole, samuti kui puuduvad senini ka muud vajalikud sundmäärused.

Seltskondliku elu alal teotseb rida ühinguid ja seltse, millest võiks mainida: hariduseltsi, tuletõrjeühingut, spordiseltsi, pere-meesteseltsi jne.

Kokku võttes on Rapla kujunemas tähtsaimaks tulunduslikuks, hariduselu ja sanitaarala keskuseks Loode-Eesti keskkohas.

T i s k r e v t. Habersti juures.

Türisalu suvituskoht.

Station de villégiature de Türisalu. — Sommerfrische Türisalu.

Türisalu asetseb Vääna valla piirides, umbes 30 km Tallinnast lääne pool (maanteed kaudu). Looduslikult on mererand Türisalu ja lähedase Keila-Joa juures ilusamaid Harjumaal. Merekallas on kõrgeõlvaline, paekallas paiguti üle 30 m üle merepinna, paiguti järsk, paiguti langjam. Kallas on kaetud kuuse- ja männi-segametsaga, kus paiguti leidub lopsakaid lehtpuid ja pöösaid.

Türisalu ainuke metsa ja mereranna omanik on eraisik, end. mõisnik, kes pole huvitatud sellest, et Türisallu võiks tekkida suurem suvituskoht; siin on ainult 4 suvilat, neist 2 end. mõisnikkude omad. Muude elumajadega kokku oli Türisalus 1934. a. 10 elumaja, 10 korteri ja 38 toaga. Alalisi elanikke oli 44. Türisalus suvitavad

tavaliselt 10—20 suvitajat, ainult 1929. a. oli seal 34 suvitajat, neist 22 välismaalast.

Ümbruskond pakub suurepäraseid matkavõimalusi; mererand on osalt liivane, osalt kivine, tuulte eest kaitstud ei ole. Toiduaineid saadakse osalt koha pealt, osalt Tallinnast. Ühenduse pidamine Tallinnaga toimub omnibusega, mis peatub Keila-Joal, ja raudteel (Vääna jaama otse 6, teed kaudu 8 km).

Vasalemma alevik ja suvituskoht.

Petit bourg et station de villégiature de Vasalemma. — Kleiner Flecken und Sommerfrische Vasalemma.

Vasalemma asetseb Tallinnast 37,5 km (raudtee kaudu) edela pool, Keila valla piirides. Vasalemma on kujunenud üheks eelistatavamaks suvituskohaks. Ta asetseb Tallinna-Haapsalu maantee ja laiarööpmelise raudtee vahel Vasalemma raudteejaama kohal. Maapind on võrdlemisi kuiv, liivane, kaetud noorevõitu männimetsaga. Enamik elumaju ja suvilaid on koondunud mõlemale poole jaama teed (1,2 km), mis on ka ainukeseks sillutatud teeks.

Ühendus Vasalemmaga toimub peamiselt Tallinna-Haapsalu laiarööpmelise raudtee kaudu (kaugus Tallinnast 37,5 km, Haapsalust 66,9 km), vähem kasustatav on Tallinna-Haapsalu maantee (kaugus Tallinnast 41 km) ja Vasalemma-Nissi tee.

1. III 1934. a. oli siin 31 elumaja 43 korteri ja 102 toaga. Suvilad ja elumajad on enamasti kaunis väikesed ja nende ehituses erilist toredust märgata ei ole, nagu näit. Rannamõisas; see on ka arusaadav, sest siinsete suvilate omanikeks on osalt kohalikud keskmise jõukusega elanikud, osalt vähemapalgalised Tallinna ametnikud jne.

Elumajade juures on kõikjal olemas väljakäigukohad, mis on osalt ehitatud elumajaga ühe katuse alla.

Joogivett võetakse vähese sügavusega puurkaevudest (kuni 10 m ja sügavamad). 7-st uuritud puurkaevust andsid 5 head ja 2 halba vett.

1. III 1934. a. oli Vasalemmas alalisi elanikke 133, neist 59 meest ja 74 naist. Suvitajate arv on kogu aeg näidanud pidevat tõusu.

Vasalemma on tuntud veel Vasalemma marmori poolest. Pruunjashall ühtlane marmor ei leia ehituste ja skulptuurteoste valmistamisel olulist kasutamist; seda kasustatakse peamiselt Põhja puupapivabrikus, mille kaevandus siin asub. Marmorikaevanduses leiab tööd hulk kohalikke elanikke. Kuigi kaevandus on eraldatud elamisrajoonidest, häirib ta teatud määral lähemal-asuvate majade elanikke, sest marmorikihtide purustamisel lõhkeainetega lendavad marmorikillud asustatud aladele. Elanikkude tervisele ei ole see siiski ohtlikuks saanud, seda enam, et juba varakult teada antakse lõhkeainetega töötamise täppis aeg ja et mets pakub küllalt suurt kaitset kildude eest.

Elanikud.

Habitants. Einwohner.

Harjumaal ühes linnade ja alevitega oli 1922. a. rahvaloenduse andmete järgi 219 654 elanikku (101 739 meest ja 117 915 naist), neist Tallinnas 122 419 (55 680 m. ja 66 739 n.), Paldiskis 1 053 (491 m. ja 562 n.), Nõmme alevis 5 150 (2 351 m. ja 2 799 n.) ja valdades ühes Keila alevi kui ka alevikkudega 91 032 (43 217 m. ja 47 815 n.) elanikku.

1. III 1934. a. oli Harjumaal elanikkude arv tõusnud 243 122-le (110 867 m. ja 132 255 n.); sellest elanikkude arvust elasid Tallinnas 137 792 (60 874 m. ja 76 918 n.), Paldiskis 851 (388 m. ja 463 n.), Nõmmel 15 105 (6 760 m. ja 8 345 n.) ja valdades ühes Keila alevi kui ka alevikkudega 89 374 (42 845 m. ja 46 529 n.). Seega on kahe rahvaloenduse vahepeal maakonna elanikkude arv tõusnud 23 468 elaniku või 10,7% võrra, kusjuures suurenenud on Tallinna ja Nõmme elanikkude arv. Valdade, Keila alevi kui ka alevikkude elanikkude arv näitab isegi väikest langust (1 658 el. või 1,8% võrra), vaatamata positiivsele looduslikule juurdekasvule maal ja negatiivsele looduslikule juurdekasvule linnades. Linnastumisprotsess on tõmmanud rohkesti maaelanikke linnadesse.

Perekonnaseisu suhtes jagunes Harjumaal rahvastik 1922. a. rahvaloenduse andmeil järgmiselt: vallalisi oli 53,2% (116 694), s. o. 1,6% võrra vähem üleriiklikust; vallalisi mehi oli 55,9% (56 793), neist 0—14 a. vanuseid 25,3% (25 687) ja 15-aastasi ja vanemaid 30,6% (31 106); naisi 50,9% (59 901); see naissoost vallaliste % on 1,1% võrra vähem üleriiklikust; neist 0—14 a. vanuseid 21,3% (25 033), 15-aastasi ja vanemaid 29,6% (34 868). Sellest näeme, et abielualiste vallaliste naiste ülekaal sama-ealistest meestest oli 3 762. Üldse oli abielus 38,2% (83 725) ehk 1,6% võrra rohkem üleriiklikust, meestest 41,0% (41 642), naistest 35,7% (42 083); leski oli üldse 8,3% (18 178), meestest 2,8% (2 841), naistest 13,0% (15 337). Naisleskede suuremat arvu võiks seletada sellega, et sõdades palju abielumehi surma sai, naiste eluiga pikem on ja meeslesed abielluvad sagedamini uuesti. Lahutatuid oli 0,3% (777); meestest 0,3% (322) ja naistest 0,4% (455).

1934. a. 1. III arvud perekonnaseisu kohta näitavad mõningaid erinevusi. Nii näitab vallaliste arv 4,8%-list langust, seda peamiselt laste arvel, nimelt oli lapsed kuni 14 a. 18,9% (21,3% 1922. a.), 15-aastaste ja vanemate vallaliste hulk on peaaegu endine, nimelt 29,5% (1922. a. 29,6%). Abielus oli 1934. a. 39,1%, abielus, kuid lahus elavaid 1,8%, leski 8,9%, lahutatuid 1,3% ja teadmata perekonnaseisuga 0,5%. Naisleski on endiselt rohkem kui meesleski. Lahutatute hulk aga on tunduvalt tõusnud — 0,3%-lt 1,3%-le.

Rahvastiku rahvuslik koosseis oli 1922. a. Harjumaal järgmine: eestlasi 89,2% (195 689), venelasi 4,1% (9 060), sakslasi 3,6% (7 876), rootslasi 0,8% (1 817), juute 0,9% (1 968) ja muid 1,4% (3 001). Tallinna linna 122 419 elanikust oli: eestlasi 83,9%, venelasi 6,1%, sakslasi 5,6%, rootslasi 0,7%, juute 1,6% ja muid 2,1%.

Uskude suhtes olid vahekorrad järgmised: luteriusulisi oli 87,5%, ap.-õigeusulisi 9,4%, rooma-katoliku usulisi 0,5%, baptiste 0,8%, muid ristiusulisi ja ristiusu-lahkudesse kuuluvaid 0,4%, juudi-usulisi 0,9% ja väljaspool uske olijaid 0,5%.

1934. a. püsis Harjumaal rahvastiku rahvuslik koostis peaaegu endisena, olles nimelt järgmine: eestlasi 89,8% (218 416, neist 2 507, kel tavakeel mitte eesti keel), venelasi 4,0% (9 676), sakslasi 3,3% (7 906), rootslasi 0,7% (1 665), juute 0,9% (2 290), muid 0,5% (1 253) ja teadmata rahvusega isikuid 0,2% (470).

Ka uskude suhtes ei saa täheldada olulisi muutusi. Nii oli 1934. a.: luteriusulisi 86,0%, ap.-õigeusulisi 9,1%, rooma-katoliku usulisi 0,4%, baptiste 1,0%, juudi-usulisi 0,9%, muu-usulisi 0,8% (neist evangeliste ja adventiste 0,6%), usuta 0,8% ja teadmata usuga 1,0%.

Mis puutub ususse, siis lähevad need ametlikud andmed teataval määral lahku tegelikest olukorrist. Eriti Harjumaal valdades leidub paljusid, kes seisavad mõne mõjurikkama usu nimekirjades, tegelikult aga kuuluvad mõnda usulahku. Nii leiavad adventistid, siniristlased, vennastekogudused jne. maarahva seas suurt poolehoidu. Tihti külastatakse palvemaju sagedamini kui kirikuid ja palvemajade puudumisel kogunetakse palveõhtuks mõnda talle. Üldiselt võib Harjumaal täheldada, et mida vähem on rahvas kuskil vallas vaimselt arenenud, seda rohkem pooldatakse igasuguseid usulahke.

Kui võrrelda Harjumaal valdade elanikkude rühmitust tööharude järgi vastavate üleriiklikkude arvudega (viimased arvud sulgudes), saame järgmise pildi: põllumajanduses laiemas mõttes tegevuses 77,2% (80,6%), tööstuses 9,2% (7,7%), kaubanduses 0,8% (0,6%), transpordi ja side alal 1,8% (1,1%), ühiskondlikus tegevuses 2,1% (2,0%), majateenijaid, vahelduva töö-alaga ja mitmes tööharus töötavaid isikuid 5,1% (4,6%), neist majateenijaid 0,9% (0,6%), väljaspool loendatud tööharusid seisvaid isikuid 2,1% (1,9%).

Neist andmeist näeme, et Harjumaa valdades, võrreldes üleriiklikkude arvudega, on 3,4% võrra vähem elanikke põllumajanduses tegev, kuna teistes töөрühmitistes teotseb 0,1—1,5% võrra rohkem isikuid. Jagades põllumajanduse üksikuisse alaharudesse leiame, et põllumajapidamises, mis on piiriteldud vilja kasvatamise ja loomade pidamisega, on registreeritud 66 212 (92,0%), aianduses ning mesinduses 393 (0,5%), metsanduses 1 544 (2,2%) ja kalanduses (ilma kõrvaltööharu arvuta) 3 835 (5,3%) inimest. Harjumaal, kus on 9,0% kõigist riigi põllumaist, asub põllumajandusega teotsevat rahvast 10,8%. Iga 100 hektaari põllumaa kohta tuleb põllumajapidamises tegevaid 71,8 inimest. Seega asub Harjumaa neljandal kohal peale Saare- (116,0), Lääne- (88,1) ja Petserimaad (81,3). Harjumaal tuleb 100 majapidamise kohta keskmiselt 25 palgalist tööjõudu.

Ühiskondlik kihitus põllumajanduses oli 1922. a. Harjumaal järgmiselt välja kujunenud: peremehi alaliselt palgatud töölistega (= A-kiht) on 21,8%, peremehi ilma alaliselt palgatud töölisteta (= B-kiht) 60,8% (perekonna majapidamised, kuhu kuuluvad suuremas osas asunikud, väikerentnikud, pooleterakesed ja teised väikekohapidajad), palgalisi töölisi ja teenijaid (= C-kiht) 17,4%. Vastavad üleriiklikud arvud on: 19,1%, 66,5% ja 14,4%. Keskmine perekond on Harjumaal 4,5-liikmeline, mis on lähedane üleriiklikule arvule 4,6. B-kiht, s. o. ilma alaliste palgalisteta peremeesrahvas, on perekonna-leibkonna suuruse poolest — 4,9, nii siis teistest ühiskondlikest kihtidest ees.

1934. a. 1. III rahvaloendusel selgus, et elanikkude rühmitus tööhharude järgi on jäänud ligikaudu endiseks, olles nimelt järgmine (sulgudes üleriiklikud valdade andmed): põllumajanduses tegevaid 79,5% (83,9%), tööstuses 10,3% (8,2%), kaubanduses 1,3% (1,1%), transpordi ja sideme alal 1,8% (1,3%), ühiskondlikus tegevuses 2,9% (2,3%), maja- ja isikuteenijaid 0,6% (0,4%) ja väljaspool toodud tööhharusid 3,6% (2,8%).

Valdade elanikkude ühiskondlik kihitus oli 1934. a. järgmine: peremehi alaliselt palgatud töölistega 14,8% (üleriikl. 13,7%), peremehi omade perekonnaliikmetega 49,2% (55,0%), üksikuid peremehi 5,5% (5,1%), töölisi 23,5% (20,6%), ametnikke 3,0% (2,6%), vabakutselisi 0,0% (0,1%) ja kihituid 4,0% (2,9%).

Aiandus on arenenud kõrval-tööhharuna kaunis suurel määral Tallinna ümbruskonnas, kus soodus on aiasaadusi kiirelt turule toimetada. Rannaelanikud tegelevad, eriti Harju ranna idapoolses osas, peaaegu kõik kalandusega kui kõrvaltööhharuga; Prangli ja Rammu saare elanikud peavad talviti hülgejahti. Sisevetes pole kalastamine nimetamisväärt ja on pealegi jõudeaja tööks ning meelelahutuseks. Muudest kõrval-tööhharudest võiks nimetada: kodust kangakudumist, Valtus (Rapla kihelkonnas) valmistatakse suuremal arvul vankreid, Nõval valmistavad mõned sepad vikateid. Loopealsed elanikud tahu-

vad arssinakive ja trepiastmeid; metsarikastes kohtades aetakse tõrva. Rannaelanikud veavad suvel alustega kive ja puid Tallinna.

Harjumaal on järgmised suurtööstused: 1. paberivabrik A./S. Koil, 2. Järvakandi klaasivabrik, 3. Riigi turbatööstus, 4. Jägala puupapivabrik, 5. Lokska telliskivitehas, 6. Saku õllevabrik, 7. Valtu telliskivivabrik, 8. Keila riidevabrik, 9. Saunja puupapivabrik, ja 10. Vosvoriidikaevandus A./S. „Eesti Vosvoriit“.

Tervishoiuline seisukord neis tööstustes on rahuldav. Väike- ja kesktööstusi on: elektrijaamu 4, jahuveskeid 80, nahatööstusi 5, meiereisid ja koorejaamu 67, metallitööstusi 6, piiritusevabrikuid 21, puutööstusi 10, pärmitelhaseid 1, riidevalmistamistööstusi 10, saeveskeid 64, savitööstusi 19 ja trükitööstusi 1, kokku 288.

Pimedaid, tummi ja kurtummi oli 1934. a. rahvaloenduse andmeil Harjumaal 550 (1922. a. 502) ehk iga 10 000 elaniku kohta 22,6 (22,9), sellest pimedaid 12,5 (12,0) ehk 305 (263) isikut, tummi 2,8 (1,8) ehk 68 (39) isikut ja kurtummi 7,3 (9,1) ehk 177 (200) isikut. Vastavad üleriiklikud arvud 1934. a. olid 33,4, 18,3, 4,2 ja 10,9^{0/000}. Vaimuhaiged oli Harjumaal 1922. a. 770 isikut ehk iga 10 000 elaniku kohta 35,1, kuna see üleriiklikult oli 31,2. Osalist või täielikku käte või jalgade puudumist registreeriti 1934. a. rahvaloendusel 313 (1922. a. 307) isikul ehk 12,9^{0/000} (14,0^{0/000}), üleriiklikult 14,8^{0/000}.

Seega ületab vaimuhaigete suhtarv Harjumaal vastavat üleriiklikku, kuna pimedate, kurtide, tummade, kurtummade arv ja isikute arv, kellel jäsemel osaliselt või täieliselt puuduvad, on alla üleriiklikkude arvu.

Kaitseväeteenistuse komisjoni poolt 1935. a. läbivaadatud kutsealustest tunnistati kaitseväeteenistuskõlblikeks 90,9%, sellest rivasse 88,0, rivotuks 1,2%, kuna hariduse täiendamiseks anti ajapikendust 1,7%-le kutsealustest.

Mag. Juhan Aul on mõõtnud antropoloogiliselt umbes 12 000 eestlast. Mõõtmisi on toimetatud väeosades vastavalt väeosa suurusele ja maakonniti vastavalt rahvaarvu osatähtsusele. Mõõdetud on enamikus 22-aastased, väike osa on 21-aastasi. Nende mõõtmiste järgi on eesti mees keskmiselt 172,1 cm pikk, (eesti naine on senistel andmetel 160,3 cm pikkune). Harjumaal mehe keskmine pikkus on eesti mehe keskmise pikkuse lähedane, nimelt 172,3 cm; kõige pikemad mehed on Saaremaal — keskm. 173,3 cm, kõige lühemad aga Põhja-Saaremaal — keskm. 170,1 cm.

Rõivad ja jalanõud. Rõivastusel leiab kasutamist peamiselt kodukootud villane, poolvillane, linane ja takune riie. Villast riiet ostetakse osalt, sest lambaid peetakse õige vähesel arvul, nii et oma lammaste villast piisab sagedasti ainult sukkade ja kinnaste jaoks. Viimasel ajal leiab ikka suurenevat tarvitamist ostetud riie nii

pealistrõivaste kui ka pesu õmblemiseks. Linasest riidest (kodukootust) jätkub siiski omade tarvete rahuldamiseks. Kodukootud riidet värvitakse kas kodusel teel mitmesuguste taimvärvidega kui ka ostetud värvidega või lastakse väljas värvida; halli riide valmistamisel segatakse vastavalt musti ja valgeid villu.

Meesterahva pealistrõivad on peaaegu aasta läbi villased, ainult soojemal suvekuudel, juuni-, juuli- ja osalt augustikuul kantakse linaseid või takuseid pükse ilma alspüksteta. Ostetud riidest rõivaid leidub enamasti noorematel meestel. Rõivaid õmblevad peamiselt külarätsepad talust tallu käies; rahvarõivas puudub, püütakse rõivastuses linlaste järgi käia. Randlaste rõivastis erineb teatud määral sismaalaste omast. Naisterahvad kannavad villaseid undrukuid ja kergemast riidest pluuse; üldse leidub naisterahva rõivastises rohkem ostetud riidet kui meestel. Peakatteks on meestel suvel mitmesugused mütsid ja kübarad, talvel talimütsid — viimased on randlastel erilised. Naised kannavad enamasti pearätikuid.

Jalanõude suhtes erinevad rannaelanikud teataval määral sisemaa omadest, nimelt on randlaste jalanõudeks peamiselt pikad säärsaapad ja alles teises järjekorras pastlad, kingad, poolsaapad jne.; sisemaal on esikoht pastadel, millele järgnevad king, pool- ja säärsaabas. Saapaid kantakse rohkem pühapäeviti. Mõnes paigas leiavad suvisel ajal, eriti heina-ajal viisud laialdast tarvitamist töö puhul.

V ä l i m u s. Välimuselt püütakse linlaste moodi olla. Nagu juba eespool mainitud, vastab rõivastis üldjoontes linlaste omale, sama võib öelda ka muu kohta. Mehed ei kanna pikka habet, välja arvatud mõned vanemad mehed, põavad juukseid linnamoe järgi — pikki juukseid ei kasvatata. Iseäranis ei erine noored suurt linlastest. Rannaelanikud, kellest on paljud merimehed, tarvitavad tätoveerimist; tätoveerimiskohtadeks on labakäe selg, küünarvars, rind, harvemini ka muud kohad.

I h u p u h t u s e e e s t h o o l i t s e m i n e. Kus on saunad olemas, pestakse end igal nädalal ja üle nädala; talvel sünnib saunakütmine harvemini. Saunade puudumisel pestakse end rehetubades. Osaliselt aitab suvisel ajal puudulikku ihupuhtuse eest hoolitsemist vähendada suplus jõgedes, järvedes ja meres.

J o o v a s t a v a t e j o o k i d e t a r v i t a m i s e ü l e H a r j u m a a l t o o m e j ä r g m i s t:

Viinapoodidest ja restoranidest ostetud piirituse ja viina hulk ehk „ametlik“ alkoholi tarvitamine oli Harjumaal, eriti aga Tallinna linna arvel, suurem kui üheski teises maakonnas ja kasvas 1920.—21. aastani: iga elaniku kohta tuli absoluutset piiritust 1,895 ja 6,973 liitrit. 1922. ja 23. a. oli ta 5,514 ja 5,523 liitrit; kahel järgneval aastal 1924. ja 25. a. täheldame

kiiret tagasiminekut 4,110 ja 3,688 liitrile; kahel esimesel vabamüügi-aastal 1926. ja 27./28. a. näeme uut tõusu 4,362 ja 4,554 liitrini; 1928./29. a. ja 1929./30. a. on jälle märgata tagasiminekut 4,385 ja 3,969 liitrile. Järgnevail 6 aastal olid arvud järgmised: 3,627; 3,709; 3,173; 2,956; 3,3 ja 3,829 liitr.

Need arvud peavad tegelikult veel märksa suuremad olema, sest puuduvad andmed õlle, napside, likööride, veinide ja enesest mõistatavalt ka sisseveetava salapiirituse kohta; samuti ei ole teada kodusel teel valmistatud joovastavate jookide hulka.

Kui need arvud ümber arvestada raha peale, aluseks võttes 40° viina hinda 1930. a., siis saame järgmised arvud kroonides, mis kõiguvad 9,16 (1920. a.) ja 33,70 kr. (1921. a.) vahel. Eeltoodud arvude järgi saame ainult ligikaudse pildi alkoholi tarvitamise laastavast mõjust: iga elanik maksustab ennast kaudsete maksudega (alkoholi aktsiis, rääkimata tubakasaaduste aktsiisist) suurte summadega (mõnel aastal 33,70 krooni) ja see ei jäta oma mõju avaldamata majanduslikkudele oludele, rääkimata alkoholi mõjust tervisele, moraalile ja äraviidetud tööpäevadest.

Kui otsida põhjusi, miks Harjumaal alkoholi tarvitamine nii suur on, siis leiame, et seda alkoholi hulka mitte ainult kohalikud elanikud ära ei tarvita. Tõenäone paistab olevat, et sellest tunduv osa läheb Tallinna sadamas peatuvate laevade meeskondade, reisijate ja turistide peale. Samuti liigub Tallinnas, kui riigi- ja ametiasutiste keskkohas, palju teiste maakondade elanikke, nii et kohaliste elanikkude alkoholi tarvitamine Harjumaal vahest mitte palju suurem ei ole kui teistes maakondades.

Peale piirituse ja viina tuleb mainida koduõlut, mida valmistatakse üle kogu maakonna enam-vähem ühtlaselt. Pidudest võiks nimetada küla-tantsupidusid, millised aga viimaseil aastail vähenema hakkavad, maad andes hariduslikkude ja seltskondlikkude organisatsioonide pidudele.

Rahvatervishoid.

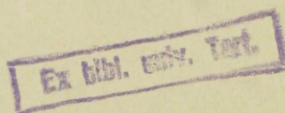
Hygiène publique. — Gesundheitswesen.

Elanikkudele arstiabi andmise otstarbel on Harjumaa jaotatud 12-neks arstijaoskonnaks; varemalt oli arstijaoskondi 13, ent 1934. a. kaotati Madise jaoskond, millist peeti liiga väikeseks (maa-ala 138,6 km², elanikkude arv 2 120) ja liideti selle jaoskonna alla kuulunud Paldiski linn, Pakri vald ja Kloostri valla osad Keila jaoskonnaga. Seda sammu ei saa pidada otstarbekohaseks, sest seeläbi muutus Keila jaoskond liiga suureks (maa-ala 648,7 km², elanikkude arv 10 371) ja arstiabi jaoskonna elanikele raskemini kättesaadavaks; mõnedest jaoskonna osadest on vahemaa jaoskonnaarsti asukohani kuni 33 km.

1. I 1935. a. osutus suurimaks arstijaoskonnaks elanikkude arvu poolest Tallinna linna ümbruse jaoskond 14 692 elanikuga. Selle järele tulevad alanevas järjekorras Keila (10 371), Kose (8 726), Raasiku (8 625), Hageri (8 014), Juuru (6 422), Rapla (6 220), Loksa (5 792), Järvakandi (5 349), Nissi (5 225), Kuusalu (4 588) ja Risti (4 256 elan.). Üksikute jaoskondade maa-ala suurus kõikus 258,1 (Loksa) ja 661,7 km² (Kose) vahel. Jaoskonna kaugeim piiripunkt arsti elukohast oli üksikutes jaoskondades 16 (Kuusalu) kuni 33 km (Keila) kaugusel.

Neist arvudest nähtub, et kõik Harjumaa arstijaoskonnad (ka teiste maakondade omad) on suuremad kui soovitav ja pooled neist liiga suured. Üleeuroopalisel maatervishoiu-konverentsil 1931. a. jõuti üksmeelsele arvamisele, et maaelanikkudele küllaldase arstiabi andmiseks peaks iga 2 000 elaniku kohta tulema 1 arst. Seepärast tuleb püüda võimalikult rohkem uusi arstijaoskondi juurde luua; esialgu piisaks sellest, kui elanikkude arv jaoskonnas ei tõuse mitte üle 5 000; praegu on seesuguseidki jaoskondi ainult 2, nimelt Kuusalu ja Risti. Ei saa lootma jääda sellele, et suuremal hulgal maale asuks vabalt praktiseerivaid arste: neil on raske võistelda jaoskonnaarstidega, sest et viimased ravivad haigeid madalate taksidega ja saavad omavalitsuselt ka kindlat kuupalka.

1935. a. teotses Harjumaal (kaasa arvatud Paldiski linn) 19 arsti, neist 12 jaoskonna-arsti, 1 Kehtna kõrg. majap. kooli arst, 1 Seli sa-

Tabel 14.

Arstijaoskonnad Harjumaal 1. I. 1937.

Districts des médecins en l'arrond. de Harju. — Ärztliche Distrikte im Kreise Harju.

Jaoskonna nimetus Nom du district Distrikt	Jaoskondadesse kuuluvad vallad ja külad Communes rurales et villages appartenants a un district Gemeinden und Dörfer im Distrikte	Jaoskonna maa-ala suurus km ² . Etendue territoriale du district km ² . Gebiet d. Distrikts in km ² .	Elanikkude arv Nombre des habitants. Einwohnerzahl	Jaoskonna kaugeim ja lähim piiripunkt arsti asukohtast km. Rayon, max. et min. du distr. en km. Die grösste u. kleinste Entfernung d. Distriktgrenze vom Wohnort d. Arztes.	Jaoskonnaarsti asukoht. Le domicile du médecin du district. Wohnort d. Arztes	Jaoskonda kuuluvate koolide arv. Nombre des écoles. Zahl der Schulen im Distrikt.	P. G. K. Õpilaste arv Nombre des élèves Zahl der Schüler	T. F. M.
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Hageri	Hageri, Kohila ja Kernu vald; Saku vallast: vallamaja ja kool ning Kaia-maa ja Tõdva külad	506,0	8014	23—6	Kohila alevik	14	347	342
2. Juuru	Juuru, Ingliste, Kuimetsa, Kaiu v.	450,1	6422	25—4	Juuru as.	7	291	302
3. Järva-kandi	Järvakandi, Raiküla, Kehtna v.	384,3	5349	18—5	Järva-kandis	7	265	210
4. Keila	Keila, Saue, Pakri, Vääna v.; Kloostri vallast maa-ala, mis asub paremal pool Vasalemma jõge ja Paldiski linn	648,7	10371	33—5	Keila alev	13	457	447
5. Kose	Alavere, Kuivajõe, Ravila, Triigi ja Tuhala v.	661,7	8726	24—6	Kose alevik, Ravila vald	11	404	363

1	2	3	4	5	6	7	8	9
6. Kuusalu	Kiiu, Kodasoo v.; Kolga vallast: Vahastu, Mustametsa, Liiapeksi, Sigula, Hirvli, Kursi, Oru, Kosu, Koitjärve ja Kõrveveski külad ning Kahala as.	310,1	4588	16—5	Kuusalu alevik	6	220	236
7. Linna- ümbruse	Nabala, Naissaare, Kur-na, Nehatu, Harku, Piangli, Viimsi, Rae v.; Saku vallast Saku mõisa ühes popsikohtadega, õllelevabrik, Kiipsu ja Julienhofi taludega	636	14692	29—5	Tallinn, Vaikne tän. 9	20	617	642
8. Loksa	Kõnnu v.; Kolga vallast: Suurkõrve, Sõitme, Kahala, Sooru, Andineeme, Soorinna, Pudise, Pedaspea, Kiiu-Abla, Kolga-Abla, Leesi, Tammistu, Juminda, Tapurla, Virve, Hara ja Tsitre k.	258,1	5792	21—4	Kõnnu v.Loksa	7	302	308
9. Nissi	Riisipere, Laitse ja Varbola v. ilma Ohukotsu kogukonnata.	388,9	5225	16—5	Nissi alevik	9	228	232
10. Raasiku	Raasiku, Anija, Jõeletme ja Peningi v.	521,9	8625	22—7	Raaskul	12	406	361
11. Rapla	Rapla ja Kabala v.; Varbola vallast Ohukotsu kogukond	294,5	6220	24—3	Rapla alevik	10	271	285
12. Risti	Nõva ja Vihterpalu v.; Kloostri vallast: Hattu ja Risti koguk., Kloostri as., Aruküla, Vasalemma, Veski, Nõmme, Suurküla, Tänavatsa, Uueveski, Ilmasoo, Ranna, Langa ja Jõesuu külad ning maaala, mis asub vasemal pool Vasalemma jõge	478,8	4256	26—10	Kloostri v., Risti asund.	11	272	292

natooriumi arst, 1 Rapla emade- ja laste-nõuandla juhataja ja 4 vabalt praktiseerivat arsti.

1930.—34. a. andsid jaoskonna-arstid arstiabi 18 678 (1934. a.) kuni 22 303 (1930. a.) haigele, peale selle 5 042—6 706 õpilasele, 379—527 hoolealusele aastas. Samas ajavahemikus toimetasid jaoskonnaarstid järelevaatusi: hoolekandeaustistes 53—61 korda, tööstustes 69—118 korda, mitmesuguseid muid järelevaatusi 176—251 juhul.

Jaoskonna-arstid saavad kuus palka kr. 100.—, kütteraha kr. 10.— ja valgustusraha kr. 2.—; 8 jaoskonnaarstil on maavalitsuse poolt priikorterid, 4-le makstakse korteriraha kr. 35.— kuus, 6 on varustatud maaga à 6 hektaari, mille eest nad maavalitsusele renti maksavad kehtivate riigirendi normide järgi, 4 arstil on tasuta aia- ning juurvilja-maad à 0,66—0,90 ha, 2 arstil maad ei ole. Jaoskonnaarstid on kohustatud haigetele abi andma kindlaksmääratud takside järgi.

Ämmaemandaid oli 1935. a. Harjumaal registreeritud 18 (Harju maavalitsuse majandusosakonna 1934. a. aruande järgi 13), neist 12 jaoskonna-ämmaemandat. Kõikides arstijaoskondades, välja arvatud linnaümbruse jaoskond, on olemas ka jaoskonna-ämmaemand. Jaoskonna-ämmaemandad saavad kuus palka kr. 30.—, peale selle kr. 60.— aastas kütteraha; 10 ämmaemandale maksab maavalitsus kr. 10.— kuus korteriraha, 2 saavad priikorteri ühes juurdekuuluva aiamaaga. Selle eest on ämmaemandad kohustatud sünnitusabi andma kindlate takside järgi (kr. 2.— iga sünnituse pealt, ees- ja järeleva eest kr. 1.— päevas) ja maavalitsuse teenistuses olevaile isikuile tasuta.

1930.—34. a. andsid ämmaemandad sünnitusabi aastate järjekorras koos arstiga 9, 15, 17, 9 ja 14 korral, arsti kaasabit 397, 362, 349, 277 ja 259 korral. Seega tuli iga jsk.-ämmaemanda kohta mainitud ajavahemikus keskmiselt 27,5 sünnitust aastas; seda arvu ei saa mitte suureks pidada. Harjumaal jsk.-ämmaemandate abi tarvitasid ainult $\frac{1}{5}$ kõigist sünnitajaist Harjumaal valdades.

Peale arstide ja ämmaemandate oli Harjumaal 1935. a. registreeritud 8 halastajaõde (neist 3 Seli sanatooriumis, 1 Ellamaa turbatööstuse ambulantsis ja 1 Plato lastekodus), 6 koolivelskerit (neist 1 Järvakandi klaasivabriku, 1 Kohila paberivabriku ambulantsis ja 1 Harku kolonii haiglas), 3 masseerijat ja 2 hambaarsti (1 Keilas ja 1 Raplas).

1936. a. oli vabalt praktiseerivaid arste 9 ja õdesid 10.

Tervishoiuasutistest töötavad Harjumaal E. P. R. Peavalitsuse Seli kopsuhaigete sanatoorium Rapla vallas (50 voodiga), Harku kolonii haigemaja (18 voodiga), mille ülalpidajaks on riik; ambulantsi on 6: a.-s. paberivabriku „Koili“ ambulants Kohilas (1 arst ja 1 velsker), Harku alaealiste parandusastutise, Plato lastekodu, Kehtna kõrgema majapidamiskooli, Järvakandi klaasivabriku (1 arst ja 1 velsker) ja Riigi turbatööstuse Ellamaa tööstuse ambulants (1 arst ja 1 õde); varemalt olid ambulantsid ka Loksa telliskivitehase ja Jägala puupapi-

vabriku juures; esimene neist lõpetas tegevuse 1930. a., teine 1931. a. Emade ja laste nõuandekohti on 3: Keilas, Kuusalus ja Rapla alevikus, neid peab ülal Harju lastekaitse-ühing riigi toetusel; peale selle on veel Raiküla lastekodu, milles 72 last. E. P. R. Pääsküla lastekodu, milles 1935. a. oli 24 alalist kasvandikku ja suvel veel 35 ajutiselt sealviibivat last, E. P. R. suvikodud Tabasalus Rannamõisa lähedal ja Viimsis, mis töötasid 12. juunist kuni 28. augustini; esimeses oli 1935. a. suvel 289, teises 30 last. Laitses teotseb 1932. aastast alates kosutussanatoorium, ja 1934. a. alates Kloogal Klooga kosutussanatoorium, esimene teotseb arstliku personaalita, teises on arst.

1935. a. asus E. P. R. Peavalitsus Konstantin Pätsu nimelise E. P. R. Vabaõhukooli ehitusele Kose-Lükatil. Kool ühes internaadiruumidega on ettenähtud 100 lapsele ning töötab 6 kl. algkooli õppekava järele.

E. P. Risti Harjumaa samariitlaste koondusse kuulus 1935. a. 311 samariitlast.

Vanadekodusid on 1, asukohaga Keila vallas, Leholas asunduses, milles 16 hoolealust; peale selle valdade vaestemajad.

Soovidest ja kavatsustest tervishoiu alal võiks maa-arsti üteluse järgi märkida: jaoskonna-arstide arvu suurendamine, õpilaste hammasteravi korraldamine, nakkuse suhtes hädaohtlikkude tuberkuloosihaigete eraldamine (isoleerimine) ja nakkushaigetele odava haiglaravi ja sellega eraldamisvõimaluste korraldamine.

Abiellumus

Tallinnas langes 1923—34. a-ni peaaegu pidevalt 14,5-st 10,3-ni iga 1000 elaniku kohta; Nõmmel 1927.—34. a-ni ilmnes ka langus 9,4-st 6,6⁰/₁₀₀, kuigi 1929—31. a. arvud tõusid 10,0—10,9⁰/₁₀₀-ni. Maakonnas ilma linnadeta kõikusid vastavad arvud 1923—26. a. 4,9 ja 6,5 vahel, 1928—31. a. 7,2—7,8, 1932—34. a. 6,7—6,9 vahel. Maakonnas ühes linnadega näitas abiellumus 1923—34. a-ni langust 10,5—8,7⁰/₁₀₀-ni; 1925—29. a. oli keskmine abiellumus 9,6, 1930—34. a. 9,0⁰/₁₀₀. Keskmine üleriikline abiellumus 1931—35. a. kohta oli 7,8 (kõikudes 7,8—8,2), linnades oli ta 9,2 (kõikudes 8,6—10,3 vahel), valdades 7,3 (7,1—8,7).

Tabel 15.

Abiellumus Harjumaal 1923—34. a.

Nuptialité en arrond. de Harju 1923—34. — Heiraten 1923—34.

		1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Harjumaal (linnadega)	abs.	2321	2210	2095	2159	2209	2252	2286	2275	2145
Arrondiss. avec villes	‰	10,5	9,9	9,3	9,5	9,6	9,7	9,8	9,6	9,0
Kreis mit Städten										
Tallinna linn	abs.	1792	1692	1647	1571	1451	1465	1528	1462	1373
Ville de Tallinn	‰	14,5	13,5	13,0	12,3	11,2	11,2	11,6	10,9	10,2
Stadt Tallinn										
Nõmme linn	abs.	..	..	..	..	87	90	118	129	126
Ville de Nõmme	‰	..	..	..	..	9,4	8,9	10,8	10,9	10,0
Stadt Nõmme										
Paldiski linn	abs.	8	8	9	4	5	3	1	10	5
Ville de Paldiski	‰	7,7	7,9	9,0	4,1	5,2	3,2	1,1	10,9	5,5
Stadt Paldiski										
Maakond linnadeta	abs.	521	510	439	584	666	694	639	674	641
Arrondiss. sans villes	‰	5,8	5,7	4,9	6,5	7,4	7,8	7,2	7,6	7,2
Kreis ohne Städte										

		1932	1933	1934	Keskmine aastane abiellumus Moyenne annuelle		
					1925—29	1930—34	1925—34
Harjumaal (linnadega)	abs.	2115	2093	2116			
Arrondiss. avec villes	‰	8,8	8,6	8,7	9,6	9,0	9,3
Kreis mit Städten							
Tallinna linn	abs.	1413	1378	1410			
Ville de Tallinn	‰	10,4	10,0	10,3	11,9	10,4	11,1
Stadt Tallinn							
Nõmme linn	abs.	102	100	100			
Ville de Nõmme	‰	7,6	7,0	6,6		8,3	
Stadt Nõmme							
Paldiski linn	abs.	9	5	4			
Ville de Paldiski	‰	10,2	5,8	4,7	4,5	7,5	5,9
Stadt Paldiski							
Maakond linnadeta	abs.	591	610	602			
Arrondiss. sans villes	‰	6,7	6,9	6,8	6,8	7,0	6,9
Kreis ohne Städte							

S ü n d i m u s

Harjumaal ühes linnadega näitas 1923—34. a. üldist langust 18,5—11,5‰-ni, samuti Tallinnas 18,1-st 9,0-ni, Nõmmel 1927—34. a. 17,4-st 10,7-ni ja maakonnas linnadeta (1923—34. a.) 20,3-st 15,6-ni iga

1 000 elaniku kohta. Saja sündinud tütarlapse peale tuli 1923—34. a. poisslapse keskmiselt linnades 105,6, Harjumaal linnadeta 102,7 ja Harjumaal koos linnadega 104,2.

Tabel 16.

Sündimus Harjumaal 1923—34. a.

Naissances en arrond. de Harju 1923—34. — Geburten im Kreise Harju 1923—34.

		1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Harjumaa (linnadega)	abs.	4088	3820	3466	3160	3163	3248	3249	3310	3268
<i>Arrondiss. avec villes</i>	‰	18,5	17,1	15,4	13,8	13,8	14,1	14,0	14,1	13,8
<i>Kreis mit Städten</i>										
Tallinna linn	abs.	2242	2073	1755	1433	1326	1411	1402	1424	1401
<i>Ville de Tallinn</i>	‰	18,1	16,6	13,9	11,2	10,3	10,8	10,7	10,7	10,5
<i>Stadt Tallinn</i>										
Nõmme linn	abs.	..	..	..	..	162	175	214	211	183
<i>Ville de Nõmme</i>	‰	..	..	..	..	17,4	17,3	19,5	17,9	14,5
<i>Stadt Nõmme</i>										
Paldiski linn	abs.	20	27	22	28	13	11	11	13	11
<i>Ville de Paldiski</i>	‰	19,3	26,5	22,0	28,4	13,4	11,6	11,7	14,1	12,2
<i>Stadt Paldiski</i>										
Maakond linnadeta	abs.	1826	1720	1689	1669	1662	1651	1622	1662	1673
<i>Arrondiss. sans villes</i>	‰	20,3	19,1	18,8	18,5	18,6	18,5	18,2	18,7	18,8
<i>Kreis ohne Städte</i>										

		1932	1933	1934	Keskmine aastane sündimus <i>Moyenne annuelle</i>		
					1925—29	1930—34	1925—34
Harjumaa (linnadega)	abs.	3155	2926	2789			
<i>Arrondiss. avec villes</i>	‰	13,2	12,2	11,5	14,2	13,0	13,6
<i>Kreis mit Städten</i>							
Tallinna linn	abs.	1387	1257	1244			
<i>Ville de Tallinn</i>	‰	10,3	9,2	9,0	11,4	9,9	10,6
<i>Stadt Tallinn</i>							
Nõmme linn	abs.	190	154	161			
<i>Ville de Nõmme</i>	‰	14,1	10,8	10,7	..	13,4	..
<i>Stadt Nõmme</i>							
Paldiski linn	abs.	11	9	7			
<i>Ville de Paldiski</i>	‰	12,4	10,4	10,0	17,6	11,5	14,7
<i>Stadt Paldiski</i>							
Maakond linnadeta	abs.	1567	1506	1377			
<i>Arrondiss. sans villes</i>	‰	17,7	17,0	15,6	18,5	17,6	18,0
<i>Kreis ohne Städte</i>							

Tabel 17.

Sündimus Harjumaal ema perekonnaseisu järgi 1927—34.

*Naissances selon d'état matrimonial de la mère.**Geburten nach dem Familienstande der Mutter.*

			1927		1928		1929		1930		1931	
			Abielus Légit.	V. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	V. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	V. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	V. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	V. p. abielu Illég.
Harjumaa (linnadega)	abs.		2898	265	2977	271	2989	260	3032	278	2975	293
Arrondiss. avec villes	%		91,6	8,4	91,7	8,3	92,0	8,0	91,6	8,4	91,0	9,0
Kreis mit Städten												
Tallinna linn	abs.		1222	104	1287	124	1289	113	1325	99	1277	124
Ville de Tallinn	%		92,2	7,8	91,2	8,8	91,9	8,1	93,0	7,0	91,1	8,9
Stadi Tallinn												
Nõmme linn	abs.		132	30	164	11	189	25	185	26	165	18
Stadt Nõmme	%		81,5	18,5	93,7	6,3	88,3	11,7	87,7	12,3	90,2	9,8
Ville de Nõmme												
Paldiski linn	abs.		13	—	11	—	11	—	13	—	10	1
Ville de Paldiski	%											
Stadt Paldiski												
Maakond linnadeta	abs.		1531	131	1515	136	1500	122	1509	153	1523	150
Arrondiss. sans villes	%		92,1	7,9	91,8	8,2	92,5	7,5	90,8	9,2	91,0	9,0
Kreis ohne Städte												

Ema perekonnaseisu järgi sündimust vaadeldes leiame, et 1927 kuni 1934. a. vallaslaste arvud üldiselt tõusid: Igast sajast lapsest oli, näit., 1927. a. 91,6 abielussündinud ja 8,4 vallaslast, 1933. a. olid vastavad arvud 89,0 ja 11,0, 1934. a. 90,9 ja 9,1; keskmiselt 1927—34. a. kohta aastas 2 904 abieluliste lapse kohta 285 vallaslast ehk 91,1:8,9. Tallinnas ilmnevad samad vahekorrad (vt. vastavat tab.). Aastas tuli keskmiselt 91,2 abielulise lapse kohta 8,8 vallaslast. Nõmme arvud näitavad suuremaid kõikumisi ja olid keskmiselt 8 aasta kohta 88,0:12,0.

Surnultsündinuid

oli 1 000 elussündinu kohta Harjumaal ühes linnadega 1925—29. a. keskm. 25,1; 1930—34. a. 23,6 ja 1925—34. a. 24,4. Tallinna kohta tuli 1930—34. a. keskmiselt 21,2, Nõmme kohta 13,3 ja maakonna kohta ilma linnadeta 27,0. Üleriiklikult oli surnultsündinuid 1930—34. a. keskmiselt 20,8.

			1932		1933		1934		1927—33	
			Abielus Légit.	V. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	V. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	V. p. abielu Illég.	Abielus Légit.	V. p. abielu Illég.
Harjumaa (linnadega)	abs.		2851	304	2604	322	2535	254	2904	285
Arrondiss. avec villes	%		90,4	9,6	89,0	11,0	90,9	9,1	91,1	8,9
Kreis mit Städten										
Tallinna linn	abs.		1257	130	1104	153	1122	122	1252	121
Ville de Tallinn	%		90,6	9,4	87,8	12,2	90,2	9,8	91,2	8,8
Stadt Tallinn										
Nõmme linn	abs.		163	27	138	16	138	23	162	22
Ville de Nõmme	%		85,8	14,2	89,6	10,3	85,7	14,3	88,0	12,0
Stadt Nõmme										
Paldiski linn	abs.		9	2	8	1	6	1	11	1
Ville de Paldiski	%									
Stadi Paldiski										
Maakond linnadeta	abs.		1422	145	1354	152	1269	108	1479	141
Arrondiss. sans villes	%		90,7	9,3	89,9	10,1	92,2	7,8	91,3	8,7
Kreis ohne Städte										

Rinnalaste ehk imikute (0—1 aastased) suremus Harjumaal ühes linnadega kõikus 1923—33. a. vahemikus 7,6 (1932. a.) ja 10,7 (1927. a.) vahel iga 100 elussündinu kohta; keskmised arvud olid: 1925—29. a. kohta 9,7; 1930—33. a. kohta 8,2 ja 1925—33. a. kohta 9,4. Tallinna vastavad keskmised arvud olid: 1925—29. a. 8,6; 1930—33. a. 6,8 ja 1925—33. a. 7,7. Tallinnas on rinnalaste suremus vähem kui maakonnas, kus 1925—29. a. keskmine oli 10,2, 1930—33. a. 8,8 ja 1925—33. a. 9,6. Linnades üldse oli imikute suremus vähe suurem, näiteks 1930—34. a. 8,1.

Sagedamaiks imikute surmapõhjusiks osutusid kaasasündinud nõrkus ja kehavedad, seede- ja hingamiseldundite haigused.

Tabel 18.
Rinnalaste suremus Harjumaal 1923—33. a.

		1923			1924			1925		
		P. G.	T. F.	Kokku Total	P. G.	T. F.	Kokku Total	P. G.	T. F.	Kokku Total
Harjumaa (linnadega)	abs.	194	160	354	195	151	346	161	123	284
Arrondiss. avec villes	‰			8,7			9,1			8,2
Kreis mit Städten										
Tallinna linn	abs.	70	73	143	82	67	149	66	53	119
Ville de Tallinn	‰			7,1			8,2			7,9
Stadt Tallinn										
Nõmme linn	abs.	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Ville de Nõmme	‰									
Stadt Nõmme										
Paldiski linn	abs.	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ville de Paldiski	‰									
Stadt Paldiski										
Maakond linnadeta	abs.	124	87	211	113	84	197	95	70	165
Arrondiss. sans villes	‰			11,6			11,5			9,8
Kreis ohne Städte										

		1926			1927			1928		
		P. G.	T. F.	Kokku Total	P. G.	T. F.	Kokku Total	P. G.	T. F.	Kokku Total
Harjumaa (linnadega)	abs.	173	142	315	192	147	339	191	139	330
Arrondiss. avec villes	‰			10,1			10,7			10,2
Kreis mit Städten										
Tallinna linn	abs.	71	51	122	65	46	111	78	53	131
Ville de Tallinn	‰			8,6			8,4			9,3
Stadt Tallinn										
Nõmme linn	abs.	13	21	34	19	12	31	19	11	30
Ville de Nõmme	‰						19,1			17,1
Stadt Nõmme										
Paldiski linn	abs.	—	1	1	—	—	—	1	1	2
Ville de Paldiski	‰									
Stadt Paldiski										
Maakond linnadeta	abs.	89	69	158	108	89	197	93	74	167
Arrondiss. sans villes	‰			9,0			11,8			10,1
Kreis ohne Städte										

Décès d'enfants de moins d'un an en arrond. de Harju en 1923—33.
Sterblichkeit der 0—1 jährigen 1923—33.

		1929				1930				1931			
		P. G.	T. F.	Kokku	Total	P. G.	T. F.	Kokku	Total	P. G.	T. F.	Kokku	Total
Harjumaa (linnadega)	abs.	160	143	303		165	132	297		144	128		272
Arrondiss. avec villes	°/°°			9,3				9,0					8,3
Kreis mit Städten													
Tallinna linn	abs.	69	55	124		68	53	121		44	50		94
Ville de Tallinn	°/°°			8,8				8,5					6,7
Stadt Tallinn													
Nõmme linn	abs.	10	10	20		15	9	24		9	11		20
Ville de Nõmme	°/°°			9,3				11,4					10,9
Stadt Nõmme													
Paldiski linn	abs.	—	1	1		1	—	1		—	1		1
Ville de Paldiski	°/°°												
Stadt Paldiski													
Maakond linnadeta	abs.	81	77	158		81	70	151		91	66		157
Arrondiss. sans villes	°/°°			9,7				9,1					9,4
Kreis ohne Städte													

		1932				1933				Keskm. a. rinnavalaste suremus		
		P. G.	T. F.	Kokku	Total	P. G.	T. F.	Kokku	Total	Moyenne annuelle		
										1925—29	1930—33	1925—33
Harjumaa (linnadega)	abs.			239				237				
Arrondiss. avec villes	°/°°			7,6				8,0	9,7		8,2	9,4
Kreis mit Städten												
Tallinna linn	abs.	46	43	89				71				
Ville de Tallinn	°/°°			6,4				5,7	8,6		6,8	7,7
Stadt Tallinn												
Nõmme linn	abs.			30				31				
Ville de Nõmme	°/°°			15,8				20,1	..		14,3	..
Stadt Nõmme												
Paldiski linn	abs.			1				—				
Ville de Paldiski	°/°°											
Stadt Paldiski												
Maakond linnadeta	abs.			119				135				
Arrondiss. sans villes	°/°°			7,6				9,0	10,2		8,8	9,6
Kreis ohne Städte												

Suremus Harjumaal ühes linnadega näitas üldiselt langust, kõikudes 1923—34. a. vahemikul 13,0 (1934. a.) ja 16,7 (1929. gripi-aasta), andes keskmiselt 1925—29. a. 15,3; 1930—34. a. 13,7 ja 1925—34. a. 14,5 surmajuhtu iga 1000 elaniku kohta. Tallinnas kõikus suremus 11,9 (1934. a.) ja 15,5 (1926. a.) vahel, olles 1925—29. a. kohta 14,5, 1930—34. a. kohta 12,6 ja 1925—34. a. kohta 13,5. Maakonnas ilma linnadeta kõikus suremus 14,3 (1934. a.) ja 19,0 (1929. a.) vahel, olles keskmiselt 1925—29. a. 17,2; 1930—34. a. 15,3 ja 1925—34. a. 16,3⁰/₁₀₀.

Tabel 19.

Suremus Harjumaal 1923—34.

Mortalité en arrond. de Harju en 1923—34. — Sterblichkeit im Kreise Harju 1923—34.

		1923			1924			1925		
		M. H.	N. F.	Kokku Total	M. H.	N. F.	Kokku Total	M. H.	N. F.	Kokku Total
Harjumaa (linnadega)	abs.	1606	1339	2945	1701	1394	3095	1658	1446	3104
Arrondiss. avec villes	⁰ / ₁₀₀			13,3			13,9			13,8
Kreis mit Städten										
Tallinna linn	abs.	857	730	1587	990	739	1729	939	821	1760
Ville de Tallinn	⁰ / ₁₀₀			12,8			13,8			13,9
Stadt Tallinn										
Nõmme linn	abs.	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Ville de Nõmme	⁰ / ₁₀₀									
Stadt Nõmme										
Paldiski linn	abs.	11	7	18	15	13	28	4	8	12
Ville de Paldiski	⁰ / ₁₀₀			17,4			27,5			12,0
Stadt Paldiski										
Maakond linnadeta	abs.	738	602	1340	696	642	1338	715	617	1332
Arrondiss. sans villes	⁰ / ₁₀₀			14,9			14,9			14,8
Kreis ohne Städte										

		1926			1927			1928		
		M. H.	N. F.	Kokku Total	M. H.	N. F.	Kokku Total	M. H.	N. F.	Kokku Total
Harjuma (linnadega)	abs.	1883	1691	3574	2014	1731	3745	1761	1547	3308
Arrondiss. avec villes	0/00			15,8			16,4			14,4
Kreis mit Städten										
Tallinna linn	abs.	1039	932	1971	1039	852	1891	899	823	1722
Ville de Tallinn	0/00			15,5			14,7			13,2
Stadt Tallinn										
Nõmme linn	abs.	..	..	..	71	78	149	87	63	150
Ville de Nõmme	0/00						16,0			14,8
Stadt Nõmme										
Paldiski linn	abs.	12	10	22	15	10	25	4	11	15
Ville de Paldiski	0/00			22,3			25,0			15,8
Stadt Paldiski										
Maakond linnadeta	abs.	832	749	1581	889	791	1680	771	650	1421
Arrondiss. sans villes	0/00			17,6			18,8			15,9
Kreis ohne Städte										

		1929			1930			1931		
		M. H.	N. F.	Kokku Total	M. H.	N. F.	Kokku Total	M. H.	N. F.	Kokku Total
Harjuma (linnadega)	abs.	2027	1861	3888	1745	1553	3298	1832	1651	3483
Arrondiss. avec villes	0/00			16,7			14,1			14,7
Kreis mit Städten										
Tallinna linn	abs.	1019	954	1973	888	832	1720	907	901	1808
Ville de Tallinn	0/00			15,0			13,0			13,5
Stadt Tallinn										
Nõmme linn	abs.	94	104	198	106	73	179	82	80	162
Ville de Nõmme	0/00			18,1			15,2			12,8
Stadt Nõmme										
Paldiski linn	abs.	10	10	20	8	6	14	7	11	18
Ville de Paldiski	0/00			21,4			15,2			20,0
Stadt Paldiski										
Maakond linnadeta	abs.	904	793	1697	743	642	1385	836	659	1495
Arrondiss. sans villes	0/00			19,0			15,6			16,8
Kreis ohne Städte										

		1932				1933				1934			
		M. H.	N. F.	Kokku	Total	M. H.	N. F.	Kokku	Total	M. H.	N. F.	Kokku	Total
Harjumaa (linnadega)	abs.	1551	1566	3117		1697	1562	3259		1632	1510		3142
Arrondiss. avec villes	‰			13,1				13,6					13,0
Kreis mit Städten													
Tallinna linn	abs.	779	842	1621		872	839	1711		829	805		1634
Ville de Tallinn	‰			12,0				12,5					11,9
Stadt Tallinn													
Nõmme linn	abs.	99	89	188		103	90	193		125	101		226
Ville de Nõmme	‰			14,0				13,5					15,0
Stadt Nõmme													
Paldiski linn	abs.	8	6	14		8	3	11		9	5		14
Ville de Paldiski	‰			15,8				12,7					16,4
Stadt Paldiski													
Maakond linnadeta	abs.	665	629	1294		714	630	1344		669	599		1268
Arrondiss. sans villes	‰			14,6				15,2					14,3
Kreis ohne Städte													

Keskmine a. suremus Moy. Mittel

		1925—29	1930—34	1925—34
Harjumaa (linnadega)	‰	15,3	13,7	14,5
Arrondiss. avec villes				
Kreis mit Städten				
Tallinna linn	‰	14,5	12,6	13,5
Ville de Tallinn				
Stadt Tallinn				
Nõmme linn	‰		14,1	
Ville de Nõmme				
Stadt Nõmme				
Paldiski linn	‰	19,4	16,0	17,8
Ville de Paldiski				
Stadt Paldiski				
Maakond linnadeta	‰	17,2	15,3	16,3
Arrondiss. sans villes				
Kreis ohne Städte				

Tallinna ja maa-rahvastiku suremuse määra vahe on tingitud nende ebaühtlasest ealisest koostisest: linnades on suhteliselt rohkem vähema suremusega keskealisi ja maal vastupidi rohkem suurema suremusega imikuid ja rauke. Standardides ehk ühtlustades linna- ja maarahvastikku ealise koostise suhtes leiab nimelt H. Reiman (vt. kirj. E. Stat. nr. 181, 1936, 611), et keskmised suremuskoeffitsien-

1. Maakond linnadeta — Arrondiss. sans villes. 2. Tallinna linn — ville de Tallinn. 3. Nõmme linn — ville de Nõmme. 4. Paldiski linn — ville de Paldiski. 5. Harjumaalinnadega — Arrondissement.

	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	Keskmine aasta suremus 10 000 elaniku kohta <i>Mortalité moy. annuelle pour 10 000 habitants</i>		
													1925—29	1930—34	1925—34
Nakkus- ja parasiitaarsed haigused. <i>Maladies in- fectieuses et parasitai- res</i> (1—44) ¹⁾	1. 196	242	271	326	433	289	394	219	251	192	208	185	38,3	23,8	31,1
	2. 376	431	426	547	542	434	576	439	444	356	396	328	39,2	29,0	34,0
	3. . .	. .	. .	55	47	63	79	63	55	58	62	67	. .	45,3	. .
	4. 3	4	3	5	6	2	7	7	1	3	4	2	47,5	38,4	43,2
	5. 575	667	700	933	1028	788	1056	728	751	609	670	582	39,4	28,0	33,6
Eriti nimetatamata üldhai- gused. <i>Mal. gén. non ment. ci-dessus</i> (45—77)	1. 69	78	69	74	73	80	69	113	103	99	114	127	8,2	12,6	10,3
	2. 154	150	165	177	195	209	184	205	230	246	263	286	14,4	18,2	16,4
	3. . .	. .	. .	14	13	16	16	16	20	21	25	24	. .	15,8	. .
	4. 1	3	—	2	4	1	4	1	2	—	—	1	22,7	9,0	16,2
	5. 224	231	234	267	285	306	273	335	355	366	402	438	11,9	15,9	14,0
Sellest: vähk ja teised kasvaja. <i>Dont: can- cer et autres tumeurs</i> (45—55)	1. 50	47	44	60	62	60	. .	97	81	83	95	110	6,4	10,5	8,6
	2. 142	128	148	157	176	188	167	179	202	221	223	252	13,0	15,9	14,5
	3. . .	. .	. .	12	12	15	. .	16	20	19	22	20	. .	14,4	. .
	4. 1	3	—	2	4	1	. .	1	2	—	—	1	14,5	6,8	10,8
	5. 193	178	192	231	254	264	. .	293	305	323	340	383	10,5	13,8	13,2
Reumaat., toitum., sise- sekr. j. t. haig. <i>Malad. rheumatism. etc.</i> (56—69)	1. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	2. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	3. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	4. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	5. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Vere- ja vereloome- elund. haig. <i>Malad. du sang et d. org. hëmo- poët.</i> (70—74)	1. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	2. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	3. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	4. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	5. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Kroonil. mürgist. ja äkil. intoksik. <i>Empoi- sonnem. chron. et in- tox.</i> (75—77)	1. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	2. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	3. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	4. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
	5. . .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .	. .
Erkkonna ja meelte-elund. haigused. <i>Malad. du système nerveux et des organes des sens</i> (78—89)	1. 112	150	159	110	167	131	158	155	161	146	136	137	16,2	18,8	17,5
	2. 173	156	185	204	196	188	225	163	175	179	196	204	15,5	13,6	14,5
	3. . .	. .	. .	9	16	17	14	10	12	14	16	19	. .	10,5	. .
	4. 1	2	1	3	4	3	—	—	—	3	2	2	22,7	15,8	19,4
	5. 286	308	345	326	383	339	397	328	349	342	350	362	15,7	14,5	15,1
Vereringe-elund. haigu- sed. <i>Malad. de l'appa- reil circulatoire</i> (90—103)	1. 121	127	99	75	125	120	107	125	146	139	111	105	11,8	14,1	12,9
	2. 304	353	268	283	276	265	289	315	326	282	290	274	21,4	22,0	21,7
	3. . .	. .	. .	13	22	9	16	25	23	25	27	29	. .	19,2	. .
	4. 4	4	2	4	1	1	1	1	5	4	3	2	18,6	33,9	25,9
	5. 429	484	369	375	424	395	413	466	500	450	431	410	16,4	18,9	17,7
Hingamis-elundkonna hai- gused. <i>Malad. de l'app. respiratoire</i> (104—114)	1. 181	247	150	123	190	180	215	111	110	71	91	69	19,2	10,2	14,7
	2. 132	144	154	246	161	166	200	145	174	138	157	131	14,4	11,0	12,7
	3. . .	. .	. .	26	12	14	28	26	22	25	23	29	. .	18,6	. .
	4. 1	—	1	1	1	2	3	—	2	2	1	2	16,5	15,8	16,2
	5. 314	391	305	396	364	362	446	282	308	236	272	231	16,4	11,2	13,7
Seedimis-elundkonna hai- gused. <i>Malad. de l'app. digestif</i> (115—129)	1. 40	91	78	57	81	64	90	91	92	68	56	66	8,3	8,4	8,3
	2. 60	114	88	79	105	79	78	100	72	79	69	70	6,7	5,8	6,2
	3. . .	. .	. .	8	14	2	7	10	5	13	11	14	. .	7,9	. .
	4. —	1	—	—	1	—	1	2	1	1	—	—	4,1	9,0	6,5
	5. 100	206	166	144	201	145	176	203	170	161	136	150	7,3	6,9	7,1
Kuse- ja suguelundkonna haig. <i>Mal. de l'appar. urinaire et de l'appar. génital</i> (130—139)	1. 37	32	38	37	49	42	45	44	27	47	33	44	4,4	4,4	4,6
	2. 30	43	28	33	59	42	57	59	45	61	47	47	3,4	3,8	3,6
	3. . .	. .	. .	1	1	5	4	2	4	1	4	7	. .	2,7	. .
	4. 2	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	2,1	2,3	2,2
	5. 69	75	66	71	110	89	106	105	77	109	84	98	3,9	4,0	3,9
Raseduse, sünnituse ja lapsevoodi haigused. <i>Malad. de la grossesse, accouchem., état puer- péral</i> (140—150)	1. 4	6	4	7	5	6	5	4	7	6	5	5	0,6	0,6	0,6
	2. 8	6	9	6	1	6	5	3	13	9	4	6	0,4	0,5	0,5
	3. . .	. .	. .	—	3	—	2	2	1	1	—	1	—	0,7	. .
	4. —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	5. 12	12	13	13	9	12	12	9	21	16	9	12	0,5	0,6	0,5
Naha- ja rakuskoehaigu- sed. <i>Malad. de la peau et du tissu cellulaire</i> (151—153)	1. 2	—	1	—	2	4	6	4	5	—	1	—	0,3	0,2	0,3
	2. 1	2	10	11	11	6	8	9	7	4	2	8	0,7	0,4	0,6
	3. . .	. .	. .	—	—	3	—	1	—	—	—	1	. .	0,3	. .
	4. —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	. .	2,1	1,1
	5. 3	2	11	11	13	13	14	14	12	4	3	10	0,5	0,4	0,4
Luu ja liikumisorg. hai- gused. <i>Malad. des os et des org. de la locom.</i> (154—156).	1. 4	3	7	2	5	3	5	6	1	2	2	3	0,5	0,3	0,4
	2. 5	—	1	4	4	8	5	1	8	2	1	—	0,3	0,2	0,3
	3. . .	. .	. .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	. .	—	. .
	4. —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	5. 9	3	8	7	9	11	10	7	9	4	3	3	0,4	0,2	0,3
Kaasasündinud arenemis- häired. <i>Vices de con- form. congénitaux</i> (157)	1. —	2	1	—	—	1	—	2	—	1	—	1	0,0	0,1	0,1
	2. —	7	2	9	2	4	5	4	5	2	3	—	0,3	0,2	0,3
	3. . .	. .	. .	—	—	1	—	—	—	—	—	—	. .	—	. .
	4. —	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	. .	—	. .
	5. —	9	3	9	2	6	5	6	5	3	3	1	0,2	0,2	0,2
Imikute haigused. <i>Malad. du premier âge</i> (158—161)	1. —	34	20	18	17	28	20	21	23	16	12	16	2,3	2,0	2,1
	2. 1	39	51	40	34	51	39	45	30	29	21	32	3,3	2,3	2,8
	3. . .	. .	. .	3	7	5	2	2	3	6	6	6	. .	3,4	. .
	4. —	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2,1	1,1
	5. 1	73	71	61	58	84	61	68	57	51	39	54	2,9	3,2	2,6
Raukusnõtrus. <i>Sénilité</i> (162)	1. 226	226	222	218	274	236									

Tabel 20.

Tähtsamad surmapõhjused Harjumaal 1923—34.*

Causes des décès en arrond. de Harju en 1923—34. — Wichtigere Todesursachen in d. J. 1923—34.

1. Maakond linnadeta — Arrondiss. sans villes. 2. Tallinna linn — ville de Tallinn. 3. Nõmme linn — ville de Nõmme. 4. Paldiski linn — ville de Paldiski. 5. Harjumaalinnadega — Arrondissement.

	Keskmine aasta suremus 10 000 elaniku kohta															
	Mortalité moy. annuelle pour 10 000 habitants															
	1925—29	1930—34	1925—34	1925—34	1925—34	1925—34	1925—34	1925—34	1925—34	1925—34	1925—34	1925—34	1925—34	1925—34		
1.	196	242	271	326	433	289	394	219	251	192	208	185	38,3	23,8	31,1	34,0
2.	376	431	426	547	542	434	576	439	444	356	396	328	39,2	29,0	45,3	43,2
3.	..	..	..	55	47	63	79	63	55	58	62	67	..	..	..	..
4.	3	4	3	5	6	2	7	7	1	3	4	2	47,5	38,4	43,2	33,6
5.	575	667	700	933	1028	788	1056	728	751	609	670	582	39,4	28,0	33,6	10,3
1.	69	78	69	74	73	80	69	113	103	99	114	127	8,2	12,6	10,3	16,4
2.	154	150	165	177	195	209	184	205	230	246	263	286	14,4	18,2	15,8	..
3.	..	..	..	14	13	16	16	16	20	21	25	24	..	..	..	16,2
4.	1	3	—	2	4	1	4	1	2	—	—	1	22,7	9,0	14,0	8,6
5.	224	231	234	267	285	306	273	335	355	366	402	438	11,9	15,9	14,5	14,5
1.	50	47	44	60	62	60	..	97	81	83	95	110	6,4	10,5	15,9	14,5
2.	142	128	148	157	176	188	167	179	202	221	223	252	13,0	14,4	14,4	..
3.	..	..	..	12	12	15	..	16	20	19	22	20	..	..	..	10,8
4.	1	3	—	2	4	1	..	293	305	323	340	383	14,5	6,8	13,8	13,2
5.	193	178	192	231	254	264	..	12	19	11	17	15	1,7	1,2	0,9	..
1.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
2.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
3.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
4.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
5.	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
1.	112	150	159	110	167	131	158	155	161	146	136	137	16,2	18,8	17,5	14,5
2.	173	156	185	204	196	188	225	163	175	179	196	204	15,5	10,5	19,4	15,1
3.	..	..	..	9	16	17	14	10	12	14	16	19	..	..	..	12,9
4.	1	2	1	3	4	3	—	—	1	3	2	2	22,7	15,8	22,0	21,7
5.	286	308	345	326	383	339	397	328	349	342	350	362	15,7	14,5	14,1	12,9
1.	121	127	99	75	125	120	107	125	146	139	111	105	11,8	14,1	22,0	19,2
2.	304	353	268	283	276	265	289	315	326	282	290	274	21,4	18,6	16,2	13,7
3.	..	..	..	13	22	9	16	25	23	25	27	29	..	..	..	..
4.	4	4	2	4	1	1	1	1	5	4	3	2	18,6	33,9	25,9	17,7
5.	429	484	369	375	424	395	413	466	500	450	431	410	16,4	18,9	17,7	14,7
1.	181	247	150	123	190	180	215	111	110	71	91	69	19,2	10,2	12,7	12,7
2.	132	144	154	246	161	166	200	145	174	138	157	131	14,4	11,0	18,6	16,2
3.	..	..	..	26	12	14	28	26	22	25	23	29	..	..	..	..
4.	1	—	1	1	1	2	3	—	2	2	1	2	16,5	15,8	13,7	8,3
5.	314	391	305	396	364	362	446	282	308	236	272	231	16,4	11,2	5,8	6,2
1.	40	91	78	57	81	64	90	91	92	68	56	66	8,3	8,4	7,9	..
2.	60	114	88	79	105	79	78	100	72	79	69	70	6,7	4,1	9,0	6,5
3.	..	..	..	8	14	2	7	10	5	13	11	14	..	..	..	..
4.	..	1	—	—	1	—	1	2	1	1	—	—	4,1	6,9	7,1	4,6
5.	100	206	166	144	201	145	176	203	170	161	136	150	7,3	4,4	3,8	3,6
1.	37	32	38	37	49	42	45	44	27	47	33	44	4,7	3,4	2,7	..
2.	30	43	28	33	59	42	57	59	45	61	47	47	3,4	..	2,2	3,9
3.	..	..	..	1	1	5	4	2	4	1	4	7	..	..	0,6	0,6
4.	2	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	2,1	2,3	0,5	0,5
5.	69	75	66	71	110	89	106	105	77	109	84	98	3,9	4,0	0,7	..
1.	4	6	4	7	5	6	5	4	7	6	5	5	0,6	0,6	..	..
2.	8	6	9	6	1	6	5	3	13	9	4	6	0,4	0,5	..	..
3.	..	..	..	—	—	—	2	2	1	1	—	1	..	..	..	..
4.	..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	..	..	..	..
5.	12	12	13	13	9	12	12	9	21	16	9	12	0,5	0,6	0,5	0,5
1.	2	—	1	—	2	4	6	4	5	—	1	—	0,3	0,2	0,3	0,3
2.	1	2	10	11	11	6	8	9	7	4	2	8	0,7	0,4	0,6	0,6
3.	..	..	..	—	—	3	—	1	—	—	—	1	..	0,3	..	1,1
4.	..	—	..	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2,1	0,4	0,4
5.	3	2	11	11	13	13	14	14	12	4	3	10	0,5	0,3	0,4	0,4
1.	4	3	7	2	5	3	5	6	1	2	2	3	0,5	0,3	0,3	0,3
2.	5	—	1	4	4	8	5	1	8	2	1	—	0,3	0,2	0,2	0,3
3.	..	..	..	1	—	—	—	—	—	—	—	—	..	..	..	..
4.	..	—	..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	..	..	..	..
5.	9	3	8	7	9	11	10	7	9	4	3	3	0,4	0,2	0,3	0,3
1.	—	2	1	—	—	1	—	2	—	1	—	1	0,0	0,1	0,1	0,1
2.	—	7	2	9	2	4	5	4	5	2	3	—	0,3	0,2	0,3	0,3
3.	..	..	..	—	—	1	—	—	—	—	—	—	..	..	..	..
4.	..	—	..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	..	..	..	..
5.	..	..	..	9	3	6	5	6	5	3	3	1	0,2	0,2	0,2	0,2
1.	—	34	20	18	17	28	20	21	23	16	12	16	2,3	2,0	2,1	2,1
2.	1	39	51	40	34	51	39	45	30	29	21	32	3,3	2,3	2,8	2,8
3.	..	..	..	3	7	5	2	2	3	6	6	6	..	3,4	..	..
4.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2,1	1,1	1,1
5.	1	73	71	61	58	84	61	68	57	51	39	54	2,9	2,3	2,6	2,6
1.	226	226	222	218	274	236	318	259	303	270	266	283	28,1	31,2	29,6	5,8
2.	48	54	62	79	74	74	77	63	76	75	90	97	5,7	5,9	3,0	..
3.	..	..	..	3	—	4	3	2	2	6	5	5	..	..	..	..
4.	2	5	1	—	3	4	1	2	3	—	—	—	18,6	11,3	15,1	15,1

did 1930—34. a. linnades olid 15,4 ja maal 15,5⁰/₀₀. Ilma standardimata tavalisel käsitusviisil saavutatud vastavad suremuskoeffitsiendid olid aga 13,7 ja 15,5⁰/₀₀. Seega, ütleb H. Reimann, võrdub Eestis lin-
narahva suremus üldiselt maarahva suremusega, kuigi leidub tähele-
panu pälvivaid erinevusi üksikuis eärühmades. — Huvitavad olek-
sid üksikasjalisemad uurimused selle kohta.

Tabelist selgub, et tähtsamaiks surmapõhjusiks osutuvad nak-
kus- ja parasitaarsed haigused: 1925—34. a. vahemikul suri neisse
maakonnas linnadeta 31,1, Tallinnas 34,0 ja maakonnas ühes linnadega
33,6 iga 10 000 elaniku kohta. 1930—34. a. vahemikul on siiski mär-
gata mainitud surmapõhjuste osatähtsuse langust võrreldes 1925—29.
a. vahemikuga: kogu maakonnas oli 1925—29. a. keskmiselt 39,4 ja
1930—34. a. 28,0.

Teistest surmapõhjustest olid tähtsamad: vereringeelundkonna
haigused 1925—34. a. keskm. Tallinnas 21,7, maakonnas 12,9; erk-
konna ja meelte-elundite haigused Tallinnas 14,5, maakonnas 17,5;
hingamis-elundkonna haigused Tallinnas 12,7, maakonnas 14,7; vähk
ja teised pahaloomused kasvavad Tallinnas 14,5, maakonnas 8,6; rau-
kusnõrtrust on registreeritud maal 29,6, Tallinnas aga ainult 5,8. Sää-
rane suur suremus raudkusnõrtrusesse maal on seletatav erineva surma
registreerimisega maal. Maal nimelt ei nõua seadus arstlikku sur-
matunnistust, ja et maal on ka arste vähe, siis surmapõhjuste määra-
takse surnu omaste seletuste ja perekonnaseisuametniku äranägemise
järgi. Sellepärast arvatakse sellesse rühma palju vanemas eas surnud
isikuid, olgugi et tegelik surmapõhjus oli mingi muu haigus. Hinga-
miselundkonna haigused surmapõhjusena näitavad langust: 1930—34.
a. oli see maal 10,2 ja Tallinnas 11,0⁰/₀₀₀, 1925—29. a. maal 19,2 ja Tal-
linnas 14,4⁰/₀₀₀. Tuberkuloos surmapõhjusena andis 1933. ja 1934. a.
Tallinnas 22 ja 18,5, Nõmmel 28 ja 34,5, üldse linnades 20 ja 20 iga
10 000 elaniku kohta. Nõmme suurt suremust tuberkuloosisse tuleb
dr. K. Rumma järgi seletada sellega, et mujalt tuberkuloosihageid
siirdub suurel arvul ravima Nõmmele, seega saades nõmmelasteks.
Vähk ja teised pahaloomused kasvavad andsid suremuse 10 000 el.
kohta 1933. ja 1934. a. Tallinnas 14 ja 16,3, Harjumaal linnadeta
7,0 ja 8,2.

N a k k u s h a i g u s i

on Harjumaal registreeritud (vt. vastavat tab.) järgmiselt: kõhu-
soetõve 1930—34. a. keskmised arvud 10 000 elaniku kohta — maal
1,4 ja Tallinnas 5,3 on küll väiksemad kui eelmise 1925—29. a. kesk-
mised 4,4 ja 15,1, aga üksikute aastate absoluutarvud näitavad siiski
õige suuri kõikumisi: 1930—34. a. oli Tallinnas registreeritud 53—102
juhtu, 1935. a. aga 269, piima kaudu levinud kõhusoetaudi puhul. Ka
paratüüfust on Tallinnas tunduval arvul registreeritud: 1925—29. a.
keskmiselt aastas 7,9; 1930—34. a. 3,5⁰/₀₀₀. Nende haiguste tõhusa-

maks tõrjeks tuleb palju rohkem tähelepanu pöörata asulate ja talude üldtervendamisele ja pisikute- ehk batsillikandjaile, nende kaudu toiduainete, piima ja vee reostamist ja nakatamist ära hoides. Täide kaudu levivat tähnulist soetõbe oli vaid 1925. a. 5 juhtu registreeritud — 2 Tallinnas ja 3 maal. Taastuvat soetõbe, mis ka täide kaudu levib, pole 1923. a. saadik ühtegi juhtu olnud. Rõugeid on olnud vaid mõned üksikud juhud: 1923. a. 2; 1925. a. 1; 1926. a. 3 ja 1927. a. 3 juhtu. Leetrid näitavad perioodilist ilmumist, — 3 kuni 4 aasta tagant haigustub mitusada last. Sarlaki keskmised arvud olid ka õige kõrged: 1925—29. a. Harjumaal ühes linnadega 35,3 ja 1930—34. a. 10,2⁰/₁₀₀₀. Difteeria keskmised on ka tunduvad, nimelt 1925—29. a. Harjumaal ühes linnadega 6,2 ja 1930—34. a. 8,6. Pidalitõbi (leepira) ei taha kaduda, esinedes 1926—35. a. 8—2 juhtu (1931. a. 0) aastas; silmamarjade (trahhoom) arvud kõiguvad 97 ja 9 vahel aastas.

Suguhaiiguste

arv registreerimise andmeil väheneb teatavate kõikumistega aasta-aastalt. Nii registreeriti luest ehk süüfilist I ja II 10 000 elaniku kohta: Tallinnas 1928. a. — 16,9; 1929. a. — 15,7; 1930. a. — 23,9; 1931. a. — 14,9; 1932. a. — 6,6; 1928—32. a. 15,6 juhtu. Eesti linnades üldse 1928. a. — 13,8; 1929. a. — 14,6; 1930. a. — 19,4; 1931. a. — 11,4; 1932. a. — 4,6 juhtu.

Nagu sellest näha, esines Tallinnas luest rohkem kui keskmiselt linnades üldse; Tartus oli sellevastu luese sagedus umbes linnade keskmisele vastav. Maades kõikus luese esinemissagedus 1,7—3,4 vahel 10 000 elaniku kohta, olles seega, võrreldes linnade keskmisega, võrdlemisi madal. Lues III ja latentsete juhtude arv oli Tallinnas tublisti suurem kui mujal, nimelt 1928—32. a. keskmiselt 9,9 10 000 elaniku kohta; linnades üldse kõikus see arv 3,5 ja 7,5 vahel ning Tartus isegi 0,6 ja 3,9 vahel samadel aastatel.

Äge gonorröa esines 10 000 elaniku kohta järgmisel määral: Tallinnas 1928. a. — 118,4; 1929. a. — 115,1; 1930. a. — 104,7; 1931. a. — 89,6 ja 1932. a. — 96,2 juhtu. Eesti linnades üldse 1928. a. — 74,6; 1929. a. — 74,7; 1930. a. — 67,2; 1931. a. — 58,0 ja 1932. a. — 59,4 juhtu. Sellest nähtub, et ka gonorröat esines Tallinnas sagedamini kui linnades keskmiselt üldse. Maades registreeriti gonorröa juhte ainult 9,2—10,8 samal ajavahemikul. Kroonilist gonorröat esines 1928—32. a. 10 000 elaniku kohta Tallinnas 1,6 (1932.) — 5,7 (1928.) juhtu, linnades üldse 1,9 (1932. a.) — 5,4 (1928. a.).

Tabel 21.

Harjumaal registreeritud nakkushaigused 1923—35.

Maladies infectieuses enregistrées. — Infektionskrankheiten 1923-35.

1. Maakond linnadeta — *Arrondiss. sans villes.* 2. Tallinna linn — *ville de Tallinn.* 3. Nõmme linn — *ville de Nõmme.* 4. Paldiski linn — *ville de Paldiski.* 5. Harjumaa linnadega — *Arrondissement.*

		1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	Keskm. a. 10 000 elan. kohta <i>Moy. ann. pour 10 000 habit.</i>		
															1925—29	1930—34	1925—34
Kõhusoetõbi	1.	24	50	77	37	44	19	19	13	4	12	17	17	35	4,4	1,4	2,9
<i>Typhus abdominalis</i>	2.	200	211	173	180	286	154	77	56	79	102	53	68	269	15,1	5,3	10,1
	3.	—	..	..	..	10	8	4	4	2	5	3	10	21		3,4	
	4.	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	7	—	—			
	5.	225	261	250	217	341	181	100	73	85	119	80	95	325	9,5	3,6	6,6
Paratüüfus	1.	3	9	20	3	4	5	11	4	9	5	16	6	25	1,0	0,9	0,9
<i>Paratyphus</i>	2.	37	105	129	66	64	193	54	46	74	33	59	27	46	7,9	3,5	5,6
	3.	..	..	..	..	1	5	1	4	3	1	4	5	7		2,5	
	4.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2,1	—	1,1
	5.	40	114	149	69	70	203	66	54	86	39	79	38	78	4,9	2,5	3,7
Tähniline soetõbi ²⁾																	
<i>Typhus exanthematicus</i>																	
Taastuv soetõbi ³⁾																	
<i>Febris recurrens</i>																	
Rõuged ⁴⁾																	
<i>Variola</i>																	
Leetrid	1.	24	5	7	304	10	3	333	394	16	—	—	120	142	14,7	11,9	13,3
<i>Morbilli</i>	2.	72	30	5	1864	35	30	966	539	21	3	3	1528	187	45,0	31,0	37,8
	3.	..	..	..	..	—	1	255	164	1	—	—	158	223		48,0	
	4.	—	—	—	19	—	—	—	57	—	—	—	—	14			
	5.	96	35	12	2187	45	34	1554	1154	38	3	3	1806	566	33,6	25,2	29,3
Sarlakid	1.	31	23	16	257	484	116	71	32	11	15	54	72	92	21,1	4,1	12,7
<i>Scarlatina</i>	2.	332	192	109	1091	747	389	468	133	132	175	232	219	396	43,5	13,2	28,0
	3.	..	..	..	..	93	68	88	20	42	12	24	42	92		20,8	
	4.	—	1	2	8	20	—	2	—	—	1	—	—	1			
	5.	363	216	127	1356	1344	573	629	185	185	203	310	333	581	35,3	10,2	22,5
Difteeria	1.	17	19	36	31	25	23	24	31	26	39	11	12	25	3,1	2,7	2,9
<i>Diphtheria</i>	2.	77	100	144	85	85	54	168	334	193	150	53	116	108	8,3	12,7	10,5
	3.	..	..	..	..	6	11	16	26	12	3	6	9	8		8,3	
	4.	—	—	—	1	—	1	1	—	—	—	—	2	—			
	5.	94	119	180	117	116	89	209	391	231	192	70	139	141	6,2	8,6	7,4
Kõhutõbi	1.	6	5	4	—	3	—	11	—	—	—	—	—	—	0,4	—	0,2
<i>Dysentaria</i>	2.	1	2	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	0,0	—	0,0
	3.	..	..	..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	4.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	5.	7	7	7	—	3	—	11	—	—	—	—	—	—	0,2	—	0,1
Pidalitõbi	1.	2	1	3	1	2	5	4	1	—	—	1	1	1	0,3	0,1	0,2
<i>Lepra</i>	2.	33	4	7	5	3	3	1	6	—	3	3	2	1	0,3	0,2	0,2
	3.	..	..	..	..	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	4.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	5.	35	5	10	6	5	8	5	7	—	3	4	3	2	0,3	0,1	0,2
Unitõbi ⁵⁾																	
<i>Encephalitis lethargica</i>																	
Epideemil. ajukelmepõletik. Mening. cerebrosp. epidem.	1.	1	—	1	—	1	1	—	—	—	—	1	—	1	0,1	0,0	0,0
	2.	2	1	—	—	2	—	2	2	2	6	1	1	—	0,1	0,2	0,1
	3.	..	..	..	—	—	—	—	—	1	2	—	—	1		0,4	
	4.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	5.	3	1	1	—	3	1	2	2	3	8	2	1	2	0,1	0,1	0,1
Silmamarjad	1.	9	29	28	16	15	14	26	16	22	20	8	7	4	2,2	1,6	1,9
<i>Trachoma</i>	2.	44	51	68	39	29	21	22	10	65	25	30	6	4	2,8	2,0	2,4
	3.	..	..	..	..	—	1	1	1	1	1	2	—	1		0,7	
	4.	—	—	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—			
	5.	53	80	97	55	44	36	49	28	88	47	40	13	9	2,5	1,8	2,1
Kokku Total		883	833	829	4010	1975	1125	2625	1894	716	615	588	2429	1704	92,4	52,4	72,0

Märkused: 1) Alates 1926. a. ei registreerita enam läkakõha ja lapsevoodipalavikku; sellep. on need nakkushaigused ka käesolevast tabelist välja jäetud. 2) 1925. a. maal 3, Tallinnas 2 juhtu. 3) Ei olnud. 4) Maal oli 1923. a. 2, 1925. a. 1, 1926. a. 3 ja 1927. a. 3 juhtu. 5) Tallinnas 1932. a. 1, 1934. a. Nõmmes 1 juht.

Loomatervishoid.

Hygiène vétérinaire. — Veterinärhygiene.

Harjumaal on kaheksa ametlikku loomaarsti, kelle asukohtadeks on:

1. Tallinna linnaümbruse jsk. 1.-arst, ühtlasi maa loomaarst, asukohaga Tallinnas.
2. Nõmme ümbruse jsk. 1.-arst asukohaga Nõmmel.
3. Raasiku jsk. 1.-arst asukohaga Raasiku, Kambi as.
4. Rapla „ „ „ Rapla alevis.
5. Keila „ „ „ Keila alevis.
6. Juuru „ „ „ Juuru Kadakal.
7. Kose „ „ „ Kose Ristil.
8. Kuusalu „ „ „ Kuusalus.

Jaoskonna-loomaarsti ülesandeks on loomataudide tõrje, veterinaar-sanitaarne kontroll ja abiandmine erandjuhtudel, maavalitsuse poolt ettenähtud töönormide kohaselt, sest loomaarstid on Harjumaal lepinguvahekorras maavalitsusega. Harjumaa loomaarstliku abiandmise korraldus on parim meil, sest loomaarstlikku abi saab abitarvitaja odavalt, mistõttu ta ka väga suurt kasutamist leiab. Loomaarsid on soetanud endile mootorsõidukid, sest et nad muidu ei suudaks rahuldada abitarvitajaid.

Peale eespooltähendatud jaoskonna loomaarstide on Harjumaa maavalitsus ametisse palganud kolm loomavelskerit, kes töötavad vastavate jsk.-loomaarstide järelevalvel, asukohaga Ristil Kloostri vallas, Hageris ja Kolgas. Viimasel aastal on üks vabapraktiseerija loomaarst ka Nissi asunud.

Tulundusloomade arv Harjumaal 1930—1934. a.

Effectif du bétail en l'arr. de Harju. — Zahl der Haustiere im Kreise Harju.

	1930	1931	1932	1933	1934
Hobused. <i>Chevaux, Pferde</i> . . .	68 200	71 790	74 420	7 281	71 110
Veised. <i>Espèce bovine, Rinder</i> . .	43 640	44 080	45 180	43 820	40 750
Lambad. <i>Espèce ovine, Schafe</i> . .	48 580	46 050	50 840	52 070	50 530
Sead. <i>Espèce porcine, Schweine</i> . .	28 940	32 480	31 150	27 170	26 910
Sulgloomad. <i>Volailles, Federvieh</i> .	116 420	121 300	129 170	131 330	124 780
Mesilaspered. <i>Ruches d'abeilles, Bienenstöcke</i>	4 870	5 280	5 610	5 610	6 110

Tabelist on näha, et Harjumaal oli 1934. a. 304 080 tulunduslooma ja 6 110 mesilasperet; samal aastal oli Harjumaal ainult 6 jsk.-loomarsti, kelle poolt anti abi: hobustele 3 073 korral, veistele 2 777 korral, lammastele 125 korral ja sigadele 2 591 korral, kokku 8 566 korral.

Välja sõita tuli Harjumaal loomaarstidel 3 530 korral, kusjuures sõideti ära kogusummas 87 883 km, mis tegi välja ühe l.-arsti kohta aastas keskmiselt 588 väljasõitu 14 647 km pikkuses.

Taudi juhtudest registreeriti 1934. ja 1935. a. järgmisi:

Maladies infectieuses du bétail. — Infektionskrankheiten der Tiere.

	1934	1935
Põrnataud (<i>anthrax</i>)	11	17 juhtu
Marutaud (<i>lyssa</i>)	1	— „
Sigade punataud (<i>erysipelas suis</i>)	883	868 „
Nõlg (<i>adenitis equor.</i>)	377	28 „
Kärnataud (<i>scabies</i>)	4	— „
Veiste pahaloom. peataud (<i>coryza gangr. bov.</i>)	32	22 „
Kangestus (<i>tetanus</i>)	14	16 „
Pügaja sammaspool (<i>herpes tonsurans</i>)	1	5 „
Hobuste vereplekihaigus (<i>morbis macul.</i>)	10	3 „
Veiste punahaigus (<i>piroplasmosis bov.</i>)	314	335 „
Nakkuv nurisünnitus (<i>brucellosis</i>)	90	152 „
Lahtine tiisikus (<i>tuberc. ouverte</i>)	88	137 „
Põrsaste maksapõletik (<i>hepat. enzootic. porc.</i>)	99	taudina ei registreerita

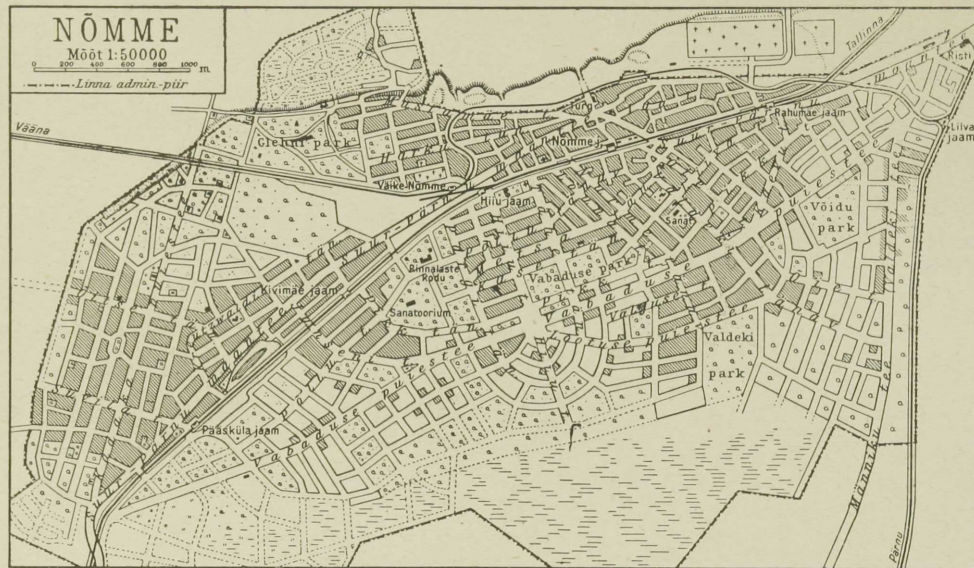
Siit on näha, et Harjumaal 1934. a. suurearvuliselt esines sigade punataudi ja hobustel nõlg.

Sigade punataudi on meil alati esinenud hulgaliselt, nüüd aga registreeritakse ja ravitakse teda suurel arvul, sest punataudi vastu võitlemise määrus annab soodsa võimaluse ravimiseks — tasuta ravim (seerum) ja sõit riigi arvel.

Nõlg hobustel esines samuti suurearvuliselt; tema tõrjeks kasutasid loomaarstid serovaktsinatsiooni, millega palju haigustumisi ära hoiti.

Veiste nakkuva nurisünnituse kohta, mida esineb rajoonide viisi, on loota, et vast maksmapandud määrused selle taudi levimisele piiri panevad. Tiisikuse suhtes on Harjumaal 1934. a. jooksul tuberkulini-seeritud ja kliiniliselt järele vaadatud 2 655 veist; selle tagajärjel selgus, et positiivselt reageerisid 1 242 veist ja kahtlaselt 166 veist.

Lahtise tiisikuse tagajärjel hukati sundtapmise korras 1935. a. 137 veist. Siit on näha, et tiisikus on õige suuresti levinud (peaaegu 50% järelevaadatuist reageerib positiivselt). Peab tähendama, et tiisikus on levinud peamiselt suurkarjades, sageli reageerib neis lüpsikari 80—100%.

Nõmme linn.

Ville de Nõmme. — Stadt Nõmme.

Nõmme linn on neid noorlinnasid, mille areng on toimunud võrdlemisi kiirelt ning jõudsasti. 1873. a. anti esimene krunt suvila püstitamiseks. 1900. a. oli Nõmme kasvanud juba suvitusalevikuks umbes 300 elumajaga, 700—800 alalise elanikuga ja suvekuudel 1 000 suvitajaga. 18. III 1914. a. sai Nõmme suvituskoha õigused, 1917. a. alevi õigused. Vabariigi Valitsuse otsusel 25. XI. 1925. a. tunnustati Nõmme avalikuks suvituskohaks ja võeti tervishoiu kaitse alla (RT. nr. 7, lk. 62, 1926. a.); 12. XI. 1926. a. nimetati Nõmme alev linnaks (RT. nr. 82, lk. 926, 1926. a.).

Nõmme linn asetseb Tallinnast edelapool ja teda piiravad põhja ja ida poolt Tallinna linnale kuuluv maa, loodest ja lõunast Harku, Saue ning Saku valla maad. Tallinna linn on Nõmmega kokku kasvamas, kahe linna vahet tähistavad ainult Tallinna linna vähem-asustatud osad.

Liiklemine on Nõmmel soodus, sest Nõmmet ühendab Tallinnaga laiarööpmeline raudtee, millel kuni Pääskülani liigub päevas kuni 57 paari ronge, peamiselt elektrirongid. Rongid peatuvad Nõmme linna piirides 5 kohas (Rahumäe, Nõmme, Hiiu, Kivimäe ja Pääsküla). Kaugus Balti jaamast Rahumäeni 6,9 km; Pääskülani 11,2 km; sõiduaeg Rahumäeni 13 min., Pääskülani 22 minutit. Nõmme ja Tallinna vahelisel liiklemisel etendavad vähemtähtsat osa Tallinn-Väike — Vääna ja Tallinna-Viljandi-Pärnu kitsarööpmeline raudtee, mis läbivad Nõmme põhjapoolset ja lõunapoolset osa. Nõmme piirides on kaks jaama: Liiva (3 km Tallinnast) ja Nõmme Väike (7 km); kitsarööpmelisel liigub kuni 4 rongi päevas. Peale selle on Nõmmel omnibuseühendus mööda Pärnu maanteed ja Vabaduse puisteed Tallinnaga, milline ühendus toimub alates Vene turult iga poole tunni järele. See hõlpus ühendus võimaldab Tallinnas ametis olevail isikuil alatiselt elada Nõmmel, samuti käivad Nõmmelt õpilased Tallinna koolides. Seega on sidemed Tallinna ja Nõmme vahel märksa suuremad kui tavaliselt kahe linna vahel ja Nõmme administratiivne lahusolek Tallinnast ei tundu küllaldaselt põhjendatuna. Tähtsa liiklemistee moodustab veel Suur-Pärnu maantee, mis sama nime all läbib kogu Nõmme linna.

Looduslikult on Nõmmel mitmed head omadused, mille tõttu ta on kujunenud suvituslinnaks. Maapind on 50—60 m üle merepinna, põhjakaare tuulte vastu kaitseb teda Mustamäe nime all tuntud ürgmere-kallas ja laialdane männimets, mis katab kogu Nõmme liivast maa-ala. Osa esialgsest männimetsast on maha raiutud ja selle asemele istutatud lehtpuid ja põõsaid. Ehitised asetsevad avarail kruntidel metsa all.

Nõmme linna üldpindala on 1 589 ha, sellest ehitiste ja tänavate all 1 217,3 ha, parkide all 81,5 ja raba all 290 ha.

209 tänavat üldpikkus on 127,38 km, nendest sillutatud tänavaid 22 km, kruusateid 5,79 km, kindla kattega sillutatud (makadam) jne. teid 15 km, muid teid 85,69 km. Vabaduse puistee on tsement- ja asfaltbetoontee. Tänavate laius 4,5—25 m, kõnniteedel 1,1—2,5 m. Tänavaid valgustatakse elektriga, nimelt 15. augustist kuni 1. maini. Puisteede pikkus on 15 km; nende äärde on istutatud pappeid.

Elumajade arv Nõmmel on jõudsasti kasvanud; nii oli seal 1910. a. 400, 1913. a. 460, 1919. a. 500, 1922. a. 773 maja. Elumajade arvu kasv jätkus pidevalt ka kahe rahvaloenduse-aasta vahemikus ja 1. III 1934. a. oli seal juba 2 466 elumaja 4 576 korteri ja 14 699 toaga, peale selle 127 elanikkudeta maja (neist 67 suvimaja) 157 korteriga.

Kui võrrelda elumajadesse puutuvaid andmeid 1922. ja 1934. a-st, siis võib siin mitmes suhtes muutusi paremuse poole täheldada. Elumajade ehitusmaterjalina esineb peamiselt puu 1922. a. 96,0% ja 1934. a. 96,1%, tulekindlate majade protsent tõusis 2,2-lt 2,3-le, segaehitiste protsent langes 1,8-lt 1,6-le. Katusematerjaliks oli papp 84,7% (1922. a.) ja 54,2%-l (1934. a.), plekk 1,4 ja 27,7%-l, puu 9,7 ja 10,3%-l, kivi 2,0 ja 5,6%-l, segamaterjal 1,4 ja 1,8%-l, õled 0,7%-l (1922. a.), muu ja teadmata materjal 0,1 ja 0,4%-il. Vastava summaääruse alusel (RT. nr. 11, 1926. a.) ei ole lubatud katuseid katta õlgedega, rooga ega pilbastega. Majakordade järgi oli 1922. a. 667 (87,6%) ühe-, 95 (12,3%) kahe- ja 1 (0,1%) kolmekordne; 1934. a. 2 044 (82,0%) ühekordset (neist 911 ehk 37,0% 1½-kordset), 417 (16,9%) kahekordset (neist 25 ehk 1,0% 2½ kordset), 4 (0,1%) kolmekordset (neist 1 3½-kordne) ja 1 4½-kordne elumaja. Seega näitab ühekordsete majade arv langust.

Korteriolud on tunduvalt paranenud 1922. a. saadik. 1922. a. tuli iga maja kohta 6,7 ja iga korteri kohta 3,9 elanikku; 1934. a. aga tuli iga maja kohta 6,1, korteri kohta 3,2 ja toa kohta 1,0 elanikku. Ühe-toaliste korterite arv on langenud nii arvuliselt (kuigi samal ajal korterite arv tõusis ligi 350% võrreldes 1922. a. arvuga) kui ka suhteliselt. Tubade arvu järgi oli 1922. a. 1-toalisi 586 (44,7%), 2-toalisi 336 (25,7%), 3-toalisi 249 (19,0%), 4-toalisi 88 (6,7%), 5-toalisi 33 (2,5%) ja 6-e ning enamatoalisi korterit 18 (1,4%); 1934. a. olid vastavad arvud: 415 (9,1%), 1 091 (23,9%), 1 222 (26,7%), 1 199 (26,2%), 429 (9,4%) ja 214 (4,7%). Nii siis näitab ühe-toaliste korterite arv langust, 2-toaliste ja suuremate arv tunduvalt tõusu.

Ka korterite mõnused on paranenud; nii oli 1934. a. 222-1 (4,9%) kortereist veeklosetid, mida 1922. a. ühelgi korteril polnud; omaette kuiv klosett oli olemas 1922. a. 396-1 (30,2%) ja 1934. a. 2 110-1 (46,2%) korteril; 1922. a. oli 799-1 (61,0%) korteril petrooli- ja 508-1 (39,0%) elektrivalgustus, 1933. a. oli petrooliga valgustatud 1 316 (28,8%) ja elektriga 3 239 (70,9%) korterit. 1934. a. oli 69 (1,5%) korterit keskküttega ja 257 (5,6%) omasid vanni.

Kehtiv „Nõmme linna ehitussundmäärus“ (RT. nr. 71, lk. 900, 1929. a.) on vähe üksikasjalikum ja täielikum, kuid korteritervishoulisi nõudeid leidub siin äärmiselt vähe (nagu muudegi asulate ehitusmäärustes); § 6 lõige a järgi peab elutubade ja köökide kõrgus olema vähemalt 2,65 m, mansardkordadel vähemalt 2,40 m, sama § lõige j järgi peab igal korteril olema väljakäigukoht, kuid väiksemate korterite jaoks (põrandapind alla 60 m²) võib olla üks väljakäigukoht kahe korteri peale; nõutakse veel, et mustuseaugud olgu kindlalt kividest või betoonist ehitatud ja maja alusmüürist isoleeritud ning eraldi ventilatsioonitoruga. Elumajast lahus ei tohi väljakäigukohti ehitada. § 12 nõuab, et esimeses ehitusrajoonis ei tohi korteri põhipind olla alla 36 m².

Elanikkude arv on Nõmmel jõudsasti kasvanud: nii oli siin 1908. ja 1913. a. vahel 800—1500, 1919. a. umbes 4 000 elanikku; esimese rahvaloenduse ajaks, 28. XII. 1922. a., oli faktiline elanikkude arv tõusnud 5 150-le; seega seisis Nõmme 8-dal kohal teiste asulate seas. Kahe rahvaloenduse vaheajal kolmekordistus elanikkude arv Nõmmel ja 1. III 1934. a. loeti seal juba 15 105 ja 1936. a. umb 16 000 elanikku, nii et praegu ainult Tallinn, Tartu, Narva ja Pärnu omavad suuremat elanikkude arvu kui Nõmme.

Selle ülikiire arengu peamiseks teguriks on olnud Tallinnas valitsenud korterikitsikus ja hõlpsa liiklemise mõttes soodus asukoht. Paljud Tallinna elanikud ehitasid endile Nõmmele majad ja asusid sinna elama, säilitades oma teenistuskohad Tallinnas.

Elanikud jagunesid 1934. a. soo järgi: 6 760 (44,8%) meest ja 8 345 (55,2%) naist. Rahvuse järgi oli eestlasi 12 734 (84,3%), vene-lasi 1 022 (6,8%), sakslasi 869 (5,7%), rootslasi 91 (0,6%), lätlasi 69 (0,5%), juute 75 (0,5%), poolakaid 82 (0,5%) ja muid ning teadmata rahvusest 163 (1,1%) isikut. Uskude järgi oli luteriusulisi 12 263 (81,2%), ap.-õigeusulisi 2 015 (13,3%), baptiste 180 (1,2%), evange-liste 87 (0,6%), rooma-katoliku usulisi 106 (0,7%), advendiste 69 (0,5%), juudiusulisi 73 (0,5%), usuta 95 (0,6%), muu-usulisi 21 (0,1%) ja teadmata usuga 196 (1,3%). Vigasustega isikuid oli 14 pimedat, 2 tumma, 6 kurttumma, 8 isikul puudus üks käsi, 6-1 üks jalg.

Ühetoalistes korterites elas 891 elanikku (5,9%), 2-toal. 3 056 (22,3%), 3-toal. 3 777 (25%), 4-toal. 4 270 (28,3%), 5-toal. 1 766 (11,7%) ja 6- ning enamatoalises kortereis 1 018 (6,8%) elanikku.

Ametnikkude protsent oli Nõmmel tunduvalt suurem kui teistes Eesti linnades ja nimelt 28,3%, (kõik linnad 16,1%); et ametnikkude arv on Nõmme linnas eneses võrdlemisi väike, siis aitab see arv kinditada eelpooltoodud väidet, et paljud Tallinna ametnikud elavad väljaspool tööaega Nõmmel.

Peale alaliste elanikkude on suvekuudel registreeritud suvitajaid üle 1 000.

Tööstustest asuvad Nõmmel peale o.-ü. „Silikat'i“, lauavabrik A. Oit ja M. Mäe 20 töölisega ja kudumistööstused — keskmiselt 5—10 töölisega — Ummer ja Šimanski. Töökojad on ajakohaselt ehitatud ja vastavad tervishoiuäärustele. Rajatavate tööstuste jaoks on ette nähtud eri linnaosa linna edelapoolle, mille põhjapiiriks on Rännaku puistee ja loodepiiriks laiarööpmeline raudtee.

Toiduainetega kauplemine toimub üle linna laialiolevate toiduainete-kaupluste kaudu ja turul. Toiduainete liikveleaskmine on reguleeritud rea sundmäärustega, mis on täielikumad ja mitmeti nõudlikumad mitme muu Eesti linna sellekohaseist sundmäärusist. Neis määrusis leidub peale tavaliste nõuete ruumide suuruse, seisukorra ja puhtusepidamise kohta ka rida nõudeid toiduainete kvaliteedi kohta ja — mis eriti tähtis — toiduainetega tegelevate isikute tervisliku seisukorra kohta. Lihamüüjad peavad käima arstlikul järelevaatusel kord kuus (RT. nr. 99, lk. 1115, 1928. a.), toiduainete-, piimakauplustes ja piimatalitustes tegelevaid müüjaid peab arstlikult järele vaatama iga 4 kuu tagant (RT. nr. 99, lk. 1114, 1928. a. ja RT. nr. 63, lk. 915, 1931. a.), aga leivaküpsetamis-, pagari-, kondiitri-, kompveki- ning šokolaadi-käsitööstusettevõtetes tegelevad isikud iga 2 kuu tagant (RT. nr. 11, lk. 91, 1926. a.). Toiduainetega tegelejad ei tohi põdeda naha-, sugu- ega nakkushaigusi. Restoranides ja juuksetööstustes tegelevad isikud käivad iga kuu arstliku järelevaatuse all. Restorane on 5, võõrastemaju 2 ja klubisid 1.

Teatrimaja aset täidab eraisiku majas asuv saal ühes näitelavaga „Rahvateatri“ nime all — asukohaga Nõmme keskkohal S. Pärnu mnt. ääres. Ruumid on viletsad. Nõmme vajab hädasti seltsimaja. 1 kino „Victoria Palace“ — asub S. Pärnu mnt. ääres.

Suvel — 15. maist kuni 1. septembrini — mängib linnapargis puhkpillide orkester kaks korda nädalas.

Kirikuid on 3: ev.-lut. eesti ja saksa koguduse ja ap. õigeusu koguduse omad. Suuremaid palvemaju on 3: baptisti, vennaste- ja vaba ev. lut. koguduse omad. Kalmistuid on 2: ev.-luteri ja baptisti kogudustel. Kalmistud asuvad linna keskel. Linnal on reserveeritud uus kalmistuplats, mis on matmiseks alles avamata.

Linnal on laste- ja vanadekodu. Peale selle asub Nõmmel rinnalaste- ja emadekodu, mis kuulub riigile. Sanatooriumidest on olemas Tallinna tiisikuse vastu võitlemise seltsi Nõmme-Kivimäe sana-

toorium, kus töötavad 2 arsti ja 1 halastajaõde. Sealjuures töötab iseseisvalt tiisikushaigete ambulatoorium iseseisva arsti juhatusel. Eestimaa tiisikuse vastu võitlemise seltsi Nõmme sanatoorium töötab 2 arsti ja 2 halastajaõega. E. Reimi supelasutis töötab arsti juhatusel 1 halastajaõega. On saadaval Haapsalu muda ja teised vannid. Supelasutis on uus ehitis, täiesti ajakohane ja hästi sisse seatud.

Et Nõmme asub Tallinna lähedal ja on oma kiire kasvamise tõttu nõudnud linnaomavalitsuselt suuri jõupingutusi, siis ei ole linn haiglat ehitanud, vaid haigeid ravitakse Tallinnas asuvais haiglais.

Arste oli 1937. a. registreeritud Nõmmel 22, neist 2 ametlikku (linnaarst ja kooliarst), hambaarste 4 (neist kaks arsti diplomiga), halastajaõdesid 15, ämmaemandaid 4, masseerijaid 9, velskereid 5, hambatehnikuid 2.

Raviasutisi on Nõmmel 4: Tallinna tiisikuse vastu võitlemise seltsi Nõmme kopsuhaigete-sanatoorium, Eestimaa tiisikuse vastu võitlemise seltsi „Nõmme sanatoorium“, Riigi rinnalaste ja emade kodu — 150 lapsega ja Reim'i ning Vedenenkov'i „Nõmme Suplasutis“; kaks esimest töötavad riigi toetusel. Nõmme kopsuhaigete-sanatoorium asetseb eraldi linna hoonestikust, keset männimetsa; siia võetakse vastu ainult kopsutiisikushaigeid. Sanatoorium, mis võib mahutada kuni 80 haiget, vastab igati nõuetele.

Nõmme linnavalitsus peab ülal 2 ambulantsi: linna kooli- ja linna-ambulatooriumi, peale selle teotseb siin Tallinna Ühise Haigekassa Nõmme ambulatoorium, Tallinna tiisikuse vastu võitlemise seltsi ambulatoorium ja Jaama tänaval nr. 12 töötav naisseltsi „Avitaja“ emade- ja laste-nõuandekoht.

Desinfitseerimise otstarbeks on olemas 2 Äskulapi desinfektsiooniaparaati; linnal on oma desinfektor.

Linnas teotsevad 2 esimese järgu apteeki: Nõmme linnavalitsuse ja A. Trossin'i apteek.

Enamik linnaelanikest võtab vett liht- ja pumpkaevudest. Vettkandvad kihid asetsevad 8—16 m sügavusel. Pealmised põhjaveekihid on suuremalt jaolt reostatud ja veevaeseil aastail jäävad madalamad kaevud kuivaks. Sügavamaid puurkaeve on vaid üksikud. 13 uuritud kaevust andsid head vett 8, halba 5. Vesivarustus-olude parandamiseks on asutatud veetarvitajate-ühingud, mille liigekonna moodustavad mõnede linnaosade jõukamad majaomanikud, kes ühiselt ehitavad puurkaevu ja veejaotus-torustiku. Raudtee omab Nõmme Väikese jaama juures, sügavat puurkaevu, millest vett juhitakse ka Nõmme peajaama. Raudtee veevärgist antakse vett raudtee-asutistele ja osalt ka linnale, keskmiselt 2 500 m³ kuus. Kanalisatsiooni üldkava Nõmme-Hiiu ja Nõmme keskkoha kohta on olemas ja teostamisel. Peamagistraali ehitamine ühes puhastusseadmetega läheb kavahaselt maksma umbes 200 000 krooni.

Majaveed juhitakse enamasti imbkaevudesse, kust nad aja jook- sul maa sisse imuvad ja pealmisi põhjaveekihte ning madalamaid kaevusid reostavad. Eriliste raskustega on seotud suuremate vee- hulkade eemaldamine, näit. saunadest, kasarmutest, koolidest, hoole- kandeasutistest jne. Kõigis linnaosades pole kindlustatud ka vihma- vee äravool: vihmavesi jääb paiguti kauemaks ajaks maapinnale. Ka- nalisatsiooniolude parandamise otstarbel on Nõmme linnavalitsus lasknud dr. ing. E. Leppik'ul koostada kanalisatsiooniprojekti. Pro- jekt näeb ette vete ärajuhtimist ühe peakollektori kaudu Pääsküla jõkke. Enne vete jõkkelaskmist kavatsetakse neid puhastada Emsi kaevudes ja kalatiikides. 1933. a. asuti projekti teostamisele ja se- nini on valmis ehitatud kollektori alumine osa Sõbra ja Taara täna- val kuni Väikse tänavani (Nõmme linna kanalisatsiooni kava vt. „Tehnika Ajakiri“ nr. 8, 1933. a.).

Kanalisatsiooni teostamisest on eriti huvitatud sanatoorium, las- tekodu, saunad, raudteejaamad, kasarmud jne. Ühe sauna poolt on ehitatud eritorustik saunavee ärajuhtimiseks. Raudteel oli kavatsu- sel ehitada reovee-torustik Nõmme jaamast Järve jaamani. Otstarbe- kohasem on lahendada kõiki neid küsimusi üheskoos Nõmme üldka- nalisatsiooni lõpuleviimisega.

Nõmme linna kiire kasvamine ei ole jätnud mõjustamata ka Nõm- me kooli- ja hariduselu. Umbes 10 aastat tagasi oli Nõmmel ainult üks eesti, üks vene ja üks saksa õppekeelela algkool kokku 400—450 õpilasega, kuna 1935/36 oli Nõmmel juba 5 algkooli — neist 3 suure- mat eesti õppekeelela: Nõmme linna Hiiu algkool — 480 õpilasega, Nõmme algkool 360 õpilasega, Kivimäe algkool 310 õpilasega, Vene era-alkkool 90 õpilasega ja Nõmme saksa algkool 100 õpilasega.

Peale algkoolide on Nõmmel veel keskkool ja ühisgümnaasium 255 õpilasega ja tööstuslik täienduskool 70 õpilasega. Et Nõmme koolid kõiki õpilasi mahutada ei suuda, õpib hulk Nõmme lapsi Tal- linna koolides.

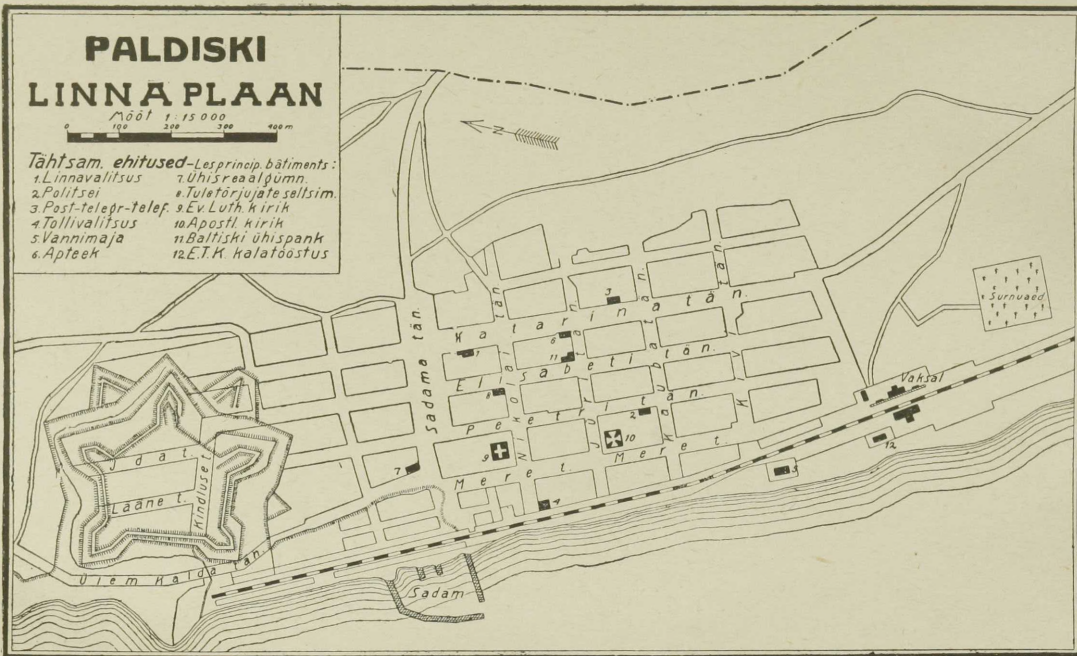
Seltskondlikke organisatsioone on Nõmmel 25—30. Neist on suuremad ja aktiivsemad: Nõmme Vab. Tulet. Ühing, Lastekaitse Ühing, naisselts „Avitaja“, Nõmme Haridus- ja Rahvamajaselts ühes Rahvaulikooli ja laulukooriga, Nõmme majaomanikkude selts, spordi- selts „Kalju“, Ü. E. N. Ü. Nõmme osakond, Loomakaitse selts.

Nõmme linnavalitsus on 5—7 aastase tervishoiukavasse võtnud linnaarst dr. A. Trusalt esitatud kavast järgmist: kanalisatsiooni ehituse lõpule viimine; puurkaevude ehitamine linnavalitsuse kor- raldusel seltskonna kaasabil; tähtsamate liiklemistänavate silluta- mine ja teiste tänavate läbipääsu-tänavateks muutmine — liigse tol- mu ärahoidmiseks; supelbasseinide korraldamine; turuplatsi asfaltee- rimine, tapamaja ehitamine ja tiisikushaigete eraldusmaja ehitamine.

PALDISKI LINNA PLAAK

0 100 200 300 400 m

Tahisam. ehitused—Les princip. bätiments:
 1. Linnavalitsus 7. Ühisraaalgumn.
 2. Politsei 8. Tuletõrjute seitsim.
 3. Post-telegr.-telefon 9. Ev. Luth. kirik
 4. Tollivalitsus 10. Apostl. kirik
 5. Vannimaja 11. Paldiski ühispank
 6. Apteek 12. E.T.K. kalatööstus

Paldiski linn.

Ville de Paldiski. — Stadt Paldiski.

Paldiski on väikesim Eesti linn, ühtlasi on ta ka elanikkude arvu poolest vähem kui ükski alev, ainult Võõpsu alevit ületab ta elanikkude arvult. See on ka arusaadav, sest Paldiski ei ole tekkinud loomuliku tagamaa tarvidustest, vaid on rajatud teistel kaalutlustel, nimelt asutas Peeter Suur Paldiski selleks, et see pidi kujunema tähtsaks kindluseks Soome lahe suudmel. Ometi jäid kindluse ehituse tööd lõpetamata ja praegu on kindlusest järel vaid pae sisse raiutud kindlusekraav ja rohtunud bastioonid. Ka sadamana pole Paldiski suutnud end maksma panna, kuigi eeldusi selleks on, sest Tallinna sadam on suutnud koondada tähtsama laevaliiklemise enese kätte.

Paldiski asetseb Paldiski lahe ääres vastu Prangli saari. Kaugus Tallinnast Paldiski maanteed kaudu 49 km, Tallinn-Keila-Paldiski laiarööpmelist raudteed kaudu 47,7 km. Peamine liiklemine toimub raudteed kaudu.

Paldiski võtab enda all umbes 200 hektaarilise maa-ala. Linna all olev maapind on liivane-kruusane ja 1—2 m sügavusel algavad paekihid.

Tänavastik on korrapärane ja moodustab püstkülikulised kvartaalid. Pikitänavad omavad kagu-loode suunda, ristitänavad edelakirdesuunda. Tänavate üldpikkus on umbes 7 km. Et tänavad ei oma kivisillutist, siis on nad vihmasel ajal porised, kuival ajal aga tolmaavad. Suur osa tänavast on rohtunud. Kõnniteed on suuremalt osalt lihtsad kõvakstallatud jalgteed.

1. III 1934. a. oli elumajade arv kasvanud ainult 6 võrra, nimelt oli siis Paldiskis 131 elumaja 287 korteri ja 701 eluruumiga. Majadest oli 87 ühe-, 20 $1\frac{1}{2}$ -, 22 kahe- ja 2 kahe ja poole kordsed. Ehitusmaterjali järgi oli puumaju 95, tulekindlast materjalist 28 ja segaehitisi 8. Kahel rahvaloendusel saadud arvude võrdlemisel selgub, et Paldiski ehituslik ilme ei ole oluliselt muutunud. 285-st korterist oli ühetoalisi 94 (tervelt 33,0%), 2-toalisi 79 (27,7%), 3-toalisi 51 (17,9%), 4-toalisi 31 (10,9%), 5-toalisi 21 (7,3%) ja 6 ning enamatoalisi 9 (3,2%). Iga maja kohta tuli 6,5, iga korteri kohta 2,9 ja iga eluruumi kohta 1,2 elanikku. Ühetoalistes korterites elas 218 (26,2%)

elanikku. Kuigi ei saa Paldiski korteriolusid, nende arvude järgi otsustades, üldiselt rahuldavaks pidada, on olukord võrreldes 1922. a. rahvaloenduse andmetega märksa paranenud: siis oli ühetoalisi kortereid tervelt 205 (65,1%), kahetoalisi 51 (16,2%) ja kolme- ning enamatoalisi ainult 59 (18,7%). Iga maja peale tuli 8,4, iga korteri kohta 3,34 ja iga toa kohta 1,92 elanikku. Korteriolude lahendust pole toonud korterite juurdeehitamine (korterite arv on langenud 315-lt 285-le, kuigi elumajade arv suurenes 6 võrra), vaid elanikkude arvu tunduv vähenemine, nimelt 221 elaniku (21,0%) võrra.

Mis puutub korterite mõnususisse, siis on need puudulikud: ainult kaks korterit omasid 1934. a. vanni, klosetid on enamasti ühised kogu maja kohta; enamik kortereist omab petroolivalgustust.

Väljakäigukohad on enamasti lihtsad laudadest kokkulöödud onnikesed õuel; neid kasustavad kogu maja elanikud ühiselt. Mustuseaukude ehituse kohta ei ole mingisuguseid nõudeid püstitatud, seega pole maapind kaitstud reostuse eest. Mustuse veab selleks palgatud isik kastiga linnapiiridest välja. Igal majal peab olema prügikast ja solgikaev, aga ka nende ehitusse puutuvaid korraldusi pole.

Paldiski elanikud saavad oma joogivee peamiselt raketega kaevudest, puurkaevusid on vähesel arvil. Raketega kaevud on üldiselt võrdlemisi madalad — 2—5 m sügavused — paekivist raketega, vett võetakse ridva abil. Puurkaevud ulatuvad tunduvalt sügavamale; nii on linna avalik puurkaev Katariina tänaval 140 m sügav ja annab rohkesti head vett; peale selle avaliku kaevu on veel 4 avalikku madalat raketega kaevu. Vaatamata madaluse peale annavad kaevud rahuldavat vett, nii 1925. a. uuritud 8 kaevust 4 head ja 4 tervishoiuliselt kahtlast vett, sest nad sisaldasid vähesel hulgal ammoniaaki ja salpeetrishapendit. Et Paldiski asulastik on küllalt koondunud, siis oleks hõlpus elanikkonda varustada hea joogiveega avalikkudest puurkaevudest, mida tuleks puurida küllaldasel arvil.

Reovee-kanalisatsioon puudub Paldiskis. Pinnaveed valguvad kraave mööda ära ja solk valatakse solgiaukudesse.

Elanikkude arv Paldiskis on pikemat aega püsinud enam-vähem ühel ja samal tasemel; nii oli 1881. a. seal elanikke 834, 1897. a. 883, 1922. a. 1 053 ja 1934. a. 851. Elanikkude arvu suurenemist 1922. aastaks põhjustasid mitu asjaolu. Vabariigi algaastail juhtis Paldiskisse rida metsaärisid oma materjali; nii kavatsus muuta Paldiskit vabasadamaks, luua Paldiski kaudu auruparve-ühendus Rootsiga, laiendada sadamat jne., kuid kõik need üritused jäid üritusteks ja Paldiski taandarenes uuesti vaikseks kaluritelinnaks.

1934. a. rahvaloendusel loetud 851 elanikust oli 388 (45,6%) meest ja 463 (54,4%) naist. Rahvuste järgi oli seal 799 eestlast, 23 sakslast, 19 venelast, 7 rootslast ja 3 muust rahvusest isikut; usu järgi 773 luteriusulist, 53 ap.-õigeusulist ja 25 muud. Tööharude järgi jagunes

Paldiski rahvastik järgmiselt: põllumajanduses tegelevaid (arvesse tuleb peamiselt kalandus) 204 (24,8%), tööstuses 181 (22,0%, peam. kalatööstus), kaubanduses 83 (10,1%), transpordi ja side alal 136 (16,5%), ühiskondlikus tegevuses 110 (13,4%), maja- ja isikuteenistuses 18 (2,2%), väljaspool toodud tööhäruisid tegelevaid 90 (11,0%), kuna tööhäru oli teadmata 29-1 (3,4%) isikul.

Suuremad tööstusettevõtted Paldiskis puuduvad, tööstusist võiks mainida linna elektrijaama, 5 kalasoolamis- ja 4 kalasuitsetamis-ettevõtet.

Siin on 1 võõrastemaja, samas asub ka restoran. Toiduaineid saab toiduainete-kauplusist ja turult. Linnas on üks avalik saun, mis mahutab kuni 50 inimest. Saun võtab pesuvee elektrijaama puurkaevust. Paldiskis on praegu 1 algkool, keskkool, mis töötab viimaste aastateni, ent kustutati keskkoolide võrgust vähese õpilaste arvu tõttu. Muudest asutistest võiks mainida luteri- ja ap.-õigeusuliste kirikut, pritsimaja (kus peetakse ka pidusid).

Raviasutised puuduvad. Linnas tegeleb 1 arst ja 1 halastajaõde. Samuti töötab siin 1 apteek.

Et Paldiski läheduses leidub meremuda, siis on kaalumisel olnud mudaravila ehitamine, kuid ainelistel põhjustel pole see kavatsus esialgu teostatav. Praegu viiakse Paldiski meremuda Tallinna E. A. K. Ü. erahaigemajale.

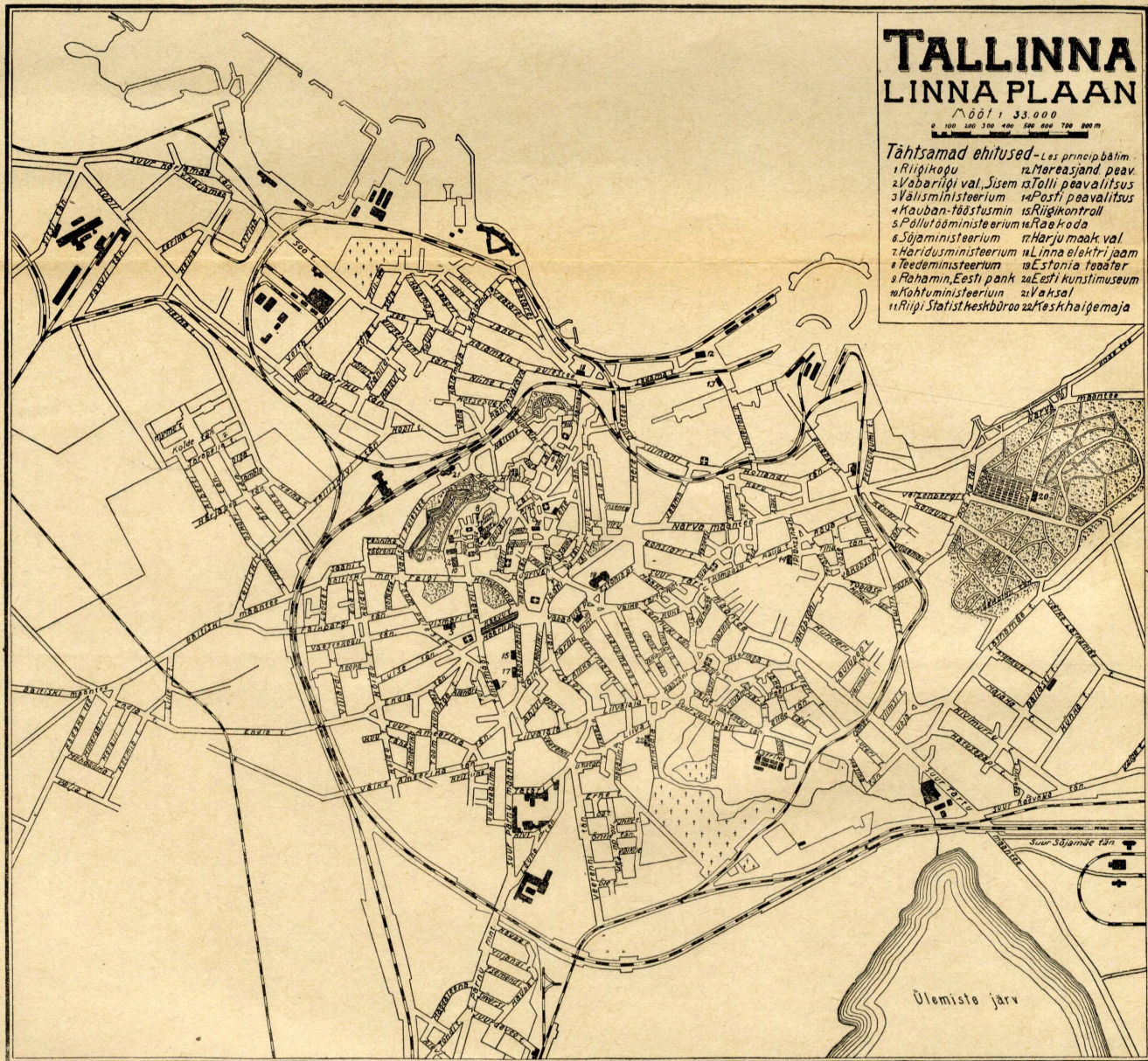
TALLINNA LINNA PLAAK

1:661:33.000

0 100 200 300 400 500 600 700 800 m

Tähtsamad ehitused - Les principālim.

1 Riigikogu	12 Mõrassand peav.
2 Vabariigi val.	13 Sisem. tolli peavalitsus
3 Välisministeerium	14 Posti peavalitsus
4 Kaubandusmin.	15 Riigikontroll
5 Põlluministeerium	16 Raekoja
6 Sõjamineisterium	17 Harju maak. val.
7 Haridusministeerium	18 Linna elektrijaam
8 Teedeministeerium	19 Estonia teater
9 Rahamin. Eesti pank	20 Eesti kunstimuseum
10 Kohutamineisterium	21 Vaksal
11 Riigi Statist. keskbüroo	22 Keskhaigemaja

Tallinna linn.

Ville de Tallinn. — Stadt Tallinn.

Tallinn, varemini ka Tallinna, (saksak. Reval, venek. Revel), on Harjumaa ja ühtlasi kogu Eesti majanduslik ja kultuuriline keskus ning Eesti Vabariigi pealinn. Ta asetseb Harjumaa paekalda-eelsel madalikul, Tallinna lahe ääres. Keset linna kerkib saarena paene lavakõrgendik — Toompea. See hea kaitseasendiga kõrgendik mahutab enesel kõige vanema linnaosa ühes selle tuumikuks oleva Toompea lossiga. Toompea idaküljega liitub madalamal tasemel asetsev vanalinn kitsaste kõverate tänavatega ja hulga vanade ehitistega. Vanalinn oli omal ajal piiratud tugevast paemüürist tornide ja väravatega, millest on osa säilinud tänapäevani. Müüri ees asetsesid vallikraavid, mis on nüüd suuremalt jaolt täidetud ning muudetud puisteede ja puiestikkude võõtmeks. See nn. „roheline vööde“ piirab vanalinna peaaegu ümberringi ja on Tallinna ilmele üheks suuremaks ehteks. Vanalinnast suundub kodarjalt välja rida suuri maanteid (Narva, Tartu, Pärnu, Paldiski), mille äärde on kujunenud esimesed eeslinnad. Praegu ulatub pidev linnaehitistik piki neid maanteid 2—4 km kaugusele vanalinnast. Maanteede-vahelised sektorid on täitunud samuti linnaehitistikuga, moodustades Tallinna äärlinnaosi. Seejuures enanevad ida- ja kagupoolseis sektoreis vanemad, korrapäratu rägastikuna asetsevad ehitised, edelas ja läänes aga vastsemalt planeeritud ning korrapärasemad uuemad linnaosad. Uus ehitistik ja terved uuesti planeeritud kvartaalid tungivad aga igal pool vanema ehitistiku hulka. Kõige esinduslikumad hooned on koondunud „rohelise vöötmee“ äärde, eeskätt selle lõunaossa, Kaarli kiriku ja Narva maantee vahemikku, Tallinna merepoolset põhjaosa iseloomustavad sadam, kalarand ja raudtee maa-alad. Linna idaserval, paekalda jalal, levib laialdane Kadrioru puiestik.

Tallinn kuulub üldiselt madalavõitu ja avaralt ehitatud linnade hulka. Valdav osa majadest on ühe- ja kahekordsed, kruntidel on rohkesti ruumi avarate hoovide ja aedade jaoks. Erandiks on vaid vana kokkusurutud südalinn ja osalt vanad äärlinnaosad. Siia toob aga ruumi ning avarust „roheline vööde“. Linna lõunaserval, üleval paelaval asetsev Ülemiste järv on olnud linna loomulikuks veeandjaks juba keskajast peale. Seejärel kui ehitati Ülemiste järve äärde filterveevärk, rahuldab järve vesi heale joogiveele asetatavaid nõu-

deid. Vee hõlpus saamine on soodustanud ka kanalisatsiooni arengut ning linna puhtapidamist. Veeklosetid ei ole küll veel levinud üle kogu linna, kuid uute majade ja tervete linnaosade kerkimine vanade asemele toob ka selles asjas iga päevaga parandust. Peale selle on alatasa laienenud puisteede ja puistikkude võrk. Liivased rannad nii idas, Pirita jõe suudmes, kui ka läänes, Kopli lahe ääres, võimaldavad hõlpsasti kättesaadavat merisuplust kõigile linnaelanikele.

Tunduvat muudatust linnaplaani toob projektitud uue raekoja asetamine Vene turule ja raekojaplatsi ümbritsemine suuremate ning tähtsamate avalike hoonetega (kohtuhoone, muuseum jt.). See koht muutub linna keskuseks, kuhu suubuvad tänavad peavad olema küllalt laiad ja sirgjoonelised, pikemamaalise nähtavusega, et võimaldada suurenevat ja kiiret ning vähem hädaohtlikku liiklemist. Ka pealiiklemis- ja ka paljude teiste tänavate laiendamine, õgvendamine, neile voolava kuju andmine ja uute tänavate loomine on ette nähtud, vastavalt moodsa, eriti mootorsõidukite liiklemisnõuetele. Üheks suurimaks liiklemisõnnetuste põhjuseks Tallinnas võib küll praegusi kitsaid ning kõveraid peatänavaid pidada, nagu seda ka Tallinna linnavalitsuse tegevuse aruandes (1935/36. a., lk. 7) on märgitud. Nagu järgnevast tabelist nähtub, on liiklemisõnnetuste arv Tallinnas suhteliselt 2 ja rohkem korda suurem, kui sirgete ning laiade peatänavatega Helsingis ja Stokholmis. Et ka sõidukijuhtide alkoholitarvitamisel liiklemisõnnetuste tekkimisel suur osatähtsus on, siis on mitmed kultuurriigid ka juhtide karskusküsimusele hakanud suuremat tähelepanu pöörama.

Suhteline mootorsõidukite ja õnnetusjuhtumite arv Tallinnas võrreldes Helsingi ja Stokholmiga.

Linnad	Sõidukeid ümbrarguselt	Õnnetusi iga 100 mootorsõiduki kohta			
		1930. a.	1931. a.	1932. a.	1933. a.
Tallinn	1 600	11,9	10,4	12,6	10,8
Helsingi	6 000	4,4	2,9	2,9	3,4
Stokholm	24 000	6,2	5,5	5,4	4,7

Tallinnas kui Eesti pealinnas asetsevad valitsusasutised. Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsus on Sotsiaalministeeriumi juures.

Tallinn omab paremaid liiklemisvõimalusi kui ükski teine Eesti linn. Tallinnal on ühenduse pidamiseks välismaadega ja Eestiga kasutada õhu-, mere-, raud- ja maanteed.

1937. a. olid Tallinnal järgmised lennuühendused: 1) Helsingiga (sõiduaeg 30 min.) ja Stokholmiga, 2) Riiaga (sõiduaeg umbes 1 tund) ja Varssaviga (4 tundi) ja 3) Leningrad-Tallinn-Berliini liin. Seega on Tallinna lennusadam tähtsamaid lennusadamaid Põhja-Euroopas.

Vaade Tallinnale Vabadusplatsilt. Vue sur Tallinn, prise de Vabadusplats (place de la liberté).
Tallinn vom Vabadusplats (Freiheitsplatze) gesehen.

Laevaühendused on ulatuselt laiemad ja suuremaarvulisemad. Tähtsamad laevaühendused on Tallinnal järgmiste välismaa linnadega: Helsingi, Stettini, Viiburi, Stokholmi ja Londoniga, peale selle ebareeglipärased ühendused paljude muude välismaa linnadega. Ühtlasi on Tallinn lähtesadamaks reale rannasõiduliinidele nagu: Tallinn — Rohuküla — Kuressaare, Tallinn — Heltermaa — Kuressaare — Pärnu, Tallinn — Kärkla — Kihelkonna, Tallinn — Heltermaa — Puulaidu, Tallinn — Narva ja mõni muu lühem rannasõiduliin.

Laiarööpmelistest raudteedest lähtuvad Tallinna Balti jaamast Tallinn — Keila — Paldiski liin (47,7 km), Tallinn — Keila — Haapsalu (104,4 km) — Rohuküla (111,9 km), Tallinn — Tapa — Tartu — Valga (273,0 km) ja Tallinn — Tapa — Narva liin (209,6 km).

Kitsarööpmelisist raudteedest lähtuvad Tallinna-Sadama jaamast: Tallinn-Väike — Vääna (24,6 km), Tallinna-Sadam — Rapla — Virtsu (151,2 km), Tallinna-Sadam — Viluvere — Pärnu (145,8 km) ja Tallinna-Sadam — Viljandi — Mõisaküla — Pärnu (248,0 km) liin.

Peale eeltoodu on Tallinn lähtepunktiks suurele hulgale maanteedele, milledega Tallinn ühenduses on eeskätt oma lähema tagamaaga. Tähtsamatest maanteedest oleks mainida Tallinn — Haapsalu teed (105 km), Tallinn — Kullamaa — Virtsu (umbes 143 km), Tallinn — Märjamaa — Pärnu (140 km), Tallinn — Türi (110 km), Tallinn — Paide (100 km), Tallinn — Järva-Jaani — Tartu (205 km) ja Tallinn — Rakvere — Narva tee (235 km).

Raudteevõrgu väljaarendamisega langes maanteede tähtsus tunduvalt, kuid viimaseil aastail, kus jõuvankrite osatähtsus üha suureneb, suureneb ka maanteede tähtsus. Et maanteed on tihti looklevad ega ka muude omaduste poolest jõuvankrite liiklemiseks hästi ei sobi, siis on lähema tuleviku ülesandeks luua sirgjoonelisi ja hea pinnasega autoteid, muutes maanteid vähemohtlikeks nii hobusemeestele kui ka autosõitjatele ja võimaldades kiiremat ning hõlpsamat ühenduste pidamist.

Siseühenduse pidamiseks on Tallinnal rida omnibuseeliine ja 3 trammiliini.

Nii on Tallinn liiklemistestiku võrgu suhtes väga soodsas olukorras.

Tallinna linna administratiivpiirides oleva maa-ala suurus on 6 686,50 ha, millest võtavad enese alla: majad, hoovid ja nende juures olevad aiad 1 394,39 ha, tänavad, platsid, kaldateed jne. 188,22 ha, raudteed 161,91 ha, pargid avalikud aiad ja puisteed 96,08 ha, mängu- ja spordiväljakud 32,40, põllumaad, aasad ja karjamaad 2 340,32 ha, metsad 295,88 ha, kalmistud 70,73 ha, veekogud 927 ha, rabad 225 ha, liivaväljad 894,07 ha ja paemurrud 60,50 ha. Kaaluvama osa linna

kinnisvaradest moodustavad linna maad, millest suurem osa asetseb väljaspool linna administratiivpiire, nimelt 8 692,73 ha, ning senini veel korraldamata „popsiseaduse“ maad. Linna püüdeks on kaotada ja asustada linna ümber olev soode vööde, et linna lähem ümbrus omandaks kultuursema ilme ja võimalik oleks maad anda soovijale, eriti suurte perekondadega kodanikele, kes maad harida tahavad, suudavad ja kel on selleks võimalusi. Linna administratiivpiirides asetsevad maad on renditatud kodanikele juurvilja kasvatamiseks ja kasutamiseks heina- ja karjamaadena.

1922. a. rahvaloenduse andmeil oli Tallinnas 6 772 elumaja 32 448 korteriga. Samal ajal tuli iga elumaja peale 4,8 korterit, iga elumaja peale 18,1 ja iga korteri peale 3,8 elanikku. Elumajadest olid 5 409 (79,9%) puu-, 1 076 (15,9%) kiviseintega, 270 (4,0%) segamaterjalist, 2 (0,0%) savist, 1 muust materjalist ja 14 (0,2%) teadmata materjalist seintega. Elumajade katusematerjaliks oli puu 199 (3,0%), kivi 481 (7,1%), papp 4 830 (71,3%), plekk 1 007 (14,9%), segamaterjal 225 (3,3%), õled 6 (0,1%), muu materjal 1 (0,0%) ja teadmata materjal 23 (0,3%) elumajal. Tallinna 6 772 elumajast olid 3 139 (46,3%) ühekordsed, 3 234 (47,8%) kahe-, 304 (4,5%) kolme-, 81 (1,2%) nelja-, 14 (0,2%) viie- ja enamakordsed. Tallinna linnas on ühetoaliste korterite arv suur, nimelt (1922. a.) 24 281 (74,8%); kahetoalisi kortereid oli 2 974 (9,2%), kolmetoalisi 2 038 (6,3%), neljatoalisi 1 269 (3,9%), viietoalisi 927 (2,9%), kuue- ja enamatoalisi 920 (2,8%) ning teadmata tubade arvuga 39 korterit (0,1%).

Kortereid, kus köök olemas, oli Tallinnas 1922. a. 98,4%, kuna 1,5%-l see puudus (peamiselt ühe- ja kahetoalised korterid). Omaette veeklosett oli 14,9%-l ja lihtne väljakäigukoht 3,0%-l kortereist. Ülejäänud korteritel oli väljakäigukoht ühine tervele majale.

Kanalisatsioonivõrguga ühenduses oli Tallinna kortereist 22,5%, peamiselt kahe- ja enamatoalised. Samuti oli 22,5% kortereist ühenduses veevärgiga.

Valgustuseks kasustati 1922. a. petrooleumi 71,1%, elektrit 28,5% ja gaasi 0,2% kortereist.

1. III 1934. a. rahvaloenduse andmetel oli Tallinna linnas 8 627 elumaja, 43 482 korteriga ja 104 265 eluruumiga. Nii on elumajade arv Tallinna linnas suurenenud kahe rahvaloenduse vahelisel ajavahemikul (üle 11 aasta) 1 855 elumaja võrra ehk 27,4% ja korterite arv 11 034 võrra ehk 33,7%.

Iga elumaja kohta tuleb Tallinna linnas 5,0 korterit, seejuures iga elumaja kohta 16,0, iga korteri peale 3,1 ja iga eluruumi peale 1,3 elanikku. Seinte ehitusmaterjali järgi oli puuehitisi 6 680 (77,4%), tulekindlaid ehitisi 1 466 (17,0%) segaehitisi 476 (5,5%) ja teadmata materjalist 5 (0,1%) elumaja. Katusematerjaliks oli puu 94 (1,1%), õled 4 (0,0%), papp 4 641 (53,8%), kivi 701 (8,1%), plekk 2 830

(32,8%), segamaterjal 311 (3,6%), muu materjal 32 (0,4%) ja teadmata materjal 14 (0,2%) elumajal. Ühekordseid elumaju oli Tallinna linnas 1934. a. 2 728 (31,6%), poolteise- ja kahekordseid 4 642 (53,8%), kahe ning poole ja kolmekordseid 1 013 (11,8%), kolme ning poole ja neljakordseid 180 (2,1%) ning viie- ja enamkordseid 64 (0,7%). Eluruumide arvu suhtes jagunesid korterid järgmiselt: ühe eluruumiga kortereid oli 17 020 (39,2%), kahe eluruumiga 9 812 (22,6%), kolme eluruumiga 8 064 (18,6%), nelja — 4 320 (10,0%), viie — 1 953 (4,5%), kuue ja enam eluruumiga 2 191 (5,1%). Elanike tihedus oli kõige suurem ühe eluruumiga korterites, nimelt keskmiselt 2,5 elanikku; kahe eluruumiga korterites tuli eluruumi peale keskmiselt 1,5 elanikku, kolme eluruumiga — 1,1, nelja — 0,9, viie — 0,8 ja kuue ning enam eluruumiga kortereis 0,8 elanikku iga eluruumi kohta.

Keldrikortereid oli Tallinna linnas 2 451 ehk 28,4% korterite üldarvust; neist oli ühe eluruumiga 1 776 (72,4%) ja kahe eluruumiga 675 (27,6%). Keldrikortereis elas 6 563 elanikku ehk 4,8% üldisest elanike arvust. Iga keldrikorral asuva eluruumi peale tuli 2,1 elanikku, sellest ühe eluruumiga korterites 2,6 ja kahe eluruumiga kortereis 1,5 elanikku iga eluruumi peale.

Omaette köök on 59,2%-l korterist, kuna see puudub 40,8%-l, seda peamiselt ühe eluruumiga korterite arvel. Kui võtta ainult kahe ja enam eluruumiga korterid, siis on neis köök 97,4%-l, kuna see puudub ainult 2,6%-l kortereist.

Omaette klosett on 31,9% korteritest, puudub aga 68,1%-l korteritest, peamiselt ühe- ja kahetoastes. Veeklosette on 86,9%, kuivi 12,9% ja teadmata 0,2% klosettide üldarvust.

Valgustusoludes on, võrreldes 1922. aastaga, toimunud täielik pööre. 1934. a. valgustati juba 76,2% korteritest elektriga, kuna petrooleumi tarvitati 23,5%-s korteritest, muu valgustus oli ainult 2 korteris — 0,0% ja teadmata valgustus 0,3%-s korteritest.

Vann oli 10,0%-l korteritest, puudus 89,9%-l; seejuures oli ühe eluruumiga korterites vann 0,1%-l, kahe eluruumiga — 0,9%-l, kolme eluruumiga — 6,2%-l, nelja eluruumiga — 22,7%-l, viie eluruumiga — 49,4 ja kuue ning enam eluruumiga — 81,9%-l korteritest.

1 660 korterit ehk 3,6% korterite üldarvust oli varustatud keskküttega.

Elanikkude arvult seisab Tallinn Eesti linnade seas esikohal. 1. III 1934. a. rahvaloendusel oli Tallinnas 137 792 elanikku, kuna 1922. a. oli see arv 122 419. Nii on selle aja jooksul Tallinna elanikkude arv suurenenud 15 373 ehk 12,6% võrra. Võrreldes 1897. aastaga, mil Tallinnas oli 58 807 elanikku, on 1934. aastaks elanike arv tõusnud 78 885 ehk 134,2% võrra. 137 792 elanikust (122 419) — sulgudes 1922. a. arvud — oli mehi 60 874 (55 680) ehk 44,2% (45,5%) ja naisi 76 918 (66 739) ehk 55,8% (54,5%); sellest nähtub naiste üha suurenev suhteline ülekaal, mis linnades üldse on palju suurem kui

Estonia teatrimaja. Théâtre „Estonia“. Theaterhaus „Estonia“.

maal. Nii tuli 1934. a. 100 mehe kohta naisi: Tallinnas 126 (120), linnades üldse 128, alevites 121, valdades aga 110 ja üleriigiliselt 113.

Meestest oli vallalisi — sulgudes 1922. a. andmed — 29 440 (29 701) ehk 48,4% (53,5%), neist lapsi kuni 14. eluaastani 10 389 (12 246) ehk 17,1% (22,0%) meeste üldarvust; abielus 28 638 (24 187) ehk 47,0% (43,5%), leski 1 541 (1 407) ehk 2,5% (2,5%), lahutatuid 887 (269) ehk 1,5% (0,5%) ja teadmata perekonnaseisuga 368 ehk 0,6%. Naistest oli vallalisi 34 551 (32 832) ehk 45,0% (49,2%), neist lapsi kuni 14. eluaastani 10 213 (12 073) ehk 13,3% (18,1%), ning 15-aastasi ja vanemaid vallalisi naisi 24 338 (20 759) ehk 31,7% (31,1%), abielus 29 464 (24 378) ehk 38,3% (36,6%), leski 10 940 (9 035) ehk 14,2% (13,6%), lahutatuid 1 624 (398) ehk 2,1% (0,6%), ning teadmata perekonnaseisuga 339 ehk 0,4%. Silma puutub siin naisleskede suur suhteline ülekaal. Tallinna elanikest üldse oli vallalisi 63 991 (62 533) ehk 46,5% (51,2%), neist lapsi kuni 14. aasta vanuseni 20 602 (24 319) ehk 15,0% (19,9%) ja 15-aastasi ja vanemaid vallalisi 43 389 (38 214) ehk 31,5% (31,3%), abielus 58 102 (48 565) ehk 42,2% (39,7%), leski 12 481 (10 442) ehk 9,0% (8,6%), lahutatuid 2 511 (667) ehk 1,8% (0,5%) ja teadmata perekonnaseisuga 707 ehk 0,5% elanikest. Siinkohal tuleks erilist tähelepanu pöörata kuni 14-aastaste laste arvu nii absoluutsele kui ka suhtelisele langusele. 1922. a. oli Tallinnas 24 319 kuni 14-aastast last ehk 19,9% elanike üldarvust, kuid 1934. a. oli nende arv langenud 20 602-le ehk 15,0%-le, s. o. 3 717 ehk 4,9% võrra elanike üldarvust. Sellevõrra on suurenenud teiste perekonnaseisude suhteline osatähtsus, kuid erilist tõusu on seejuures näidanud lahutatute arv, tõustes 667-lt ehk 0,5%-lt (1922. a.) 2 511-le ehk 1,8%-le (1934. a.).

Eestlasi oli 1934. a. Tallinnas 117 918 (1922. a. 102 568) ehk 85,6% (83,9%) elanike üldarvust, venelasi 7 888 (7 513) ehk 5,7% (6,1%), sakslasi 6 575 (6 904) ehk 4,8% (5,7%); juute 2 203 (1 929) ehk 1,6% (1,6%); rootslasi 658 (812) ehk 0,5% (0,6%); poolakaid 599 (757) ehk 0,4% (0,6%); lätlasi 572 (770) ehk 0,4% (0,6%); muid rahvusi 1 092 (1 015) ehk 0,8% (0,8%) ja teadmata rahvusest 368 (151) ehk 0,2% (0,1%). Nagu neist arvudest näha, on Tallinnas eestlaste arv nii absoluutselt kui suhteliselt tõusnud. Venelaste arv on absoluutselt küll tõusnud, kuid suhteliselt langenud; juutide arv on suhteliselt jäänud endisele tasemele, kuid sakslaste ja teiste rahvuste arv on absoluutselt ja ka suhteliselt vähenenud.

Tallinna elanikest 10 a. eest alates ei osanud lugeda ega kirjutada 1 085 (1 287) ehk 0,9% (1,2%), meestest 329 (446) ehk 0,6% (0,9%), naistest 756 (841) ehk 1,1% (1,4%); ainult lugeda oskajaid oli 1 154 (4 057) ehk 0,9% (3,8%), meestest 149 (909) ehk 0,3% (1,9%) ja naistest 1 005 (3 148) ehk 1,4% (5,3%).

Uskude järgi jagunes Tallinna elanikkond järgmiselt (sulgudes 1922. a. arvud): ev. luteri usku 113 446 (101 112) ehk 82,3% (82,6%),

ap. õigeusku 16 447 (15 378) ehk 11,9% (12,6%), baptiste 881 (783) ehk 0,7% (0,6%), rooma katoliku usku 846 (983) ehk 0,6% (0,8%), juute 2 127 (1 963) ehk 1,6% (1,6%), muud usku ja väljaspool uske olevaid 2 484 (1 541) ehk 1,8% (1,3%), usk teadmata 1 561 (659) elanikul ehk 1,1%-l (0,5%). Nagu näha, on suhteliselt langenud ev. luteri, ap. õigeusku ja rooma katoliku usku kuuluvate kodanikkude arv, kuna suurenenud on peamiselt muudesse uskudesse ja väljaspool uske olevate, samuti ka nende elanike arv, kelle usk on teadmata.

1935/36. a. lõpuks oli Tallinna teede kogupikkus 178,3 km, sellest munakivisillutisega 63,3 km, paekivimakadamist 56,6 km, bituumendatud pealispinnaga raudkivimakadamist 22,1 km, bituumenmakadamist (bimak) 21,5 km, parketsillutisega 7,5 km, asfalt-betoonist 7,3 km ja tsementbetoonist, tsementmakadamist ja tsement-parketiga 2,0 km.

Avalikuks tarvitamiseks oli aasta lõpul kokku 11 klosetti ja 4 pissuaari. Need kõik, peale ühe kloseti, olid linna korras-hoidmisel. Avalikke prügilademeid oli 7.

1935/36. a. seati Tallinnas üles 4 supelmaja. Saunasid on 22.

Avalikke aedu, puiesteid ja mägesid hoiti linna poolt korras pindalaga 554 801 m²; avalikke lilleaedu oli 13. Jalgrattasõiduteede kogupikkus Tallinnas oli 9 500 m.

Linna tänavate valgustamiseks oli Tallinnas 1. IV 1936. a. üles seatud 357 elektrivalgustuslambi, 1 352 (peale selle 50 mittetöötavat) gaasilaternat ja 7 petrooleumhõõglampi, kokku 1 716 valgustus-punkti.

Vett saab Tallinn Ülemiste järve kust ta jõuab tarvitaja kätte peale puhastamist 1927. a. valmishitatud kiirfiltrite abil. Talvekuudel, kui järvevesi on selge — läbipaistvus Snelleni nr. 1 kirja-prooviga üle 100 sm — vaid filtritakse vett; teistel aastaegadel tarvitatakse vee puhastamiseks ka keemilisi aineid — alumiiniumsulfaati ja neutraliseerimiseks lupja; pisikuterikkamail aegadel sterili-seeritakse vett klooriga. Ülemiste järve toorvee — sulgudes filtritud, puhta vee omadusist 1931—35. a. — toome järgmist: vee temperatuur kõikus 0,1—23,7°C (0,1—23,7°), läbipaistvus 4—>100 (18—>100) sm, värvust Pt-Co skaala järgi 26—80 (1—53) mg/l Pt, alkaalsus sm³ 0,1 n HCl 1 l-s 10,5—31,1 (9,0—31,0), pH 7,0—8,7 (6,8—8,1), KMnO₄ tarvitus 25,5—114,0 (13,7—59,0) mg/l, bakterite hulk 1 sm³ 0—74 000 (0—640); Coli-tiiter Bulir'i järgi 1—>400 (30—>400). Vee puhastamiseks tarvitati alumiiniumsulfaati 51,7—80 g/m³, lupja 4,3—28,0 g/m³, kloori 0,2—0,5 g/m³. Filtritud vees leitud vaba söehapet 0—20,1 mg/l, agressiivset söehapet keskmiselt 2,5—9,7 mg/l.

1930. ja 1931. a. laskis linnavalitsus üldise veevõrgu kava koostada, mille vajadus ilmnas juba ammu. Kava koostas ins. B. Steinberg (vt. Tehnika Ajakiri 1933, nr. 3, 4) ins. F. Kogel'i üldjuhatusel;

selle juures oli nõuandjaks ins. A. Vellner ja kontrollijaiks ins. A. Parsmann ja ins. E. Leppik. Kava teostamisel kõrvaldatakse ka mõned ilmnunud vesivarustuse puudused. Selles kavas on veetarvituse normiks võetud 1 elaniku kohta öö-päeva jooksul 100 l majanduslikuks otstarbeks ja 25 l üldotstarbeks (tänavate kastmine jt.). Mainitud norm fikseeriti järgmistel kaalutlustel: 1) 1929. a. andmeil oli Tallinnas mõnedes veemõõtjatega varustatud majades 529 elanikuga keskmine veetarvitus majanduslikuks otstarbeks öö-päeva jooksul 90 liitrit elaniku kohta; 2) 1927/28. a. oli 10 Saksamaa linnas (näit. Lüübek, Halle jt.) keskmine veetarvitus majanduslikuks otstarbeks 98,7 l ja koos tarvitusega tänavate kastmiseks, kaotusega torudevõrgus jne. 123,7 l. — Et veemõõtjate puudumine veeraiskamist soodustab, näitavad ka Tallinna andmed. 1929. a-l oli veevõrguga ühendatud 3 490 krunti, veevõrguga ühendatud veemõõtjaid vaid 887 ja keskmine veetarvitus 1 elaniku kohta liiga suur, nimelt 202 l. 1936. a-l oli 6 518 krundist veevõrguga ühendatud 4 477, veevõrguga ühendatud veemõõtjaid 3 557 ja linna veetarvitus on kahanenud: linna lastud veehulk oli 1929. a. 7 835 437, 1935/36. a. 6 236 805 m³. Linna tulud vee eest on ka tõusnud. Ülemiste järve ümber on muidugi tarvilik küllaldane kaitsepiirkond süstemaatilise tervishoiulise kontrolliga.

1914. a. laskis Tallinna linnavalitsus ins. M. Keskülal linna kanalisatsiooni üldprojekti valmistada, milles oli ette nähtud kõrvaldada ka seniseid puudusi. Maailmasõda sundis muutma need linnavalitsuse ulatuslikud ja väga kulukad kavatsused. 1928. a. koostas linnavalitsuse ülesandel ins. A. Vellner koos ins. E. Leppikuga ja E. Tiltseniga vähema ulatusega projekti Härjapea kollektori ehitamiseks. Kitsas ning ainult 1,2 m sügav Härjapea jõgi oli aastate jooksul ümbruskonda tülitavaks reoveejaks muutunud, kuhu juhti umbes 50 000 elaniku ja mitme suurtööstuse reoveed. Suurte vihmade ajal tekkisid üleujutused, mis ulatusid kuni majade keldreisse. Uus, sügavam ja laiem kollektor, mille ehitamist 1932. a. alustati, peab niimetatud suure piirkonna reoveed kuival ajal ära juhtima Läänemuuli taha, kus meri on sügav. Suurte vihmade ajal lastakse vesi kollektorist lähemal kohal — restidemaja taga merre.

Alates 1933. a. on Tallinna linnavalitsusel 5 kooliarsti peametis. Selle uuenduse põhjuseks oli kaalutlus, et arstid oma kogu tööjõu kulutaksid koolide peale, saaksid õpilasi rohkem tundma õpida, neile paremini abi anda ja vanematega rohkem kontakti luua, mis ka tegelikult on osutunud õigeks. Iga kooliarsti järelevalvele kuulub 2 400 — 2 500 õpilast. See arv on vanema kooliarsti arvates pisut suur, — normaalselt võiks iga arsti järelevalvel olla 1500—1800 õpilast. Vanem kooliarst saab palka Kr. 228.— ja teised kooliarstid Kr. 208.— kuus.

Kooliarstide ülesandeks on järelevalve teostamine neile alluvate koolide ruumide ja sisseseadete ning korra tervishoiu nõuetele vas-

tavuse üle, valvamine õpilaste üldise ja individuaalse tervisliku seisukorra ja arendamise üle, abinõude tarvituselevõtmine nakkushaiguste levimise vastu koolides ja kooli kaudu, tervishoiulise selgitustöö tegemine õpetajaskonnas ja lastevanemate keskel, abitarvitavate õpilaste vastuvõtmine ja neile vajaliku arstiabi andmine linna kooliambulatooriumides — iga kooliarsti poolt kaks korda nädalas 1 tund ja õpilastele kaitserõugete panemine. Kooliarstid määravad vaimselt mahajäänud õpilased abikooli, konsulteerides seejuures vastavat erikooliarsti. Oma tegevuse üle koostavad kooliarstid aruande ja on oma tegevuse suhtes alalises kontaktis vanema kooliarstiga. Peale mainitud kooliarstide teotsevad abijõududena veel 3 erikooliarsti (silmahaiguste, vaimuhaiguste ning kõrva-, kurgu- ja ninahaiguste alal), 2 koolihambaarsti ja kooliõed, kes kooliarstilt saadud juhtnööride järgi teevad selgitustööd lastevanemate juures õpilaste tervishoiu alal.

1935/36. õppeaastal peeti Tallinna linna poolt üleval 6 lastepäevakodu, milles oli keskmiselt 840 last 24 õppejõu juhatusel; teenijaid oli neis 23. Samal ajal oli Tallinnas 35 algkooli, 4 täienduskooli, 28 kutsekooli, 15 keskkooli, 25 kodukooli ja 15 gümnaasiumi; lasteaedu ja lastekodusid oli 16, lühiaegseid kursusi 26 ja avalikke raamatukogusid 5.

Kasvandikkude arv lasteaedades on eelmise aasta 1 800-lt langedud 1 700-le.

Koolitervishoiu nõuetele vastavad enam-vähem kolm Tallinna uut koolimaja, kuna teised on äärmiselt kitsad, pimedad ja õhuvaesed. Neis puuduvad harilikult ka võimlemisruumid, üüritud võimlemissaalidesse pääseb võimlema aga ainult murdosa algkoolide õpilastest. Selle tõttu pole kehalise kasvatus eeltingimused Tallinna koolides kuigi head.

Tallinnas on 2 erikooli: VI algkool raskeltkasvatatavate laste jaoks ja XVI algkool vaimselt defektiivseile õpilastele (töötas 1935./36. õppeaastani Abikooli nimetuse all).

VI algkoolis oli 1935/36. õppeaasta algul 10 ja lõpul 31 õpilast. Tänaava mõju vähendamiseks viibisid õpilased koolis kella 18-ni; kuni kella 15-ni olid harilikud õppetunnid ja siis pärast ühetunnist lõunavaheaga valmistasid õpilased ette järgmise päeva õpitööd. Pikast koolipäevast tingituna korraldati õpilaste toitmist 2 korda päevas: kell 12 võileib teega või piimaga ja kell 15 lõunasöök.

XVI algkoolis (Abikool) õppis 1935/36. kooliaastal nelja õppejõu juhatusel 38 poeg- ja 23 tütarlast, kokku 61 õpilast. Nooremas klassis (1. ja 2. õppeaasta) õppis 12 poeg- ja 7 tütarlast 8—13 aasta vanuses. Debiilikuid oli selles klassis 63%, imbetsille 37%.

Abikooliõpilastest oli 10% väga nõrga kuulmisega ja niisama paljud olid puuduliku kõnelemisvõimega; 2 õpilast olid langetõbised, 2

õpilast olid vigaste jalgadega ja ühel oli vigane käsi. Raskeltkasvatavaid õpilasi oli Abikoolis 20% üldarvust.

1935/36. a. valmis Lasnamäel uus moodne algkoolimaja. 1935/36. õppeaastal vaadati koolides tervise suhtes järele 15 484 õpilast.

Kopsu läbivalgustusi tehti linna koolide õpilasile linna Tiisikus-ambulatoriumi röntgenikabinetis 1 543 ja kopsu ülesvõtteid 520. Kurgutõve (difteeria) avastamiseks tehti Linna Keemia-Bakterioloogia-laboratooriumis 478 uuringut (peamiselt algkooliõpilaste seas), kusjuures 22% uuringuist osutusid positiivseiks. Kaitserõugeid pandi 2 055 kooliealisele lapsele, neist 1 160-le (56,4%) tagajärjega.

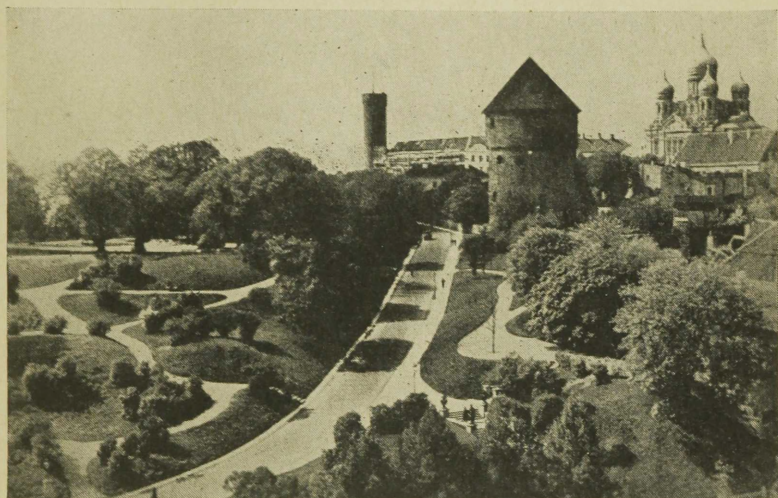
Kutsekoolide õpilasi vaadati läbi 1 689, keskkoolide ja gümnaasiumide õpilasi 6 179. Toitumus ja kehaehitus on nende koolide õpilasil parem, eriti keskkoolide ja gümnaasiumide õpilasil. Näiteks hea toitumusega oli 61,40% ja tubli kehaehitusega 66,53%; vastavad protsendid kutsekoolide õpilastel on 45,88% ja 47,72%. Halva toitumusega on 3,74 | 4,09% õpilasist (gümnaasiumide ja keskkoolide õpilaste % on märgitud eelpool püstjoont ja kutsekoolide õpilaste % tagapool joont). Nõrga kehaehitusega õpilasi oli 1,51 | 7,76; vildakseljaga õpilasi oli 8,35 | 3,91, — viimane osutab kehalise kasvatus tunde arvu suurendamise vajadusele. Vigaste hammastega oli õpilasi 51,86 | 65,72, nägevusega kuni 0,7 oli 14,26 | 14,09, pikaldast kopsuhaigust põdevaid õpilasi oli 3,09 | 2,01, südamehaigusi 2,95 | 1,48, nahahaigusi 0,91 | 1,18, näärmetiisikust 2,30 | 0,56, kurgupõletikku 4,73 | 3,66; verevaesust 8,87 | 16,81; rahhiiti 2,69 | 0,41 ja muid haigusi 21,43 | 5,33; täidega oli 0,36 | 0,24% õpilasist. Gümnaasiumide, kesk- ja kutsekoolide õpilaste terviseline seisund on parem algkoolide õpilaste omast, kuid jätab veel palju soovida.

Kooliarstide aruannete järgi oli 16 534-st õpilasest 1934/35. õppeaastal selgrookõverusega 973 (5,9%), vigaste hammastega 10 722 (64,8% õpilaste üldarvust) ja puuduliku kuulmisega 294 (1,8%) õpilast. Haigusi esines kooliõpilastel järgmiselt: kopsuhaigusi 935 juhul (5,7% õpilaste üldarvust), südamehaigusi 277 (1,7%), sügelisi ja teisi nahahaigusi 188 (1,1%), skrofuloos 430 (2,6%), kaelarahunud 3 962 (24,0%), verevaesus 1 851 (11,2%), rahhiit 610 (3,7%), angiina 588 (3,6%) ja muud haigused 799 juhul (4,8%). Tingud olid 581 õpilasel (3,5%) ja mustad olid 154 õpilast (1,0%). Kahes linna kooliambulatoriumis on käinud 4 938 õpilast ja kahes kooli-hambaambulatoriumis 4 658 õpilast.

Noortebüroo, kutsevaliku- ja kasvatusnõuandla tegevusest annavad ülevaate järgmised arvud: nõuotsijaid käis 1935/36. kutsevaliku nõuande alal 404; 1934/35. — 330; isikuvaliku nõuande alal 1935/36. 267, 1934/35. — 135; kasvatus nõuande alal 1935/36. 49, 1934/35. 120; kokku 1935/36. 720; 1934/35. — 585 ja 1934. (pool aastat) 246.

Hariduselt liigitusid nõusooijad (1935/36. a.) järgmiselt: osalise või täieliku kõrgema haridusega 7, kesk- 214, kutse- 68 ja algharidusega 425 ning eelkooliealisi 6.

Nõuandlas katsetatakse noori psühhotehniliselt ja uuritakse arstlikult, mille tulemuse põhjal teostatakse nõuanne. Vajaduse korral kannab büroo hoolt õppekoha leidmise eest. Sel juhul jääb noor büroo valve alla Hooldajatekogu liikmete kaudu. 1935/36. aastal algas tegevust Hooldajatekogu, mille koosseisu kuuluvad 47 isikut algkooliõpetajate, noorsoo- ja kasvatustegelaste hulgast ja teisi haridustööst huvitatud isikuid.

Vaade Toompeale. Vue de Toompea. Blick auf Toompea.

Lastehoolekanne. Tallinna linnal oli 1935. a. suvel kolm suvikodu: Kose-Uuemõisas 160, Ravilas 160 ja Riisiperes Piiskopp Plato nimelise Lastekodu juures 65 lapsele. Nende ülalpidamiseks kulutati 1935/36. aruandeaastal 17 394 kr. 82 s.

Arstiabi anti puuduskannatajatele 1935/36. a. haiglates 1 274 korral ja 4 linna ambulatooriumis 21 095 korral ambulatoorselt.

Muudest hoolekandeaunistest oli Tallinna linnal 2 öömaja, — üks naistele ja teine meestele ja 5 toitlat, kust hoolealuseile võimaldati tasuta ja teistele tasu eest suppi à 7 s. liiter. 1935/36. aruandeaastal anti neist toitudest suppi kokku 197 340 l (eelmisel aastal 87 694 l). Kolm toitlat töötavad ainult talvekuudel, s. o. oktoobrist maini. Toitlail oli tulusid 4 063 kr. 74 s., kulusid 25 236 kr. 98 s.

Alates 1918. a. teotseb Tallinnas **tööbörs**, mille tegevus on ette nähtud kahes osas — riiklik ja vahenduslik osa. Tööbörsi tegevuspiirkonda kuulub ka Harjumaa.

Linna tööliste kindlustamine õnnetusjuhtumite vastu toimub „Ühistegeliste ja Omavalitsusasutiste Ettevõtete Tööliste Kindlustusühingus („ÜOTK“) (1936. a. uus nimi „Tööõnnetuste Kindlustusühing Ühisoma“), milles 1935. a. lõpuks oli kindlustatud 554 ettevõtet 11 422 töölisega. Teistest Eestis teotsevaist kindlustusühinguist oleksid nimetada Eesti Tööliste Kinnitusühisuse („ETK“) ja Eestimaa Kinnituse A.-s. („EKA“).

„ETK“, kus kindlustatute arv oli 1931.—33. a. 43 882, 37 704 ja 38 790, näitas tööõnnetuste arv 1 000 kindlustatu kohta langust, olles 134, 109 ja 109 (R. Sõrmus, E. Stat. 1934. a. 374). Selle põhjuseks peetakse väsimuse mõju vähenemist lühendatud tööaja tõttu ning asjaolu, et „ETK“ ning tööinspektorite näpunäidete järgi ettevõtteid järjest täiendatakse tööõnnetusi ärahoidvate seadmetega. „ÜOTK“ (kus kindlustatute arv oli 5 319, 6 913 ja 10 298) andmeil, vastuoksa, tõusis tööõnnetuste arv avalikkude tööde suurenemise tõttu, kus valdavas enamuses on tööõnnetuste kõrge sagedusega ehitustööd: 1 000 kindlustatu kohta tuli 1931—33. a. 85, 142 ja 143 tööõnnetust. Järgmine üldkokkuvõte näitab ka tööõnnetuste vähenemist.

Tööõnnetused 1931—33. a.

	1931	1932	1933
Keskmine kindlustatute arv	49 502	46 909	46 853
Tööõnnetuste arv — põhiarvudes . .	6 384	5 301	5 381
Tööõnnetuste arv 1 000 kindlustatu kohta	129	113	115

Suuremaid tööõnnetuste arve 1 000 kindlustatu kohta andsid 1933. a.: murrud ja kaevandused 280, metallitööstus 193, ehitustööstus 162, puutööstus 143, keemiatööstus 139. Tööõnnetuste vähendamiseks on küll vajalik eri uurimusi ja revisjone ette võtta ja ettevõtete administratsioonilt ning ka töölistelt kindlasti nõuda kaitseabinõude tarvitamist ja ettekirjutiste hoolsat täitmist.

31. XII 1936. a. oli Tallinnas 1 912 tegevat tööstust 26 852 töötajaga, sellest 139 suurtööstust (üle 50, masinatega üle 30 töötajaga), 19 017 töötajaga, 630 kesktööstust (5—50, masinatega 3—30 töötajaga) 6 119 töötajaga ja 1 143 väiketööstust (5 ja vähem, masinatega 3 ja vähem töötajaga) 1 716 töötajaga; peale selle veel 185 seisvat käitist.

1935. a. oli seaduste rikkumisi käitiste juhatuste poolt 2 732 juhtu, millest 1 058 juhul koostati tööinspektori poolt protokoll. Vane male tööinspektorile või kohtule saadeti 918 protokollu ning trahviotsus tehti 959 korral. Tähtsamatest seaduserikkumistest võiks märkida järgmisi: 1. Haiguskindlustuse seaduse rikkumised, mille puhul on trahvitud 300 korral; 2. nõutavate teadete mitteandmine või valeteadete andmine — trahvitud 200 juhul; 3. määrused palgaraamatute asjus — trahvitud 142 juhul; 4. pagaritööstuse öö töö keeluseaduse rikkumiste puhul trahviti 135 korda; 5. tööstuslikkude käitiste tööaja seaduste rikkumiste puhul 109 korda jne. Töötajate elu ja

Kaitseväe Keskhaigla. Hôpital centr. milit. Militär Zentralkrankenhaus.

tervise kaitsmise asjus ettetulnud seaduserikkumiste puhul, mis seisavad peamiselt tööstusmasinatel ja teistel ohtlikel seadmeil kaitsevahendite puudumises või puudulikkudes kaitsevahendites, kuid suuresl määral ka tööruumides õhupuhtuse puudulikkuses, tööruumide õhu ülemäära kuumuses või külmuses, tööruumide, kõrvalruumide ja töökohtade puudulikult valgustamises, puhta joogivee ja jooginõude puudumises, pesemisvõimaluste puudumises jne., on tööinspektori poolt tehtud märkusi 143 korral ja protokolle 4 korral, millele on järgnenud ka trahvimine (4 korral).

Üldist tervishoiulist järelevalvet linnas teostab Tervishoiuosaakond, kelle koosseisu kuulub arst-direktor, 2 tervishoiuarsti, 1 loomaarst, 3 inspektorit ja 9 muud töajõudu.

1935/36. a. vaadati järele mitmesuguseid ettevõtteid 24 106 korda, kusjuures puudusi leiti 5 760 korral (23,8%).

Piima ja piimasaaduste võltsimiste arv on tunduvalt vähenenud, sest tervishoiuliste seaduste ja sundmääruste rikkujale ettenähtud karistusi on tunduvalt kõrgendatud. Seetõttu on üldiselt paranenud toiduainete kvaliteet ja tervishoiuline tase.

Praktiseeriva tervishoiu-personaali arv on Tallinnas peaaegu kõikidel aladel pidevalt suurenenud, ainult hambaarstide, ämmaemandate ja massööride arvus oli 1931—33. a. märgata väikest tagasiminekut, aga viimaseil aastail on nende arv uut tõusu näidanud. Arste teotses Tallinnas 1920. a. 115, 1930. a. 277, 1935. a. 291 ja 1936. a. alul 310; hambaarste vastavalt 37, 92, 79 ja 93; ämmaemandaid 58, 106, 103 ja 109, halastajaõdesid 54, 226, 341 ja 387, massööre ja massööse 13, 103, 95 ja 103 ning velskereid 5, 28, 43 ja 43, hambatehnikuid 1935. aastal 38.

Apteeke on Tallinnas 18, neist 2 linna ja 1 Tallinna Ühise Haigekassa oma.

Haiglate voodite ja haiglates töötavate arstide arv oli 1936. a. järgmine: 1) Vaimuhaigla „Seevald“ — 723 voodit ja 5 arsti, 2) Tallinna linna II haigla — 300 voodit ja 6 arsti, 3) Tallinna linna keskhaigla — 296 voodit ja 17 arsti, 4) Tallinna linna III haigla — 125 voodit ja 2 arsti, 5) Eesti Arst. Klinitsistide Ühing, ehk E. A.-K. Ü. Erahaiigla — 100 voodit, (ühingu liikmeid arste on 42, kellel kõigil on õigus oma haigeid haiglas ravida; ka teistel Tallinna arstidel on ruumi leidumise korral haigete ravimine haiglas võimaldatud); 6) Tallinna Üh. Haigek. haigla — 86 voodit ja 6 arsti; 7) Tallinna Diakonisside haigla — 75 voodit ja 7 arsti; 8) Tallinna Erakliinik — 53 voodit ja 8 arsti; 9) Tallinna E. Erakliinik — 38 voodit ja 10 arsti; 10) Närvikliinik-sanatoorium — 23 voodit ja 1 arst; 11) Nais-erakliinik 22 voodit ja 5 arsti ja 12) „Sanatoorium dr. H. Hirsch“ — 18 voodit ja 5 arsti, 13) Kaitseväe Keskhaigla.

E. P. R. ambulatooriumis töötas 1934. a. 45 arsti ja haigeid võeti vastu 34 766 korda.

Linna tiisikusambulaatoriumi ja -nõuandlat kasutasid 1935. a. 1 283 isikut 4 844 korda või iga isik keskmiselt 3,8 korda. Ambulaatoriumi personaal tegi koduseid visiite 1 989, sellest arst 81 ja õed 1 908. Analüüse tehti 366, röntgenlâbivalgustusi 3 465 ja röntgenülesvõtteid 947. Ainelist abi said 570 isikut rohtude näol. Personaali moodustasid 1 arst, 3 õde ja 1 teenija. Ambulaatoriumis oli 1. I 1935. a. registreeritud 450 tuberkuloosihaiget ja aasta lõpul 580. Aasta jooksul suri registreeritud haigetest 88.

Linnal on kaks suguhaiguste-ambulaatoriumi ja -nõuandlat, milles 1935/36. a. käisid arstiabi saamas kokku 885 isikut 6 614 korda ehk 1 isik keskmiselt 7,1 korda.

Haiglaid on linnal kolm, nimelt Keskhaigla, Linna II Haigla ja Linna III Haigla.

Linna Keskhaiglal on järgmised jaoskonnad ja asutised:

1935/36. a. Keskhaigla jaoskondades ravitud haigete hulk.

1. I haavajaoskond	1 768
2. II haavajaoskond	1 759
3. Sünnitus-gynekoloogia jsk.	2 643
4. Meeste-sisehaiguste jsk.	1 483
5. Naiste-sisehaiguste jsk.	1 411
6. Röntgenilaboratooriumid, milles tehti 2 339 lâbivalgustust, 3 171	

pildistust ja 2 478 röntgenikiiritusseanssi; raadiumravi anti 111 haigele. 7. Seerumi-bakterioloogia-laboratoorium, milles tehti 16 416 analüüsi; 8. Mikrokeemia-kabinett — 1 736 mikrokeemilist uurimist; 9. Patoloogia-anatoomiakabinett — 1 776 uurimist ja 104 lahendamist; 10. Ambulaatorium, kus anti abi 1 513 korral; 11. Kardiograafiakabinett — valmistati 303 kardiogrammi; 12. Uroloogiakabinett — 179 lâbivaatust; 13. Kõrva-, nina- ja kurguhaigustekabinett — raviti 168 haiget ning tehti 145 operatsiooni; 14. Silmahaigustekabinett, kus ravimisel oli 40 haiget, ja 15. Apteek, kus valmistati 57 701 retsepti.

Linna II Haiglal on järgmised osakonnad: 1. soetõvejaoskond — 415 haiget (1934/35. a. 245), 2. kurgutõve (difteeria) jaoskond — 171 haiget, 3. roosijaoskond — 52 haiget, 4. sarlakijaoskond — 448 (118) haiget, 5. tiisikusjaoskond — 422 haiget, 6. eraldusjaoskond, mida kasustati 25 juhul, 7. röntgenikabinett, milles tehti 1 347 kopsulâbivalgustust, 56 pildistust ja 3 muud toimingut, 8. apteek, kus valmistati 10 839 retsepti. Haigla koosseisu kuulus 1935/36. a. direktor, 3 nooremat ordinaatorit, konsulent-eriarst, üks vanem ja 14 nooremat õde, apteegiassistent, inspektor, kirjatöimeataja ja 26 muud töötajat. Peale selle palgati soetõve ja sarlakî puhul lisajõude.

Linna III Haiglas raviti 1935./36. a. 663 haiget. 1935. a. jooksul juurdetulnud 582 haigest olid nahahaigustega 35 (6,0%), suguhaiged 539 (92,6%) ja järeleuurimiseks tulnud 8 isikut.

Muudest asutistest Tallinnas tuleks nimetada kombi-
valvekohta koosseisuga: arst-juhataja, inspektor ja 3 agenti.
1935/36. a. käis iganädalasel järelevalvel 582 kontrollialust naist.
1. aprilliks 1936. a. jäi kontrolli alla 499 naist. Alaliste valvealuste
arvulise liikumise kohta võiks märkida järgmist: valvealuste arv oli
kõige suurem 1918. a., nimelt 798, langedes 1920. aastaks 726-le. Siis
toimus 1921. a. järsk langus, ja alaliste valvealuste arv püsis 1926.
aastani 460 ja 506 vahel. Alates 1927. a. tõusis aga nende arv uuesti
ja jäi püsima enam-vähem ühtlasele tasemele, kõikides 1930—35. a.
600 ja 616 vahel. Kontrolli alt vabastamine oli kõige suurem samuti
1918—20. a., nimelt 208—289 isikut aastas; 1924—35. a. on igal aastal
kontrolli alt vabastatud 46—83 naist. Vabastatutest võetakse uuesti
kontrolli alla 7—27 naist aastas.

Emade-nõuandlaid oli Tallinnas 3. Neis kolmes punktis kokku
oli 1. I 1935. a. registreeritud 4 699 last, 31. XII 1935. a. 5 009 last.
1935. a. jooksul käis juhuslikult punktis (ei kuulunud registreeritute
hulka) 2 512 last ja 160 rasedat ema. Konsultatsioone oli punktides
kokku 26 820, neist lastele 24 005 ja emadele 2 815. Arstid tegid ko-
duseid visiite 23 ja õed 8 196. Piima jagati välja 30 555 liitrit ning
arstirohte said 2 182 last.

Desinfektsiooniasutises tegi linna desinfektor
1935/36. a. 566 desinfektsiooni. Sama aja jooksul tehti erakortereis
1 114 desinfektsiooni, mille puhul tarvitati sublimaati 34, formaliini
713, lüsooli 1 039 ja lubjapiima 321 korral. 18 korral tehti desinfektsi-
ooni kortereis, kus polnud haigusi, s. o. desinfektsiooni tehti maksu
eest isikute vastaval soovil.

Eraldusmaja paigutati 1935/36. a. 297 inimest.

Keemia-Bakterioloogia-laboratooriumis tehti
16 813 uuringut.

Tallinna samariitlaste koondusse kuulus 1935. a. 446 samariitlast,
10 arsti, 7 velskerit ja 15 õde.

Linna Statistikabüroo annab iga aasta Tallinna linna statistika
aastaraamatu ja Tallinna linnavalitsuse tegevuse ülevaate välja.

Linna tapamaja tegevusest annab ülevaate järgmine kokkuvõte:
1935. a. tapeti tapamajas veiseid 18 059, vasikaid 3 558, lambaid ja
kitsi 28 119, sigu 6 440 ja hobuseid 11; toodi tapetuna sisse: veiseid
2 894, vasikaid 45 628, lambaid ja kitsi 15 330, sigu 31 200 ja hobu-
seid 2. Seasinke toodi sisse 1 758. 1935. a. registreeriti: veistetuber-
kuloosi 622 juhtu ehk 2,97%; tange ega trihiine sigadel ei esinenud.
Tallinnas töötab veel Eesti Lihaekspordi tapamaja.

Alkoholitarvitamine näitab Tallinnas tõusu. 1932. a.
müüdi läbi 566 139,1 liitrit 100% alkoholi, s. o. 1 elaniku kohta kes-
kmiselt 4,24 liitrit. 1933. a. kriisi mõjul langes küll alkoholitarvita-
mine veidi, nimelt 513 100,2 liitrile, 1 elaniku kohta 3,82 l, kuid alates

1934. a. on alkoholi müük tõusnud väga tunduvalt. Nii müüdi 1934. a. alkoholi 614 881,5 liitrit ehk 1 elaniku kohta keskm. 4,54 liitrit ja 1935. a. 698 999,5 l, ehk 1 elaniku kohta 5,05 liitrit 100% alkoholi. Säärast suurt alkoholitarvitamist ei saa kirjutada ainult Tallinna elanike arvele, sest siin avaldavad teatud mõju ka juhuslikult Tallinnas viibijad, nagu näit. ärimed ja turistid.

Tallinna linna tervishoiulise kuusaastaku kavas on ettenähtud Linna Keskhaigla järkjärguline väljaehitamine ajakohaseks kesk-raviasutiseks umbes 650 voodiga. Seejuures on ette nähtud üksikud haigla osakondade hooned ehitada omavaheliste ühenduskäikudega. Eeltööd on käimas haavaosakonna ehitamiseks ühes röntgeni-instituudiga. Edasi tuleb ehitamisele sünnitus-naistehaiguste osakond, sisehaigusteosakond ühes lastejaoskonnaga, administratsiooni-hoone ja patoloogiline instituut ühes surnukambriga. Peale selle on otsustatud ehitada tarvilikud majandushooned, nagu keskköök, keskküttehoone jne. Teostamisel on Keemia-Bakterioloogia-laboratooriumi tegevuse süvendamine ja tööjõudude arvu suurendamine. Käesoleval ajal on laboratooriumi tegevus suunatud nakkushaiguste, eriti difteeria vastu võitlemisele ja nakkushaiguste pisikutekandjate otsimisele.

Emade-nõuandekohtade tegevust on kavatsatud laiendada ja kõik lahtisel hoolekandel olevad lapsed võtta sundusliku arstliku kontrolli alla emade-nõuandla kaudu. Tulevikus kavatakse asutada hoolekandeõdede kaader, kelle ülesandeks jääb haiglastest koju lastud haigete kodune ravi ja neile selles vajalise nõuande teostamine. Edasi on kuusaastaku kavas ette nähtud toiduainete müügi ja neid valmistavate asutiste tervishoiulise kontrolli tugevdamine, turgude ümberkorraldamine, uute koolimajade ehitamine ja linna kanalisatsiooni-võrgu laiendamine, osaliselt lahtiste kanalite muutmine kinnisteks, puhtaveetorustiku laiendamine, esijoones Lasnamäel ja uutes ehitus-rajoonides. Tiisikuse vastu võitlemisel püütakse eriti kooliõpilaste hulgast kooliarstide abil üles otsida tiisikushaigeid. Nakkushaiguste vastu võitlemisel kavatakse senist arstlikku tegevust laiendada.

Tallinna linna tervishoiuarstide arvu tuleks suurendada, nii et vähemalt iga 30 000 elaniku kohta tuleks 1 tervishoiuarst, samuti tuleks suurendada Keemia-Bakterioloogia-laboratooriumi arstlikku personaali.

Kirjandus.

Bibliographie. — Literatur.

1. Aul, J., mag., Eesti mehe pikkusest. — Eesti Loodus, nr. 2, 1936.
2. Bekker, H., Lühike ülevaade Eesti geoloogiast. — Koguteos „Eesti“ ja äratrükk sellest „Eesti loodus“ 1925. a., 31—61.
3. Granö, J. G., prof., Orienteeriv ülevaade. — Koguteos „Eesti“ ja äratrükk sellest „Eesti loodus“ 1925. a., 1—17.
4. Grewingk, C., Geologie von Liv- u. Kurland, 1861.
5. Köstner, N., Eesti sõdurite pikkus 1924. a. — Eesti Statistika, 1927, nr. 65.
6. Lasberg, A., Leepra. Eesti Demograafia, v. IV, 111—113, 1930. a.
7. Lepp, A., Eesti Statistika kuukirjas ilmunud kirjutised.
8. Lüüs, A., prof., Sugemeid vigaste laste kohta Eestis, 1923.
9. Nõmmik, A., prof., Kodumaa mullastik. — Koguteos „Eesti“ ja äratrükk sellest „Eesti loodus“ 1925. a., 97—149.
10. Paldrock, A., prof., Uuemaid andmeid pidalitöbisist Eestis. — Eesti Arst, 1928, nr. 11, 393—396.
11. Rammul, A., prof., Algkooli ruumid ja tervishoiulised tingimused, lk. 77—105; keskkooli ruumid ja tervishoiulised tingimused, lk. 175—182; E. Demograafia, v. I. „Haridus Eestis“, 1924.
12. Reimann, H., Eesti Statistika kuukirjas ja eriväljaandeis ilmunud kirjutised.
13. Rumma, K., Eesti Statistika kuukirjas ilmunud kirjutised.
14. Sresnevsky, B., prof., 25-jähr. Mittelwerte der Niederschläge 1886—1910, Dorpat, 1913.
15. Steinberg, B., ins., Tallinna linna veevärgi laienduse kava. Tehnika ajakiri, 1933, nr. 3, 4.
16. Sõrmus, R., Eesti Statistika kuukiri 1934. a., lk. 374.
17. Tallinna linna statistilised aastaraamatud kuni 1936. a.
18. Tallinna linnavalitsuse tegevuse ülevaade 1932./33.—1935./36.
19. Tomberg, G., Linnade ja alevite rahvastik.
20. Vellner, A., ins., Härjapea kollektori kava. Tee ja Tehnika 1929., nr. 5, 7—11.
21. Volmer, E., dr., Sünnitusabi andmine Eestis (käsikirjas).

22. Eesti Demograafia, v. I. „Haridus Eestis“, 1924.
23. „ „ v. III. „Tervishoid Eestis“, 1925.
24. „ „ v. IV. „Rahvastik ja tervishoid Eestis“, 1930.
25. Eesti Statistika kuukiri, 1922.—1937. a.
26. Estonie de 1920—1930. Résumé rétrospectif, 1931.
27. Rahva demograafiline koosseis ja korteriolud Eestis. 1922. a. üldrahvalugemise andmed, v. I, 1924.
28. Rahvastiku koostis ja korteriolud. 1934. a. rahvaloenduse andmed, v. II, 1935.
29. Rahvastikuprobleeme Eestis. 1934. a. rahvaloenduse tulemusi, v. IV, 1937.
30. Rahva tööala ja ühiskondlik kihitus. 1922. a. üldrahvalugemise andmed, v. III, 1926.
31. Riigi Teataja 1923—1937. a.
32. Tööharud ja leibkonnad. 1934. a. rahvaloenduse andmed, v. III, 1935.
33. Valdade rahvastik. 1934. a. rahvaloenduse andmed, v. I, 1934.
34. 1922. a. üldrahvalugemise andmed. Harju maakond ja Tallinna linn, 1924.

Resumé français.

L'arrondissement de Harju est situé au nord de l'Estonie et confine au nord au golfe de Finlande. L'étendue territoriale de l'arr. de Harju est de 5 683 km². Les tables 1—10 montrent les températures, les quantités d'eau tombée et les autres facteurs caractéristiques du climat. Le nombre des maisons d'habitations de l'arr. H. sauf trois villes en 1922, année du 1. recensement, était de 15 298 avec 19 240 logements, et en 1934, année du 2. recensement de 21 787 (voir tabl. 11 et 12).

D'après le 2. recensement en 1934 (les nombres mis entre parenthèses se rapportent au 1. recensement en 1922) la population de l'arr. de Harju était de 243 122 (219 654) habitants: 110 867 (101 739) hommes et 132 255 (117 915) femmes, dont 218 416 soit 89,8% étaient Estoniens, 9 676 soit 4,0% Russes, 7 906 soit 3,3% Allemands, 1 665 soit 0,7% Suédois, 2 290 soit 0,9% Juifs, 1 253 soit 0,5% appartenaient à autres nationalités et 470 soit 0,2% étaient de nationalité inconnue.

La répartition de la population des communes rurales de 89 374 (42 845 hommes et 46 529 femmes) d'après leur profession est la suivante: 77,2% (80,6) — les nombres mis entre parenthèses se rapportent pour toute l'Estonie, s'occupent d'agriculture, 9,2 (7,7) % de l'industrie, 0,8 (0,6) % de commerce et 1,8 (1,1) % de transports.

La répartition de la population de l'arr. de Harju d'après l'église à laquelle ils appartiennent était en 1934 la suivante: 86,0% evang.-luthér. ou protestants, 9,1% appartiennent à l'église grecque, 0,4% cathol., 1,0% baptistes, 0,9% mos., 0,8% evangelist., advent. et autres, 0,8% sans confess. et 1,0 sans indication de confession.

Le nombre des aveugles, des muets et des sourds-muets dans l'arr. de Harju était en 1922 — de 22,9 — par 10 000 habitants, et en 1934 — 22,6 (550 hab.); des aveugles de 12,5 (12,0 en 1922), des muets de 2,8 (1,8) et des sourds-muets de 7,3 (9,1).

Suivant les recherches anthropologiques entreprises par mag. J. Aul, qui a mesuré 12 000 hommes en ces dernières années, dans toutes régions d'Estonie, la taille moyenne de l'Estonien — on a mesuré surtout celle d'hommes âgés de 22 ans — est de cm 172,1; la taille moyenne de la femme estonienne, suivant des recherches faites antérieure-

ment, est de cm 160,3. Dans l'arr. de Harju la taille moyenne de l'homme mesure 172,3; les hommes les plus grands — taille moyenne 173,3 cm — se trouvent à Saaremaa (île de Ösel), les hommes les plus petits — taille moyenne 170,1 cm — dans l'arr. de Petseri.

La proportion des hommes aptes au service militaire dans l'arr. de Harju était en 1935 — 90,9% dont 88,0% service arme et 1,2 service auxiliaire. Le nombre des écoles primaires dans les communes rurales était en 1922/23 de 109 avec 9006 élèves et en 1933/34 de 118 avec 9381 élèves. Le nombre des écoles secondaires dans l'arr. de Harju était en 1933/34 de 24, dont 22 dans la ville de Tallinn. Pour le détail voir les Ecoles.

Les communes rurales de l'arr. Harju sont divisées en 12 districts médicaux (tabl. 14); chaque district a un médecin „de district“ et une sage-femme qui sont à la charge de l'arrondissement. Le médecin de district est tenu d'exercer des fonctions de médecin sanitaire, de médecin scolaire et de médecin pour les pauvres. En outre le médecin de district peut avoir sa clientèle privée.

Il y a dans les communes rurales 9 médecins praticiens et 8 médecins vétérinaires dans 8 districts médicaux-vétérinaires.

La qualité et la provenance de l'eau potable sont données dans les tabl. 13 et 22. La plupart 106 (60,6%) des 175 puits examinés dans les communes rurales étaient des puits à margelle dont 17 (16,0%) avaient l'eau bonne, 37 (34,9%) l'eau suspecte et 52 (49,1%) l'eau mauvaise.

Pour le mouvement de la population voir les tabl. 15—19. En 1925 — 34 les coefficients de nuptialité dans l'arr. de Harju y compris les 3 villes étaient de 9,6 et 9,0 par 1000 habitants, les coeff. de natalité 14,2 et 13,0 (en Tallinn 11,4 et 9,9), les coeff. de mortalité 15,3 et 13,7 (à Tallinn 14,5 et 12,6). La mortalité des enfants âges de moins d'un an était de 97 et 82 (à Tallinn 86 et 68) par 1000 naissances, non compris les mort.-nés. Le tabl. 20 montre les causes des décès et le tabl. 21 les maladies contagieuses.

La capitale de l'Estonie Tallinn, chef lieu de l'arr. de Harju, autrefois Reval — nom allemand, Revel — nom russe, est située au bord du baie de Tallinn dans le golfe de Finlande. L'étendue territoriale de la ville de Tallinn dans les limites administratives est de 6 686,50 ha; 1 394,39 de ce terrain sont occupés par des constructions (maisons etc.) de cours et de jardins. L'étendue des parcs et des jardins publics est de 96,08 ha, terrains de jeux et de sport 32,40 ha, l'étendue du terrain boisé de 295,88 ha.

Le nombre des habitants était en 1. III. 1934 de 137 792 (60 874 ou 44,2% hommes et 76 918 ou 55,8% femmes). L'eau d'alimentation de la ville de Tallinn provient du lac Ülemiste situé dans les environs

de Tallinn. L'eau du lac est filtré (filtres rapides); la coagulation (Aluminium sulfuricum) en été et le chlorinage en sont prévus. Le perfectionnement du système du réseau d'égout se poursuit graduellement. Il y avait en 1936 à Tallinn 310 médecins, 93 dentistes, 38 dentistes-techniciens, 109 sages-femmes, 387 infirmières, 103 masseurs et masseuses; 12 hôpitaux comprenant 1854 lits.

La ville de Nõmme (16 000 habitants) située dans un site pittoresque à 7 km de Tallinn était en 1900 un lieu de villégiature n'ayant que 800 habitants. La ville de Paldiski, située à 47 km de Tallinn avait en 1934 de 851 habitants. Des 13 bourgs grands ou petits, cités dans ce livre, 10 servent de lieux de villégiature.

Deutsche Zusammenfassung.

Der Kreis Harjumaa (Harrien) nimmt den mittleren Teil von Nord-Estland ein und grenzt im Norden an den Finnischen Meerbusen. Der schmalere westliche Teil des Kreises zwängt sich zwischen die Kreise Lääne und Järva, während der östliche Teil an den Viru-Kreis grenzt. Nach der Thornwaite'schen Einteilung hat der H.-Kreis ein feuchtes mikrothermales Klima. Die Daten über Temperatur, Feuchtigkeit, Niederschläge, Wind und Sonnenscheindauer sind in Tab. 1—10.

Zur 1. Volkszählung im Jahre 1922 waren im H.-Kreise auf dem flachen Lande samt den kleineren Flecken 15 298 Wohnhäuser mit 19 240 Wohnungen; im ganzen Kreise waren 22 968 Wohnhäuser mit 53 313 Wohnungen. Zur 2. Volkszählung am 1. III. 1934 war die Zunahme der Wohnhäuser im ganzen Kreise 28,3% (6 489); auf 1 km² kamen 5,18 Wohnhäuser, und auf dem flachen Lande — ohne Städte und grössere Flecken — 3,18 Wohnhäuser. Die näheren Angaben über die Höhe der Wohnungen, Luftkubus und Lichtverhältnisse, Badestuben usw. finden sich in den Tab. 11 u. 12.

Im Jahre 1922 waren im H.-Kreise 219 654 Einwohner (101 739 Männer u. 117 915 Frauen), davon in Tallinn (Reval) 122 419 (55 680 M., 66 739 Fr.), in Paldiski (Baltischport) 1 053 (491 M., 562 Fr.), in Nõmme 5 150 (2 351 M., 2 799 Fr.), in den Flecken und auf dem flachen Lande 91 032 (43 217 M., 47 815 Fr.). Am 1. III. 1934 waren im H.-Kreise 243 122 Einwohner (110 867 M., 132 255 Fr.), davon in Tallinn 137 792 (60 874 M., 76 918 Fr.), in Paldiski 851 (398 M., 463 Fr.), in Nõmme 15 105 (6 760 M., 8 345 Fr.), in den Flecken und auf dem flachen Lande 89 374 (42 845 M., 46 529 Fr.). Von den Einwohnern des H.-Kreises waren Esten 89,8% (218 416), Russen 4,0% (9 676), Deutsche 3,3% (7 906), Juden 0,9% (2 290), Schweden 0,7% (1 665), andere 0,5% (1 253), unbekannt 0,2% (470). Evang. luther. waren 86,0%, apost. orthodox 9,1%, röm.-kathol. 0,4%, baptist. 1,0%, mosaisch 0,9%, andere 0,8% (davon Evangelisten u. Adventisten 0,6%), konfessionslos 0,8%, unbekannt 1,0%.

Von der Bevölkerung des flachen Landes sind beschäftigt in der Landwirtschaft 77,2% (80,6%) — in Klammern die entsprechenden

Zahlen für Gesamt-Estland — in der Industrie 9,2 (7,7) ‰, Handel 0,8 (0,6) ‰, Transport u. Verkehr 1,8 (1,1) ‰.

Nach den anthropologischen Untersuchungen von 12 000 Esten, die mag. J. Aul in den letzten Jahren in allen Kreisen Estlands ausgeführt hat, ist die mittlere Körperlänge des estnischen Mannes — gemessen wurden meist 22-jährige — 172,1 cm, die mittlere Länge der estnischen Frau nach früheren Messungen 160,3 cm. Die mittlere Länge der Esten im Harju Kreise ist 172,3 cm; die längsten Esten — mittlere Länge 173,3 cm — sind in Saaremaa (Insel Ösel) und die kürzesten — 170,1 cm — im Petseri Kreise.

Zum Militärdienst tauglich wurden im Jahre 1935 befunden 90,9%, davon 1,2% zum Hilfsdienst. Blinde, Stumme und Taubstumme im H.-Kreise waren im Jahre 1922 registriert 502 oder 22,9 auf je 10 000 Einwohner und im Jahre 1934 550 bzw. 22,6; Blinde 12,5 (12,0 im J. 1922), Stumme 2,8 (1,8), Taubstumme 7,3 (9,1).

Ausser den 118 Elementarschulen, waren 1934/35 im H.-Kreise 24 Mittelschulen, davon 22 in der Hauptstadt Tallinn. Nähere Angaben über Luftkubus, Fussbodenfläche, Ventilations- u. Lichtverhältnisse siehe in den entsprechenden Tabellen. Das flache Land des Harju-Kreises ist in 12 Arzt-Distrikte geteilt, in denen je 1 beamteter Distriktsarzt die Pflichten eines Sanitäts-, Schul- u. Armenarztes für ein bestimmtes Gehalt (etwa 150 Kron. monatl.) ausübt und daneben auch Privatpraxis treiben kann, wobei die Honorare normiert sind. Die Grösse der Distrikte (258—661 km²), Einwohnerzahl (4 256 — 14 692), Schulen usw. siehe in Tab. 14. Ausser den 12 Distriktsärzten waren im H.-Kreise auf dem flachen Lande 1. I. 1935 noch 9 Ärzte tätig, von ihnen 1 Arzt in der höheren Haushaltungsschule in Kehtna, 1 im Sanatorium Seli, 1 in der Beratungsstelle für Mütter und Kinder in Rapla. In jedem Distrikte ist auch 1 beamtete Hebamme tätig, die von der Kreisverwaltung ein bestimmtes Gehalt (etwa 45 Kr. monatl. u. freie Wohnung) bezieht und verpflichtet ist Geburtshilfe für ein bestimmtes Honorar (je 2 Kr.) zu leisten. Bei einigen grösseren Fabriken sind Ärzte und Ambulatorien. Beamtete Tierärzte gibt es 8 und der Kreis ist entsprechend in 8 Veterinär-Distrikte geteilt.

Von den im Kreise untersuchten 175 Brunnen waren 106 (60,6%) Schachtbrunnen, von denen 17 (16,0%) gutes, 37 (34,9%) mittelmässiges und 52 (49,1%) schlechtes Wasser lieferten (Tab. 13. u. 22). In den Jahren 1925—29 u. 1930—34 waren die Heiratsziffern für den Gesamt-Kreis (mit den 3 Städten) 9,6 bzw. 9,0, die Geburtsziffern 14,2 bzw. 13,0 (für Tallinn 11,4 bzw. 9,9), die Sterbeziffern 15,3 bzw. 13,7⁰/₀₀ (für Tallinn 14,5 bzw. 12,6) und die Säuglingssterblichkeit 97 bzw. 82 auf 1 000 Lebendgeborene (für Tallinn 86 bzw. 68); siehe Tab. 15—19.

Todesursachen und Infektionskrankheiten siehe Tab. 20 u. 21.

Tallinn (ehem. dtsch. Reval, russ. Revel) Kreis- u. Hauptstadt liegt an der Tallinna-Bucht im finnischen Meerbusen. Die in den Administrativgrenzen der Stadt liegende Gesamtfläche beträgt 6 686,50 ha, wovon die Häuser mit ihren Höfen und Gärten 1 394,39 ha, Strassen, freie Plätze usw. 188,22 ha, Parkanlagen u. öffentliche Gärten 96,08 ha, Spiel- und Sportplätze 32,40 ha, Wiesen u. Weideplätze 2 340,32 ha, Wälder 295,88 ha einnehmen. Die Einwohnerzahl betrug am 1. III. 1934 am Tage der 2. Volkszählung 137 792 (60 874 od. 44,2⁰/₀ Män., u. 76 918 od. 55,8⁰/₀ Frauen). Das städt. Gesundheitsamt hat 1 leitenden Arzt, 2 Sanitätsärzte, 1 Veterinärarzt, 3 Sanitäts-Inspektoren u. 9 Hilfskräfte. Im J. 1936 waren in Tallinn 310 Ärzte, 93 Zahnärzte, 38 Zahntechniker, 109 Hebammen, 387 barmherzige Schwestern, 103 Masseure u. Masseusen, 43 Feldscherer; 12 Krankenhäuser mit 1 854 Betten und 7 Beratungsstellen, davon 3 für Mütter. Das Zentralwasserwerk mit Klärbassin u. Schnellfiltern liefert das Trinkwasser aus dem bei Tallinn gelegenen Ülemiste See; im Winter, wenn die Durchsichtigkeit des Wassers mit der Snellen'schen Schriftprobe nr. 1 über 100 cm ist, wird das Seewasser bloss filtriert, zu anderen Zeiten mit Aluminiumsulfat koaguliert; auch Chlorierung ist vorgesehen. Eine Besserung des Kanalisationsnetzes wird durchgeführt. Seit 1933 sind 5 Schulärzte hauptamtlich tätig; auf 1 Arzt kamen 2400—2500 Schulkinder. Ausserdem sind nebenamtlich tätig 3 Spezialärzte (Augen, Ohren-Nasen-Rachen u. 1 Psychiater) u. 2 Ambulatorien für Zahnkranke. Von anderen städtischen Einrichtungen wären zu nennen die Berufsberatungsstelle und die Arbeitsbörse u. das Statistische Büro, das alljährlich das Statistische Jahrbuch u. ein Buch, enthaltend eine Übersicht über die Tätigkeit der Stadtverwaltung ausgibt.

Stadt Nõmme, schön gelegen, 7 km von Tallinn, mit 16 000 Einwohnern, war 1 900 noch eine kleine Sommerfrische mit etwa 800 Einwohnern.

Stadt Paldiski (Baltischport), 47 km von Tallinn, hatte im J. 1934 851 Einwohner. Von den 13 genannten kleineren und grösseren Flecken sind 10 auch Sommerfrischen.

Harjumaa joogivee uurimuse tulemused.

Résultats de l'analyse des eaux potables de l'arr. de Harju.

Resultate der Trinkwasseruntersuchungen des Kreises Harju.

a	allikas,	source, Quelle,	+	vesi on kõlvuline	<i>l'eau est bonne,</i>
i	jäljed,	traces, Spuren,		ehk hea	<i>das Wasser ist</i>
jõ	jõgi,	rivière, Fluss			<i>gut,</i>
p	pumpkaev,	fontaine à	—	vesi on mittekõlvuline ehk halb,	<i>l'eau est mau-</i>
pk	puurkaev,	pompe, Pumpe,			<i>vaise, das</i>
		puits tubulaire,			<i>Wasser ist</i>
		Rohrbrunnen,			<i>schlecht,</i>
r	raket. salvkaev,	puits à margelle,	?	vesi on kahtlane,	<i>l'eau est suspecte</i>
		Kesselbrunnen,			<i>ou médiocre,</i>
t	talu,	la ferme,			<i>das Wasser ist</i>
		Bauerngehöft,			<i>verdächtig</i>
tn	tänav,	rue, Strasse,			<i>oder mittel-</i>
vald		commune rurale,			<i>mässig.</i>
		Gemeinde,			
üpt	ühispiimatalitus,	laiterie cooper.			
		Kooper. Meierei,			

Hindamisel on arvesse võetud vee füüsikalised ja keemilised omadused ja ka veeallika iseloom.

L'appréciation de la qualité des eaux est faite au point de vue physique, chimique et d'après le caractère de la source.

Bei der Begutachtung der Trinkwasserquellen ist der Charakter derselben sowie die physikalischen und chemischen Eigenschaften des Wassers in Betracht gezogen.

Lahtreis 5—7 tähendavad arvud milligramme 1 liitr. vees. Veekareduse 1 saksa kraad = 1,79 prantsuse = 1,25 inglise kraadiga.

Les nombres en les colonnes 5—7 expriment des milligrammes par litre d'eau. Degré hydrométrique 1° allemand = 1,79^o français = 1,25^o anglais.

In den Rubriken 5—7 bedeuten die Zahlen Milligramme in 1 Liter Wasser. Die Härte des Wassers (Rubrik 8) ist in deutschen Härtegraden angegeben; 1 deutscher Härtegrad = 1,79 französ. = 1,25 englischen Härtegrade.

Järjekorra nr.	Valla ja asula nimetus; veeurimise aeg <i>Communes rurales et termes;</i> le temps de l'analyse Gemeinde, Ort u. Zeit der Wasseruntersuchung	Veevõtmiskoht — <i>Provenance de l'eau — Herkunft des Wassers</i>	Kaevu sügavus — <i>Profondeur de puits — Brunntiefe</i>	Vee kaugus maapinnalt — <i>Dist. de l'eau de la surface de terre — Entfernung des Wassers von d. Erdoberfläche</i>	Veekihi paksus — <i>Hauteur de l'eau — Tiefe der Wasserschicht</i>	Kloor (Cl) — <i>Chlore — Chlor</i>	Ammoniak (NH ₃) — <i>Ammoniaque — Ammon.</i>	Salpeetrishape (N ₂ O ₃) — <i>Nitrites — Salpetrige Säure</i>	Karedus saksa kraadides — <i>Degré hy- drométr. allem. Härte in deutsch. Grad.</i>	Vee kõrvulisus — <i>Qualité de l'eau — Be- schaffenheit des Wassers</i>
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Anija vald. (juuni 1922. a.)									
1.	Hirsu t.	r	5	3,5	1,5	50	0,15	0,1	20	—
3.	Männik (asunik)	r	3	2	1	90	0,3	0,3	24	—
4.	Reie t.	r	4,5	3	1,5	70	0,2	0,3	15	—
5.	Soodla veski, Soodla jõgi	jõ				20	—	—	16	?
	Harku vald. (juuli 1922. a.)									
6.	Harku alaealiste kolonii	pk	140			14	j	0	18	+
7.	Harku alaealiste kolonii	pk	16,4			10	0,1	0,1	20	—
8.	Eeriki t.	r	4,6	0,2	4,4	90	0,1	0	16	—
9.	Mardi t.	r	2,5	0,2	0,4	68	0,2	0	16	—
10.	Möldre t.	r	7,5	0,5	5,4	54	—	j	14	?
11.	Vallakool t.	p				46	0,3	0	20	—

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Rannamõisa suvituskohht. (aug. 1932. a.)									
12.	Jegorov, J.	pk	67	..	..	8	0	0		+
13.	Leihberg	pk	40	..	..	17	j	0		+
14.	Lukk, G.	pk	20	..	..	10	0	0		+
15.	Lukk, G.	pk	..	..	..	30	j	0,1		—
16.	Rannamõisa allikas	a	0,5			18	0,1	0		—
	Tiskre suvi- tuskohht. (aug. 1932. a.)									
17.	Jürgenson, K.	r	6	1,5	4,5	12	0	0		+
18.	Otsa t.	p	3,2	..	..	46	0,3	0		—
19.	Teisepere t.	r	2,4	1,9	0,5	64	0,2	0		—
20.	Witte, H.	pk	63	..	..	60	0	0		+
	Ingliste vald. (august 1922. a.)									
21.	Inglise küla	r	5	4	1	58	j	j	17	?
	Jõelehtme vald. (juuni 1922. a.)									
22.	Halsauna t.	r	4	2,5	1,5	30	0,2	0,3	24	—
23.	Jägala vabrik	pk	8,5	5	3,5	40	—	0,1	18	?
24.	Koogi alevik	r	5	3	2	80	0,3	0,1	—	—
25.	Naeri t.	r	6,5	4	2,5	40	—	0,3	22	?
26.	Saua t.	r	5	3	2	90	0,2	0,3	25	—
27.	Teetsi saunik	r	4,5	3	1,5	40	0,3	—	—	—
28.	Tihala t.	r	2,5	2	0,5	50	0,1	—	22	—
29.	Tooma t.	r	7	4	3	60	0,3	—	26	—
30.	Vanumäe t.	r	8	5	3	50	0,2	0,1	24	—

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Keila vald. Laulasmaa suvituskohht. (aug. 1932. a.)									
31.	Malter, A.	r	4	3,7	0,3	30	0	0		—
32.	Rosen, E.	p	7	..	..	12	0	0		+
33.	Rosen, E.	r	6,5	5,5	1	10	0	0		+
	Klooga suvi- tuskohht. (aug. 1932. a.)									
34.	Akel, F.	r	4	3	1	20	0,2	0		—
35.	Gehbauer, K.	r	4	3,2	0,8	10	j	0		?
36.	Kaarmann	r	4,5	3	1,5	16	0,1	0		?
37.	Klooga oja	oja				14	j	0		?
	Vasalemma suvituskohht (aug. 1932. a.)									
38.	Doll, K.	pk	10	..	..	14	0	0		+
39.	Jentson, K.	pk	..	..	..	14	0	0		+
40.	Kuurmann, A.	pk	14	..	..	26	0	0		+
41.	Lilleberg, A.	pk	13	..	..	18	0	0,4		—
42.	Luik, H. ja Perk, R.	pk	..	..	..	16	0	0		+
43.	Merska	pk	..	..	..	22	0	0		+
44.	Õmblus, J.	pk	..	..	..	26	j	0,5		—
	Kernu vald. (1925.—27. a.)									
45.	Kernu üpt.	pk	40	..	..	18	..	..	11,4	?
	Kiiu vald. (juuni 1922. a.)									
46.	Allika küla rätsep	p	5	3	2	60		0,1	18	—

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Kodasoo vald. (juuni 1922. a.)									
47.	Kodasoo mõisa — vallamaja	r	5,5	4	1,5	60	0,2	0,3	16	—
48.	Puupapivabrik, Jä- gala jõgi	jõ				30			12	?
	Kohila vald. Kohila alevik. (juuli 1932. a.)									
49.	Kask, A.	pk	24	..	..	22	0	0		+
50.	Kohila jõgi	jõ				30	j	0		?
51.	Kohila vabr. töölis- maja	pk	50	..	..	18	0	0		+
52.	Sander, M.	pk	34	..	..	44	0,4	0,2		—
	Kolga vald. (juuni 1922. a.)									
53.	Hara t.	p	5	3	2	20	0,3	0,1	18	—
54.	Kiltroni t.	r	3	2	1	30	0,2			—
55.	Külaotsa t.	r	3	2	1	30		0,1	18	—
56.	Kahala küla saunik	r	6	4	2	50	0,2	0,3	16	—
57.	Seljaku t.	r	7	5	2	20	0,2	0,1	20	—
58.	Sepa t.	r	6	5	1	40	0,2		19	—
59.	Vanaromme t., auk madalal kohal		1,5	1	0,5	50	0,2	0,2	17	—
	Kuivajõe vald. (juuli 1923. a.)									
60.	Hiie t.	r	4,5	2,5	2,0	44			22,3	?
61.	Kihu t.	p	6,5	3,5	3,0	24	0	0	18,0	+
62.	Kuusiku t.	r	6,5	4,5	2,0	12	0	0	17,3	+
63.	Nõmme veski	r	14,0	8,0	6,0	10	0	0	11,4	+
64.	Oru koolimaja	r	8,0	6,0	2,0	8	0		17,4	+
65.	Oru mõisa asun.	p	9,0	1,5	7,5	16	0	0	21,5	+
66.	Otsa t.	r		1,3	1,7	52	0	0	20,8	+
67.	Piirita jõgi	jõ				8	j		8,1	?

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
68.	Tuhala (Kabeli) küla, Kabeli t.	r	3,5	1,0	2,5	42	j	j	22,9	?
69.	Vallamaja	p	6,5			12	0	0	14,0	+
	Kurna vald. (juuli 1923. a.)									
70.	Kärneri t.	r	2,0	0,3	1,8	12	j	j	7,5	?
71.	Lehmja koolimaja	r	3,0	1,0	2,0	18	0	0	25,0	+
72.	Maksima t.	r	6,5	5,0	1,5	30	0	0	13,8	+
73.	Mäe t.	r	4,0	2,5	1,5	84	0	0	17,3	+
74.	Sausti koolimaja	r	6,0	4,0	2,0	20	0	0	19,1	+
75.	Tilluvälja t.	r	7,0	5,5	1,5	28	0		14,6	?
76.	Turu t.	r	5,0	3,0	2,0	86	0	0	20,6	+
77.	Uustalu t.	r	6,0	3,0	3,0	150	j	0	21,4	?
78.	Vallamaja	r	8,0	6,0	2,0	216	0	j	25,2	?
	Kõnnu vald. (juuni 1922. a.)									
79.	Kaasiku t.	r	7	4	3	30	0,2	0,1	14	—
80.	Kuusiku t.	r	4,5	2,5	2	20	0,1		14	—
81.	Männiku t.	p	3,5	2	1,5	30	0,1	0,1	12	—
	Loksa alevik. (juuli 1932. a.)									
	(juuli 1932. a.)									
82.	Fählmann, R.	r	4	3,7	0,3	62	0	0		+
83.	Gorbatčeff, E.	r	20	4	16	100	j	0		?
84.	Jaaron, A.	r	3,7	3	0,7	84	j	j		—
85.	Loksa algkool	r	2	0,7	1,3	64	j	0		?
86.	Mankin, J.	p	4	2	2	130	0,6	0		—
87.	Mölder, pärij.	p	..	..	..	36	j	j		?
88.	Valgejõgi	jõ				16	0	0		?
	Laitse vald. (juuni 1922. a.)									
89.	Aruküla küla	p				12	0,1			—
90.	Laitse mõisa asun.	r	2,3	6,5	18	8	0,1		13	?
91.	Laitse mõisa asun.	r				10	0,1		13	?
92.	Laitse mõisa asun.	p				14	0,1		15	?

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
93.	Laitse mõisa asun.	r	2,4	0,3	2,5	700	3,0	0,7		—
94.	Laitse mõisa asun.	r	0,3	0,1	0,2	12	0,1	j		—
95.	Vallamaja	r				12	j		12	?
	Nabala vald. (juuli 1923. a.)									
96.	Kaisaru t.	r	5,5	4,0	1,5	64	0	j	29,2	?
97.	Kopliku t.	r	4,5	3,5	1,0	56	0	0,5	12,6	—
98.	Nabala vallamaja ja koolimaja	r	5,0	2,5	2,5	18	0	0	15,4	+
99.	Oorna t.	r	6,0	4,5	1,5	42	j	0	18,5	?
100.	Proosa-Mardi t.	r	3,0	1,0	2,0	12	0	0	14,2	+
101.	Rebase t.	r	3,0	2,0	1,0	166	0	0	14,8	?
	Peningi vald. (juuni 1924. a.)									
102.	Aru-Maidu t.	r	7	4	3	7	0,2	j	7,5	—
103.	Innu t.	r	7	4	3	70	j	0,7	11,2	—
104.	Kaugemäe t.	r	5,5	3	2,5	60	0,1	j	25	?
105.	Mihkli t.	r	6	4	3	120	j	0,1	15,4	—
106.	Pikavere küla mõis	p	7	5	2	110	0,2	j	21,0	—
107.	Nipi t.	p	8	5	3	120	0,1	0	16	—
108.	Perila küla koolim.	r	8	5	3	120	0,3	j	11,8	—
109.	Sitsi t.	r	6	3,5	3,5	40	0,1	j	10,6	—
110.	Urvaste t.	r	6	3	3	35	j	j	7,5	?
111.	Salu t.	r	5	3	2	50	0,2	j	24,5	—
	Raasiku vald. Haljava alevik. (juuli 1932. a.)									
112.	Frisch, P.	pk	13	..	..	8	0	0		+
113.	Kriitberg, J.	r	3	1,5	1,5	46	0	0		+
114.	Sikk, J.	pk	10	..	..	18	0	0		+
115.	Tollmann, J.	pk	14	..	..	80	0	j		?

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Rae vald. (juuni 1922. a.)									
116.	Lagedi mõisa naha- vabrik	pk	20	12	8	30	0	0	16	+
117.	Lagedi mõisa veski juurest, Pirita jõgi	jõ				6	0,1		7,5	?
118.	Lagedi nahavabriku juurest, Pirita j.	jõ				30	0,4	0,2	9,7	—
119.	Lingumäe t.	r	3,5	0,8	2,8	14	0	0	24,9	+
120.	Peetri t.	r	4,5	2,3	2,3	220	0	0	24	?
121.	Tosna t.	r	3,0	1,5	1,5	90		0,2	20,3	—
122.	Vaida küla koolim.	r	5,3	0,5	4,8	24	0	0	19,4	+
123.	Vaida mõisa süda	p	11	3,0	8,0	76	0	0,2	22,0	—
124.	Vapra t.	r	2,7	1,0	1,7	88			26,4	—
125.	Vaskjala küla juu- res, Pirita jõgi	jõ				8	j		8,3	—
126.	Vallamaja	r	3,5	1,1	2,4	86			22,6	?
	Rapla vald. (juuli 1922. a.)									
127.	Pihku t.	p	10	2	8	65	0,1	0	17	—
	Rapla alevik. (juuli 1932. a.)									
128.	Böstrov, N.	pk	..	..	..	46	0,1	j		—
129.	Nõmmik, G.	pk	12	..	..	32	0	0		+
130.	Pukspuu, R.	pk	13	..	..	18	j	0		+
131.	Rapla Maj. Üh.	pk	..	..	..	32	j	j		?
132.	Reismann, pärij.	pk	..	..	..	72	0	0		+
133.	Taal, P.	pk	..	..	..	94	0,1	0,1		—
134.	Tuletõrje Seltsim.	pk	47	..	..	72	0,1	0,3		—
	Ravila vald. (juuni 1924. a.)									
135.	Hansu t.	r	6	2	4	40	j	j	9,3	?
136.	Kalda t.	r	6	4	2	37	j	j	13,0	?
137.	Lõpekõrve t.	r	6	4	2	30	j	j	15,8	?

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
138.	Marukse t.	r	2,2	0,5	1,5	40	j	j	9,3	?
139.	Palivere küla kooli- maja	r	5,5	4	1,5	45	j	j	20,3	?
140.	Pjarna t.	r	5	3,5	1,5	32	0,7	j	10,6	—
141.	Vallamaja	r	8	6	2	30	j	j	12	?
	Riisepere vald. (juuni 1922. a.)									
142.	Ellamaa turbaraba	pk	13,5			12	0,3	0	14	?
143.	Ellamaa turbaraba, aak madal. kohal					10	0,4	0	2	?
144.	Lehetu mõis	r	4,1	0,1	4,4	46	0,3	j	16	—
145.	Madise t.	r	4,5	0,1	4,4	22	0,1	j	12	—
146.	Nissi algkool	r	7,5	4,8	0,2	96	j	0,2	16	—
147.	Nissi kirikumõis	r	3	2	1	30	0,1	0,1	17	—
148.	Nissi raudteejaam	pk				8	0	0	13	+
149.	Nissi küla — Rein- hart	r	7,1	4,7	0,1	100	0,1	0,1	19	—
150.	Nurme mõis	r	7,5	2,2	2,7	66	j	0,1	19	—
151.	Plato kasvatusmaja	p				90	0,1	0,4	17	—
152.	Põlde t.	r	2	1	1	60	0,2	0,1	17	—
	Triigi vald. (juuli 1924. a.)									
153.	Jaago t.	r	7	4,5	2,5	35	j	j	15,1	?
154.	Juhani t.	r	5	3	2	28	j	j	15,4	?
155.	Kubja t.	r	5	2	3	32	j	j	13,1	?
156.	Kubja t.	r	3	2,5	1,5	15	0,2	j	19,5	?
157.	Kuiaru t.	r	7	5	2	35	j	j	7,6	?
158.	Kuke t.	r	6	3	3	36	j	j	11,2	?
159.	Nõmme t.	r	6,3	5	1,3	32	j	j	8,8	?
160.	Otti t.	r	6	4	2	40	j	j	8,1	?
161.	Vahi Märdi t.	r	6	4	2	35	j	0,1	19,5	—
162.	Vetka t.	r	5	3,5	1,5	28	j	j	12,8	—
163.	Äksi t.	pk	7	5	2	30	j	j	11,5	—
	Varbola vald. (1925.—27. a.)									
164.	Varbola üpt.	pk	23	..	..	12	j	nj	14,8	?

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
	Viimsi vald. (juuni 1922. a.)									
165.	Kingu t.	r	2,5	1,8	0,8	90	0,2	0,3	24	—
166.	Madise t.	r	5,0	4,5	0,5	60	0,2	0,1	24	—
167.	Pugumanni t., auk madalal kohal		1,3	0,8	0,5	90	0,3	0,3		—
168.	Saunik Oja	r	4	3	1	30	0,3	0,5	26	—
169.	Suurevälja t.	r	3	2	1	80	0,2	0,1	25	—
170.	Tööliste maja	r	12	8	4	60		0,3	22	—
171.	Viimsi mõisa	r	15,5	10	5,5	20		0,1	18	—
172.	Vallamaja	r	3	2	1	50	0,2	0,1	25	—
	Vääna vald. (juuli 1922. a.)									
173.	Liikva küla	pk				20	0,2	0,1	15	—
174.	Vaila küla, auk ma- dalal kohal		1,5	0,9	0,6					—
175.	Vääna mõisa asun.	a	0,9	0,3	0,6	?	?	?	?	?
176.	Väliloo t., auk ma- dalal kohal		1	0	1	10	0,3	0	14	—
	Keila alev. (aug. 1932. a.)									
177.	Inder, K.	pk	31	..	..	400	0,1	0,3		—
178.	Keila turuväljal, avalik kaev	pk	..	..	..	42	0	0		+
179.	Kelemint, E.	r	3	..	..	252	j	0		—
180.	Pikkur, A.	pk	20	..	..	800	0,9	0		—
181.	Sagur, G.	pk	40	..	..	520	0,9	0,1		—
182.	Sarmo, pärij.	pk	40	..	..	94	0	0		?
183.	Tasso, A.	r	5	4,9	0,1	168	0,9	j		—
	Nõmme linn. (sept. 1925. a.)									
184.	Apteegi kaev, Harku tn. 14	r	6			20	0	0,2	7,9	—
185.	Limonadi tehas, Hoolekande tn. 1	pk	46			10	0	0	3,5	+

		1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
186.	Riigi Rinnalaste kodu	pk				20	0	0	6,9	+
187.	Lossi tn. 23	r	1,5	0,7	0,8	10	0	0	3,5	+
188.	Lossi tn. 26	r	2,6	1,4	1,2	74	0	0	6,7	+
189.	Mustamäe tn. 19	r	6			50	0	0	6,2	+
190.	Mustamäe tn. 31	r	10	8,8	1,2	130	j	j	10,9	—
191.	Sanat. „Nõmme“, Valdeki, maja 26	r	18			30	0	0	6,5	+
192.	Suur Pärnu maantee nr. 42, leivastehas	r	6	4	2	188	j	0,5	14,6	—
193.	Suur Pärnu maantee maja nr. 48	r	10			120	0,3	0,9	9,8	—
194.	Suur Pärnu maantee, maja nr. 82-b	r	7			16	0	0	8,5	+
195.	Suur Pärnu maantee, maja nr. 138	r	3,4	2,6	0,8	40	0,2	j	2,3	+
196.	Suur Pärnu maantee, maja nr. 175	r	6	4,9	1,2	164	2,5	0,9	10,2	—
	Paldiski linn. (sept. 1925. a.)									
197.	Katarina tn., Bauer'i maja	r	2,8	1,6	1,2	56	j	0	20,1	?
198.	Katarina tn., Linna avalik kaev	pk	140			86	0	0	9,8	+
199.	Kivi tn. 1	pk	16,0			84	0	j	20,6	?
200.	Peetri tn. 29	r	3,9	1,5	2,4	28	0	j	17,3	?
201.	Peetri tn., algkooli kaev	r	2,3	1,5	0,8	44	j	j	17,7	?
202.	Peetri tn., Linna aval. kaev nr. 29. maja ligidal tänaval	r	2,3	1,5	0,8	28	0	0	16,3	+
203.	Peetri tn., Linna avalik kaev vastu maja nr. 121	r	3,0	1,2	0,8	14	0	0	15	+
204.	Sadama tn., Ühisrealgümnaasium	r	2,4	1,2	1,2	66	0	0	18,1	+

Hind 1 kroon.